

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1955

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND

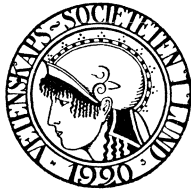
LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1955

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 6

VIKTOR RYDBERG OCH DEN PAULINSKA
TEOLOGIENS SYSTEM

NÅGRA RAMLINJER TILL SKRIFTEN: »OM MÄNNISKANS
FÖRUTTILLVARO»

AV

ALF NYMAN

I.

Föruttillvarons svindlande, aningsväckande problem hophör genom åtminstone en av sina rötter med grekisk spekulatio och mysteriereligion. På olika sätt nyanserat uppträdde det inom pytagoreismens och platonismens idékretsar samt inom orficisismen och utbildades efter hand till den karakteristiska läran om preexistensen. Inom tidig kristen dogmbildning möter oss senare samma allmänna problem och ger där upphov till trenne varandra bekämpande åsikter, traducianismen, kreatianismen och preexistensläran. Av dessa hävdade som bekant traducianismen, att den enskilda människosjäl i prokreationens ögonblick vandrade över från fadern till fostret (termen traducianism härledd från latinets *tradere*, överlämna eller fortplanta) — och att den gjort så alltifrån den första människan intill nu. Kreatianismen (av latinets *creare*, skapa), gjorde omvänt gällande, att den enskilda människosjäl kom till stånd genom en individuell gudomlig skapelseakt, vilken just i avlelsens ögonblick kallade denna säregna själ till liv och ingöt den i fostret, under det att preexistensläran i strid mot bägge dessa lösningar antog, att människornas själar existerat före deras födelse, i en högre tillvaro, och därifrån nedsänkts eller nedstigit i deras blivande jordiska kroppar (jfr temat $\sigma\tilde{\omega}\mu\alpha\text{-}\sigma\tilde{\eta}\mu\alpha$ och $\acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\mu\eta\eta\sigma\iota\varsigma$ -läran hos Platon, m. m.¹).

Om dessa tre åsikter hade det kämpats tidigt inom kristenheten, och samtliga sökte för sitt påstående stöd i Bibeln och Nya testamentets skrifter. Frågan sammanhänge vidare synnerligen intimt med den kristologiska frågan, frågan om Kristi gudom och om hans båda 'naturers' förhållande till varandra. Det är så till vida begripligt, att Viktor Rydberg under sina studier i samband med stridskriften »Bibels lära om Kristus» hade bragts att stanna inför

¹ Ordet $\sigma\tilde{\eta}\mu\alpha$ här i betydelsen av *gravhög*.

denna fråga, vilken också spelade en roll hos hans filosofiske lärofader under dessa år, Immanuel Hermann Fichte. I sin av Rydberg ivrigt studerade »Antropologie» diskuterar denne senare ingående traducianismens och kreatianismens båda lösningar och söker finna en egen utjämning mellan dem. Och när Rydberg 1868, med fullt utsatt författarenamn, utger den 3:e upplagan av »Bibelns lära om Kristus, så förser han den med en större Bilaga med rubriken »*Om människans föruttillvaro*», vari han upptager denna trassliga problemknut till behandling och ställer sig den uppgiften att undersöka, vilkendera av de inbördes med varandra kämpande lärorna, traducianismen, kreatianismen och preexistensläran, som är den i Nya Testamentets skrifter förkunnade (eller åtminstone inneburna). Han avser sålunda att även i denna punkt gå bakom dogmbildningen och i omedelbar anslutning till de kristna urkunderna kasta ljus över frågan om de mänskliga själarnas härkomst och deras ställning inom det andliga universum, allt enligt de uppfattningar, som förhärskade hos de nytestamentliga författarna själva och inom deras judiskt-hellenistiska samtid.

Det är följaktligen en på en gång exegetisk, religionshistorisk och filosofihistorisk forskningsuppgift, Rydberg därmed ställer sig. Och liksom han med sin skrift »Medeltidens magi» med dess kritik av helvetesläran och läran om de »eviga straffen» kom att förvärva sig en Christopher Jacob Boströms aktning och synnerliga bifall, så skulle han genom denna nya skrift, »*Om människans föruttillvaro*», tillvinna sig en sådan ledande boströmians bevågenhet och vetenskapliga stöd som *Axel Nyblaeus*'; ett stöd, som icke blev utan betydelse för Rydbergs följande filosofiska utveckling och jämväl för hans egen senare inställning till Boströms idealistiska personlighetsfilosofi; ja, som på ett mera avgörande sätt öppnade Rydbergs ögon för de djupare liggande platonskt-nyplatonska likheterna mellan hans egna, av Fichte den Yngre påverkade kristet-romantiska idealism och Boströms läror. Man kunde här rent av tala om ett ömse-sidigt igenkännande, så till vida som *också Nyblaeus* å sin sida i Viktor Rydbergs utredning och åsikter bättre varnar den yttersta gemensamma grunden, nämligen det platonskt-nyplatonska botten-skiktet. Det är det viktiga tankekomplex hos Rydberg, som jag förslagsvis har betecknat som »*de fyra stora P:na*» i hans filosofis äldre ättartavla: *Platon, Philon, Paulus och Plotinos*; namn som

utmärka en och samma fortgående tankeströmning, med utbredda förgreningar inom både tysk romantisk och senromantisk spekulation (inklusive hos Fichte den Yngre och den »teistiska skolan») samt inom svensk personlighetsfilosofi och boströmianism. Att det just blir en *exegetisk*-idéhistorisk studie över den *paulinska* teologien och dess idéer om människosjälarnas härkomst och preexistens, som inleder detta ömsesidiga igenkännande, bör icke förvåna, då man betänker, huru starkt just hos Paulus denna platonskt-hellenistiska tankeströmning färgar och genomsyrar hans kristet-teosofiska grundåskådning. Och ju närmare den platonska urkällan, desto mera *fundamental* karaktär måste de ömsesidigt förnumna likheterna hava.

*

Om innehållet och syftet i Viktor Rydbergs studie »Om människans föruttillvaro» läser man hos Karl Warburg (i *levnadsteckningen*, bd I, sid. 602 f.): »Trogen principerna i huvudskriften — om Messiasidén hos judarna vid Kristi tid — vill Rydberg här uppvisa, att läran om människans föruttillvaro var allmänt gängse bland Jesu och hans apostlars landsmän och predikades av de judiska sekter, som trodde på själens odödlighet . . .; han antyder än vidare det logiska sambandet mellan preexistensläran och läran om alltings återställelse».

Söker man i Rydbergs egen text (sådan den är återgiven i *Skrifter X*, sid. 319—420) efter motsvarande ställen, erbjuda sig allra först inledningsorden (sid. 319) som ett sådant. De lyda:

»Från urminnes tid hemmastadd i österlandet, omfattades läran om människoandens föruttillvaro som en trossats av judarnas grannfolk, egypterna och perserna, samt var bland grekerna och romarne ett välbekant filosofem, hyllat av olika skolor och efter all sannolikhet förkunnat även i de eleusinska mysterierna. Vid Jesu tid hade denna lära vunnit större utbredning och inflytelse än någonsin förut bland de talrika folk, till vilka romersk makt och grekisk bildning sträckte sig.»

Dessa religionshistoriska och filosofihistoriska notiser avse ju närmast de geografiska och etnografiska omgivningarna, icke Palestina och judarna. Men enligt Rydberg tillåta källorna den slutsatsen (a. a. sid. 320), »att den ifrågavarande läran var icke blott bekant,

utan allmänt gängse bland Jesu och hans apostlars landsmän och samtida, predikad i synagogerna och omfattad av samtliga de judiska skolor och sekter, som trodde på själens odödlighet» (kursivt hos Rydberg). Som bekräftelse hänvisar Rydberg till Philon Judaeus och den »judisk-alexandriska teosofien», inom vilken läran om preexistensen var en »grundlära» (sid. 321). Vidare nämner han (sid. 323) »den av Filo med vördnad och beundran omtalade judiska sekt, som kallades terapeuter», vilken hade »inrättat hela sin levnadsordning på grundvalen av läran om själens preexistens» (ibid.). Ytterligare andragas esséernas, liksom rabbinernas, läror i ämnet; och om de senare lämnas bl. a. det meddelandet (sid. 324), att rabbinerna »tänkte sig i den översinnliga världen en förvaringsort, av dem kallad Guph, där de ofödde andarne bidade tiden för sitt nedträdande i sinnevärlden». 'Guph' tänkte man sig därvid såsom »beläget under Guds tron och de preexisterande människoandarne vilande där i medvetlös slummer, likasom i skygd av kerubernas vingar» (sid. 325, fotnoten).¹ Slutligen återopas Josefus' vittnesbörd. I sin skildring av det judiska kriget intygar denne nationale historiker nämligen, att »den allmänna preexistensen var på hans tid folktro i Palestina» (a. a. sid. 326).

Med detta bevismaterial på bordet framkastar så Viktor Rydberg (sid. 327) följande frågor: »— har den sålunda hos Jesu landsmän och samtida allmänt gängse tron på människoandens preexistens icke kvarlämnat något spår i nya testamentet? Och i vilket förhållande står preexistenstanken till guds- och världsåskådningen i nya testamentet, särskilt sådan som denna framträder hos den apostolisk-kristliga spekulationens förste och förnämste uppbärare, Paulus?»

Därmed träder Paulus på planen i denna studie över föruttillvaron och blir denne apostel i fortsättningen dess huvudperson. Så har förhållandet även uppfattats av Karl Warburg, när han i sin kända levnadsteckning över Rydberg förklarar (I, sid. 602 f.): »Skriftens kärna utgör en redogörelse för aposteln Paulus' teosofiska system, och så har Rydberg ock själv kännetecknat afhandlingen i ett bref från 1875.»

¹ I Gustaf Dalmans »Aramäisch-neuhebräisches Handwörterbuch», 2. Aufl., 1922, anges sid. 74, spalt 2 för *guph* = *gūf* bl. a. betydelserna »2. Person», »3. Wesen, Hauptsache», »4. männliches Glied» och »6. Aufenthaltsort der prä-existenten Seelen».

Warburg framhåller i detta sammanhang (I, sid. 603), hurusom Viktor Rydberg »var en innerlig beundrare af Paulus». Till en intim vän, d:r Leidesdorff, hade Rydberg även vid något tillfälle uttalat, att aposteln Paulus enligt hans uppfattning vore »den störste karakter i världshistorien». Ett sådant dokument som *Paulus' brev till Philemon* satte han i fråga om »ädelhet» över allt hos Greklands eller Roms skalder. — Men hans beundran gäller icke endast karakteren och hjärtelaget Paulus; den gäller i lika hög grad tänkaren, filosofen Paulus. I skriften »Om människans föruttillvaro» (Skrifter X, sid. 344) talar han sålunda om »Paulus' djupa, storartade teosofiska åskådning». Och överväger man, med avhandlingens text för ögat, vilka speciella läropunkter det är, som så livligt anslå Viktor Rydberg inom den paulinska teosofien, så visar det sig, jämte *pre-existensläran* och den därmed nära förbundna *läran om alltings återställelse* (*ἀποκατάστασις πάντων*), vara tanken om — med Rydbergs egna ord (Skrifter, X, sid. 345) — »den mystiska enhet, i vilken andarne kunna träda och genom Kristus verkligen träda till varandra, så att de »bo uti», leva uti och till fullo genomtränga varandra, var och en levande de övrigas liv, var och en givande av vad han har egendomligt och på samma gång emottagande av de andras egendomligheter, den högre fyllande vad hos den lägre brister och den lägre vardande delaktig av den högres salighet — allt detta utan att individualiteterna upphävas, utan tvärtom, genom själviskhetens dödande, förklaras till sanna personligheter». Tankegångar och perspektiv som dessa voro i högsta grad ägnade att smeka Rydbergs svärmodigt romantiskt-religiösa läggning. De försatte honom i produktivt-lyrisk stämning; de ha ju också på olika sätt funnit uttryck, ja sublimes uttryck, i hans filosofiskt stämde dikter. Hos sin favoritfilosof under 1850- och 60-talen, Immanuel Hermann Fichte, hade han vidare, både i dennes »*Anthropologie*» och i hans »*System der Ethik*», kunnat finna slående senromantiska motsvarigheter till dessa tankebilder, alldeles särskilt till den paulinska läran om en människoandarnas och personligheternas gemenskap, en deras »mystiska enhet»; hos Fichte den Yngre hade den antagit formen av den andliga organicitetens tanke; man tror sig även veta, att Viktor Rydberg vid tiden för studier över människans föruttillvaro »tagit upp Fichtes *Anthropologie* till förnyat studium» (Isak Krook, »Viktor Rydbergs lära om Kristus», sid. 145). Paulus-

studiet har sålunda kunnat gå av stapeln över en lätt genljudande senromantisk klangbotten; och undertonen från Fichte den Yngres romantiskt-antropologiska idéer beledsagar ofta, starkt hörbar, den exeGES, Rydberg underkastar de paulinska uttalanden — och ej minst dem, som angå människoandarnas enhet i Kristus, vari den svenske diktare-filosofen även ser en »grundtanke» i Paulus' teosofiska system (Skrifter, X, sid. 344 f.; jfr ovan sid. 7). Om denna tanke förklaras det således vidare i skriften »Om människans förut-tillvaro» (sid. 345):

»I sådan livsgemenskap stå de troende till Kristus samt genom Kristus — och allena genom honom — till varandra och till Gud. Denna enhet, detta den enes liv i den andre, så att envar, som därav är delaktig, kan säga: jag lever nu icke mera jag, utan en annan (Kristus) lever i mig — är för Paulus icke blott en språksymbol, utan en fullständig verklighet, ett förhållande, som trotsar förgängelsen och innebär sin borgen för evig tillvaro.»

Uppmärksammade den tanke på ett systematiskt samband mellan människoandarna, en organisk författning dem emellan, som därjämte skymtar i de paulinska breven, fortsätter Rydberg sin framställning (sid. 345) med förklaringen, att »Paulus bestämmer detta förhållande närmare därhän, att andarne, sålunda förenade, bilda »en andelig lekamen» »en fullkomlig man» med en rik mångfald av organer» — Rydberg hänvisar oss till Rom. 12: 4 ff. och Ef. 4: 11 ff.; 2: 18 ff. som beläggställen. (Det från brevet till romarne anvisade stället ger den välbekanta analogien: (4) »Ty såsom vi i en enda kropp hafva många lemmar, men alla lemmarna icke hafva samma förrättning, (5.) så äro vi, de många, en enda kropp i Kristus, men hvar för sig äro vi hvarandras lemmar (6.) och hafva olika gåfvor efter den nåd, som blifvit oss gifven», etc.). — I dessa Romarbrevets ord konfronteras vi följaktligen med det motiv, som lämpligen kunde betecknas som *organicitetsmotivet* och som *con amore*, fast på romantiskt vis, utvecklats hos Immanuel Hermann Fichte (jfr ovan sid. 7). Det uppreser tankebilderna av en *personlighet av högre ordningstal*, en personlighet uppbyggd på personligheter, en människa sammanvuxen av människor; och denna tankebild har gamla anor. Den genomlöper årtusendena med en lång rad mer eller mindre abstrusa, mer eller mindre förfinade gestaltningar. Inom antikens och renässansens naturfilosofi, inom kabbalistik, magi och astro-

logi, hos en andeskådare som Swedenborg, hos vissa av romantikens tänkare ända fram till en senromantiker som Fichte den Yngre och hans svenske lärning, Viktor Rydberg, kan man följa detta egenartade, gigantiskt förmänskligande motiv. Härunder uppträder det ofta sammanslingrat med det viktiga *makrokosmos-mikrokosmos*-motivet. I sin Swedenborgmonografi har Martin Lamm haft osökt anledning att söka följa båda dessa motiv i deras olika vindlingar och utformningar. Från hans framställning lånas också följande utredning i ämnet (»Swedenborg. En studie öfver hans utveckling till mystiker och andeskådare.» Stockholm 1915, sid. 258 f.):

»Redan Plato och Aristoteles» — skriver härvid Lamm — »älskade ju att tala om världen såsom ett lefvande väsen, och hos stoikerna tyckes denna föreställning, som säkert har urgamla anor, ha kontraponerats mot läran om människan såsom mikrokosmen. Philo uppger, att stoikerna kallade människan den lilla världen och världen den stora människan. I Hermes Trismegistos» — den föregivne författaren av de s. k. hermetiska skrifterna, en samling senantika verk med astrologiskt, alkemistiskt, magiskt och religionsfilosofiskt innehåll — »tänkes världen fullkomligt såsom en människa med kropp, själ och alla fysiska och psykiska beståndsdelar. Sedermera råkar denna uppfattning i kontakt med kabbalisternas lära om Adam Kadmon. Den gudomliga urmänniskan är för dem på samma gång makrokosmen, som omsluter allt skapadt . . . Hos en renässansfilosof som Agrippa af Nettesheim är kombinationen mellan dessa båda element, den antika föreställningen om världen såsom ett lefvande väsen och den kabbalistiska teorien om Adam Kadmon, redan fullt medvetet genomförd. Han har utförliga betraktelser om huru de olika kroppsdelarna hos Gud, som nämnas i bibeln och hos kabbalisterna, äro urbilderna, 'idéerna', till motsvarande delar hos människan. Och med direkt åberopande af Hermes Trismegistos framhåller han, att ej blott människan, utan världen är skapad till en direkt afbild af Gud och därför är ett lefvande, förnuftsbegåfvadt väsen.»

Lamm fortsätter (sid. 259 f.):

»Hos andra kabbalistiska naturfilosofer begagnas direkt uttrycket »den stora människan» om världen. Så t. ex. hos Pico, som gör det djärfva påståendet, att redan Moses i Genesis brukat denna benämning, och som ger en utförlig framställning af huru änglahimlen utgör denna stora människas hufvud, stjärnhimlen kroppen från halsen ned till nafveln, under det att vår sublunariska värld utgör den nedre delen af bålen och extremiteterna. Och på samma sätt framhåller Paracelsus, att då alla jordens stoff ingått i människoorganismen, så är människan mikrokosmen och omvänt världen den stora människan: »Dann die gross Welt hatt alle menschliche Proportionen, Diuisiones, Partes, Membra &c. wie der Mensch . . . Darauff folgt nuhn, dass Himmel und Erden, Luftt und Wasser ein Mensch ist in der Scientia» (Citat från Paracelsus' *Paramirum alterum*, lib. II cap. 2).

Det är denna dristigt antropomorfistiska tolkning, som i om möjligt ännu mer paradoxal utformning går igen i Emanuel Swedenborgs teologi och spelar en bestämmande roll i hans skrift »Sapientia Angelica de Divino Amore et de Divina Sapientia» (Amsterdam 1763). Dess ledande tankegång återgives hos Lamm (sid. 257 f.) på följande sätt:

»Hvarje andesamhälle såväl som hvarje helvetiskt samhälle är i fullkomlig människoform. Helvetet och andarnes värld ha i sin sammanfattning gestalten af en människa. Och till sist bilda alla himlar tillsammans en enda människa, den största människan (maximus homo).»

Det är ett tänkande av universum, av den sinnliga såväl som den osinnliga världen, *ex analogia hominis!* Och denna analogi genomföres hos den svenske andeskådaren och mystikern med obönhörlig beslutsamhet. Lamm anmärker också (sid. 258):

»Denna uppfattning om människogestalten såsom normen för allt skapat och den ewiges egen form tillämpar Swedenborg inom sin teologi med den systematiska omständlighet, som är honom egen, utan att väja för några än så paradoxala konsekvenser. Han ger noggranna beskrifningar på den plats de olika andesamhällena intaga i den himmelska eller den helvetiska människan, och i sin bok om jordkloten i vårt solsystem låter han också hvarje planets andar representera en kroppsdel eller en förmögenhet hos 'den största människan'.» Och Martin Lamm tillägger (ibid.): »Härigenom har denna lära kommit att jämte korrespondensläran och läran om de himmelska äktenskapen bli en af de mest uppmärksammade detaljerna i Swedenborgs system.» Ytterligare hänvisar han till, hurusom »redan Kant gaf en karrikerad framställning af den och betecknade den såsom 'eine ungeheure und riesenmässige Phantasie'»; han erinrar ävenledes om, att denna lära sedermera »mer än en gång anförts såsom ett bevis på Swedenborgs sinnesrubning» (ibid.).

Det härmed framställda kunde kanske tyckas ha fört oss milsvitt bort från spekulationerna över människans föruttillvaro, Paulus' teosofi och Viktor Rydbergs exegetiska studier i Romarbrevet och brevet till Efesierna. Ty vad ha väl dessa överspända, krasst antropomorfistiska, delvis ohöljt abstrusa föreställningar om en »*Homo maximus*», en »*Adam Kadmon*», en kosmisk *människogigant* uppbyggd av idel människor, att skaffa med den paulinska läran om en andarnas gemenskap och deras enhet i Kristus?

Trots allt: åtskilligt! De äro *skott från samma stam* — även om de paulinska tankebilderna äro mindre robust och detaljerat utformade än de senare astrologiska och kabbalistiska motsvarigheterna.

Må man väl beakta, att det hos Paulus utsäges, att andarna bilda »en andelig lekamen», »en fullkomlig man» eller som det hette i Romarbrevet (12: 5), att vi, de många, äro »en enda kropp i Kristus»! Låt vara, att materialet för dessa tankebilder hos aposteln är ett skirare, och att det utom all fråga skall gälla *andar*, πνεύματα, — så är *personlighets- och människokonturen alltjämt fasthållen*. Organicitetsmotivet utformas även här antropomorfistiskt. Så har det också uppfattats och återgivits av Viktor Rydberg, när denne i skriften »Om människans föruttillvaro» (Skrifter X, sid. 345), utläggande innebörden av Pauli tal om denna osinnliga organism, denna »andelig lekamen», utvecklar saken så: »Varje ande, som i denna organism införlivats, har där en plats i enlighet med sin ursprungliga väsens beskaffenhet och genomgångna utveckling och emottager från den genom hela lekamen strömmande gudomlige anden de nådegåvor, varigenom han är i stånd att verka organiskt för det hela.» (Rydbergs utläggning ansluter sig här f. ö. nära till Romarbrevets text 12: 4 ff.). Ännu tydligare framträder antropomorfismen och konturerna av denna »homo maximus», då Rydberg, förande exegesen vidare, förklarar (Skrifter, X, sid. 345 f.): »Likasom Gud är Kristi livsgrund och 'huvud', så är Kristus huvudet för denna andliga lekamen, som är hans församling och enligt Guds avsikt bestämd att omfatta hela mänskligheten, de bortgångna, närvarande och kommande släkterna, ja alla andeordningar (Ef. 1: 10), så att de bilda ett levande system av idéer, alla »sammanfattade i Kristus», alla i och genom honom levande det eviga livet i Gud».

Visserligen kunde man måhända vilja invända, att apostelns tal om en 'andlig lekamen' — i och för sig en motsägelse, en klar *contradictio in adjecto* — liksom talet om Kristus såsom 'huvudet' för denna 'lekamen', bör förstås liknelsemässigt. Man säger kanske: allt detta är bildspråk och bör ej fattas bokstavligt. Man kunde kanske ytterligare vilja framhålla, att allt vad vi människor bjuda till att utsäga om *spiritualia*, om det 'översinnliga', är och måste vara lånat från det sinnliga, och att därför alla dylika uttryck få tagas i överförd bemärkelse och »figurligt». Detta sista må vara aldrig så sant, då det gäller oss nu levande och vårt av kunskapskritisk reflexion mer genomsyrade tolkningssätt. Vi förmå tänka enligt Som-Omklaven; men man får akta sig för att tillskriva en man som Paulus för mycket av ett sådant genomreflekterat och modernt tänkesätt.

Viktor Rydberg finner det också påkallat att varna för en sådan vantolkning av honom. Med hänsyftning på den »livsgemenskap», vari enligt aposteln »de troende» stå till Kristus och genom honom till varandra och Gud, betonar Rydberg (Skrifter, X, sid. 345), att denna enhet, »detta den enes liv i den andre . . . är för Paulus icke en blott språksymbol, utan en fullständig verklighet, ett förhållande, som trotsar förgängelsen och innebär sin borgen för evig tillvaro»; — textstället har jag f. ö. redan anfört, då som belägg på den lära om en människoandarnas enhet i Kristus, vari Rydberg ser en »grundtanke», rent av, i den paulinska teosofien (jfr ovan sid. 8). De »bilder» och metaforiska talesätt, Paulus med sin glödande österländska inbillning tillgrip vid skildringen av den andliga världen, ha säkerligen för honom själv varit åtskilligt mera än »bilder» och metaforer i nutida bemärkelse. De avsågo att ge fullt tillförlitliga beskrivningar av inre, självupplevda verkligheter. Den av tros- och omvändelsenit genomglödgade Paulus tänker, om väl någon, »i Existents», för att tala med Søren Kierkegaard; och vad han sålunda tänker och framställer, tänker han genomgående i *personlighetens kategori*, sub specie personae. Denna erbjuder sig också helt naturligt för honom, då det gäller att bringa till gripbart uttryck människoandarnas inbördes osinnliga förhållande till varandra, och till Kristi person. Detta antager formen av en personlighet av högre ordningstal, blir en personlighet av personligheter, eller »en andelig lekamen», vars 'huvud' är Kristus; — och därmed stå vi i själva verket inför samma *grund*-konception, som längre fram, i kabbalistisk och magisk litteratur och ännu hos en Emanuel Swedenborg, betecknades och närmare utformades som »homo maximus» den »största människan» (jfr ovan sid. 12 f.).¹

Det visar sig också för Rydberg, att denna paulinska grundkonception står i ett naturligt samband med andra tankemotiv i hans teosofiska spekulation. Detta gäller särskilt om *preexistensmotivet* och *återställelsemotivet*. I sin avhandling »Om människans föruttillvaro» (Skrifter X, sid. 346 f.) framhäver sålunda Rydberg, och såvitt

¹ Här må hänvisas till schemat: $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ ss. motsatt $\overline{\psi\upsilon\chi\eta + \sigma\tilde{\omega}\mu\alpha} = \sigma\acute{\alpha}\rho\zeta$ och till Vilh. Grønbechs tolkning av läran om den »andliga lekamen». Ty liksom $\psi\upsilon\chi\eta$ har *sin* $\sigma\tilde{\omega}\mu\alpha$, så måste $\pi\tilde{\epsilon}\nu\upsilon\mu\alpha$ enl. Paulus äga *sin*. Denna är visserligen en härligare, »förklarad» lekamen — men en lekamen lika fullt!

man kan se: fullt riktigt, detta dolda inre sammanhang. Han skriver sålunda:

»Men denna Kristi andliga lekamens uppbyggelse, detta andarnes 'sammanfogande till ett heligt tempel i Herren', vore omöjligt, om icke andevärlden redan från begynnelsen vore, så att säga, systematiskt anlagd, om icke, med andra ord, de enskildes anlag och potentiella egendomligheter läte sig sammanfatta till ett harmoniskt helt, läte sig utbilda till en aktuell organism. Kristi andliga lekamens uppbyggelse är i själva verket enligt Paulus en återställelse av ett ursprungligt normalt tillstånd, i vilket andevärlden befunnit sig, innan synden splittrade henne, söndrande andarna från deras skapare och inbördes från varandra, samt på samma gång en evolution från det potentiella till det aktuella.»

Granskar man denna passus, vari Viktor Rydberg med mera tidsenlig, *filosofisk* terminologi avser att klargöra det inre, sakliga sammanhanget mellan några av den paulinska teosofiens läropunkter, så finner man i den ett rikt flätverk av motiv. Utgående från (1.) *den andliga organicitetens* tanke, här inneburen i talet om den 'andliga lekamen' och dennas »uppbyggelse», leder hans framställning över till (2.) *preexistensmotivet* på sådant sätt, att »uppbyggelsen» av denna osinnliga 'lekamen' vore otänkbar, därest icke andevärlden *ursprungligen* ägt en systematisk författning; d. v. s. om icke de andar, som skola uppbygga denna 'lekamen' (liksom cellerna den mänskliga organismen), ägt förut tillvaro »från begynnelsen», preexisterat — åtminstone som »anlag» och »potentiella egendomligheter». Därmed införes som ett nytt motiv: (3.) *potentialitetsmotivet*. Preexistensen, och andarnas tillstånd under denna, fattas sålunda som en de mänskliga anlagens preexistens, och det är dessa individuella »anlag», dessa »potentiella egendomligheter», som under jordelivet skola utvecklas och harmoniseras »till en aktuell organism», nämligen till just denna allomfattande 'andliga lekamen', »Kristi andliga lekamen», varom förut talats.

På denna punkt av argumenteringen tillkommer så ytterligare (4.) *återställelsemotivet*, tanken om en *ἀποκατάστασις πάντων*; och detta bildar en ny länk i tankekedjan jämte det därmed dialektiskt sammanhörande (5.) *avfalls- och splittringsmotivet*. Viktor Rydberg inskräper sålunda (Skrifter X, sid. 346, i omedelbar anslutning till det föregående textpartiet), hurusom »Kristi andliga lekamens uppbyggelse» enligt Paulus i själva verket är »en återställelse av ett ursprungligt normalt tillstånd, i vilket andevärlden befunnit sig,

innan synden splittrade henne, söndrande andarne från deras skapare och inbördes från varandra, samt på samma gång en evolution från det potentiella till det aktuella.» Den Rydbergska argumenteringen ger därmed vid handen, att »återställelsen» och utvecklingen från anlag till verklighet, från potentialitet till aktualitet, i grunden är en och samma process; varmed länkarna i kedjan sluta sig samman. Från preexistenstillståndet som potentialitet, via avfallet och splittringen, genom den timliga tillvaron som fortgående utveckling och anlagsaktualisering tillbaka till det återställda, ursprungliga andetillståndet, vilket numera, stegrat till aktualitet, visar oss andarna »sammanfogade» till ett harmoniskt organiskt helt, till »Kristi andliga lekamen»: detta vore enligt Rydberg det paulinska världsdramat, där änden böjer tillbaka till begynnelsen, i en sluten cirkelbåge, på det numera s. k. »alexandrinska» världsschemats vis!

Denna långt utspunna deduktion visar bl. a. tvenne saker: dels den, att *organicitetstanken* och tankebilden om människoandarna som byggstenarna i en 'andlig lekamen', i en personlighet av högre ordning, är ett omistligt led i hela kedjan; dels även den, att *preexistensläran* likaledes måste läggas till grund och i själva verket utgör den oundgängliga förutsättningen för hela detta världs- och frälsningsdrama. Framför allt är det detta senare, som Viktor Rydberg i avhandlingen »Om människans föruttillvaro» är intresserad av att klargöra. Det tynger han på, gång på gång. Det är, vad som skulle bevisas. Därför anmärker hans text (Skrifter X, sid. 347), med syftpunkt på Kristus som människoandarnas frälsare: »Men att just han skall varda deras frälsare, att just i honom andarne åter kunna samlas och enas till en helig organism, en av Guds ande genomströmmad andlig lekamen, beror därav att han, mänsklighetens preexisterande urbild, »från begynnelsen», »före kosmos' (sinnevärldens) grundläggning», i sig sammanfattat andevärlden med alla hennes potenser. Såsom han preexisterat, hava de preexisterat i honom». Och Rydberg släpper icke tråden i denna bevisning, vilken i viss mening betecknar undersökningens höjdpunkt. Tvärtom åtstramar han den ytterligare. Man läser sålunda hos honom (Skrifter X, sid. 347): »Möjligheten att redan här i sinnevärlden leva ande i ande, oberoende av tidens och rummets skrankor, möjligheten för universalmänniskan att vara ej blott genom sin levnad och lära en etisk, utan genom sin död och uppståndelse tillika en mystisk livs-

princip för mänskligheten, vilar ytterst på verkligheten av detta preexistentiella, översinnliga förhållande. När det hos Paulus heter, att Gud 'före tidevarven' i Kristus förutbestämt oss till härlighet, att han 'före eviga tider' (πρὸ χρόνων αἰώνιων) i Kristus givit oss sin nåd (1 Kor. 2: 7; 2 Tim. 1: 8—9; Rom. 8: 29), så äro de väsen, vilka sålunda blivit av Gud »förutbestämda», »förut-utvalda» till nåd och härlighet, icke tomma bilder i något slags anteciperande gudomlig fantasi, utan konkreta »Guds verk», levande idéer (ἔργα θεοῦ), skapade i den himmelska människan. I skapelsens förstfödde, säger Paulus (Kol. 1: 15 ff.), är allt det skapat, som i himlarne och på jorden är, och allt är systematiskt bestående (συνέστηκεν) i honom. Det preexisterande logos bär i sig andevärldens fullhet (πλήρωμα, Kol. 1: 19).»

Med fotpunkter i Paulibreven, framför allt i Romarbrevet och brevet till Efesierna, har Viktor Rydberg i de härmed från skriften »Om människans föruttillvaro» återgivna partierna sökt giva huvudtankarna i Pauli teosofi en såvitt möjligt sammanträngd och systematisk avfattning.

*

Det är givet, att denna hans framställning är en konstruktion, låt vara i sakens *bättre* och lofvärdare bemärkelse. Ingenstädes i de paulinska breven finner man nämligen en sådan genomförd exposé av apostelns religionsfilosofiska grundtankar. Hans sätt att föredraga dem är alltför rapsodiskt och ometodiskt. Det är ett brokigt spel av bilder, antydningar, lovprisningar, förmaningar, vädjanden, försäkringar, förebråelser, ja *vredesutbrott!* Idéer från östan och västan blandas om vartannat. Ingen har karakteriserat denna stilens och innehållets förbistrade brokighet, denna nästan maniska idéflykt mera träffsäkert än den danske religionshistorikern Vilhelm Grønbech. I sin fängslande monografi »Paulus. Jesu Kristi Apostel» (København 1940) skildrar han också *skribenten* och *tänkaren Paulus* på följande sätt (sid. 19):

»Således hvirvler graeske billeder fra mysterierne, fra den religiøst-filosofiske spekulation rundt imellem jødiske tanker om soning, retfaerdiggørelse, forligelse mellem Jahve og syndere. Her mødes hellenistiske mysterieguder med jødiske offerlam, graeske daemonkaemper med gudshelten Messias, som skal stå på Zions bjaerg og samle Herrens folk til den afgørende kamp.

De er ikke blot stillet op ved siden af hinanden, disse tanker og billeder, men ofte flettet sammen til et speget nøste; i løbet af nogle vers, ja undertiden inden for samme sætning, svinges vi fra Judaea til Graekenland. Kristus overvinder demonerne på Golgata og nagler skyldbrevet til korset; her er jødens følelse af at være skyldig overfor den retfærdige Jahve kaedet sammen med et teologisk billede fra en helt anden sfære. Eller Kristus står frem som en jødisk Messias, udvalgt af Jahve og kaldt op fra dødsriget, for at hans skal føre Israel gennem dommen ind i gudsrigets herlighed; men denne Messias har fået sine træk fra hellenistiske skikkelser, som stiger ned fra udødelighedens verden og åbenbarer sig for materiens trælle.»

Med ett konkret exempel från ett av de textställen, varifrån Viktor Rydberg hämtat material till *sin* exposé av vad han kallat »Paulus' djupa, storartade teosofiska åskådning» (jfr ovan sid. 9), fortsätter så den danske religionshistorikern (sid. 19) sin karakteristik och skriver:

»I Kolossenserbrevets hymne til Kristus er endog tanker og billeder hobede oven på hinanden i korte formler: den usynlige Guds billede, alskabningens førstefødte, i hvem alt er skabt, i ham bor hele fylden, ved ham forligte Gud alle med sig selv.» Och så tillägger han: »At fortolke disse sætninger til fuld forståelse er næsten det samme som at omsejle hele den hellenistiske og den jødiske religion; og selve formen minder eftertrykkeligt om de lovprisninger som den græske fromme ødsler på sin gud med op-hobninger af titler i messetone.»

Gäller hela denna professor Grønbechs glänsande karakteristik närmast stilens och bildspråkets förbistring och den häftiga sammanstötningen i Pauli inbillningsvärld av tvenne så grundskilda kulturretsar som den hellenistiska och den judiska, så fattar den därefter näst i sikte även den logiska och sakliga konfusionen i den paulinska kristologiens och teosofiens läror. Och då låter det såhär (sid. 19):

»En læser der kommer med friske øjne vil bryde sit hoved for at finde linjer i dette kaos, og sikkert ende i opgivende fortvivlelse overfor den umulige opgave at fremdrage noget som kan kaldes den paulinske lære om Kristus. De enkelte led i Paulus' prædiken om den opstandne lader sig ikke forene til en helhed ved nogen slags logik, den være nok så hellig eller vanhellig, kristelig eller ukristelig. Man kan stille hans raesonnementer i række og gelede, men det er umuligt at drage en linje ned igennem dem, sådan at der kommer et billede ud. Man må opgive logik og sammenhæng for at søge Paulus selv», — och, menar nu den danske religionshistorikern, en sådan mittpunkt, som skapar sammanhang i aposteln »slingrande tankar», är »øjeblikket, det øjeblik som for ham betød livets fødsel»: nämligen *omvändelsens*, *krisens* och *Kristusupplevelsens* bländande, starkt känslöbetonade och smärtfyllda ögonblick. (Jfr a. a. sid. 20.)

Nuväl. Allt talar för, att den danske religionshistorikern och religionspsykologen har rätt, när han på detta sätt söker efter ett emotionellt centrum, varifrån apostelns alla kaleidoskopiskt växlande bilder och uttalanden blixtra fram och varifrån de låta sig förstås — och förstås just som olika uttryck för grundupplevelsen, för »det bläendende Nu, da han så den opstandne frelser» (sid. 20). I denna *visionära* upplevelse, säger vidare professor Grønbech,

»står vi i lidenskabens stormhvirvel, som er stærk nok til at suge alle tidens billeder ind i sig; der har vi grundoplevelsen, hvorfra al visdom folder sig ud.» — »Derfor kan Paulus» — fortsätter hans utredning — »med foragt afvise taenkerne og videnskabsmaendene med deres dybsindighed, derfor kan han proklamere sig selv som den der ikke vil vide noget af laerdom og skarpsind, for at Kristi kors ikke skal miste sin kraft, for at troen ikke skal vaere grundet på mennesketanker ... Og samtidig kan han bruge al verdens laerdom og filosofi, den visdom han nys vragede med en foragtelig håndbevaegelse; han kan tale snart som en jødisk laerd, snart som en mysterieprofet, snart som en professor i filosofi, ti alt hvad han fremfører er blot en udfoldelse af beviset — realiteten». (a. a. sid. 20 f.).

Med denna egendomliga motsägelse visar sig alltså enligt Vilhelm Grønbech Pauli förkunnelse behäftad! Han *förnekar* den världsliga visdomen — men använder sig av den. Han *bestrid*er filosofiens värde — men uttrycker sina religiösa ingivelser i dess språk. Svårigheten att få något enhetligt, begreppsmässigt samband mellan hans i breven spridda lärosatser — enligt Grønbech en »umulig opgave» — sammanhänger härmed. Det är detta paulinismens kubiska klot, som den moderna exegetiska forskningens män: en Traugott Schmidt (1919), en H. Schlier (1930), en E. Käsemann (1933), en A. Wikerhauser (1940) och en Ernst Percy (1942), med ett uppbåd av den moderna filologiens och religionshistoriens alla stänger och spakar, förgäves ha mödat sig att försätta i rullning. — Och *dock* är det just denna föregivet »omöjliga uppgift», som Viktor Rydberg dristeligen gripit sig an med i skriften »Om människans föruttillvaro»! Vi ha i det föregående (ovan sid. 12—15) i närmaste anslutning till Rydbergs egen text sökt redogöra för det sakligt-dialektiska samband, som den svenske amatörforskaren menat sig skönja mellan de skilda paulinska läropunkterna. Det spann ut sig till en lång kedja av länkar, och hela kedjan befanns löpa tillbaka i sig själv. Änden böjde tillbaka till begynnelsen, på det s. k. »alexandriska» världsschemats vanliga sätt (jfr ovan särskilt sid. 16). Vi betonade

vidare (ovan sid. 17), att Rydbergs framställning var en konstruktion, om ock övervägande in sensu bono, d. v. s. en meningsfull sammanställning av antydningar och tankefragment, som faktiskt förekomma i de paulinska breven. Härvid gäller det naturligtvis att vara ytterst väl på sin vakt, så att man icke i det efterlysta systematiska sammanhangets intresse konstruerar in mer logik, än de traderade texterna själva innehålla. Det har ju med fog blivit sagt, att »jeder liest seinen Kant», Fichte sålunda sin och Schopenhauer sin, Friedrich Paulsen återigen sin och Vaihinger sin. Med ännu större rätt kunde det också sägas, att »jeder liest seinen Paulus», teologerna sin och filosoferna sin. Ja, även bland *de förra* må det sägas, att envar i grunden läser sin egen Paulus — en Paul Wernle, en August Deissman, en Otto Pfleiderer och en Vilhelm Grønbech vardera sin, för att blott erinra om några namn inom den nyare Paulusforskningens historia. Dessa även bland teologerna och exegeterna växlande tolkningar av de paulinska brevens läror möjliggöras naturligtvis i främsta hand av de traderade texternas egen mångtydighet; av deras påfallande rapsodiska, starkt känsloburna natur, liksom av deras kulturhistoriska och etnografiska avstånd från oss och vår egen tids förhållanden. Därför kan man ej blott läsa ut olika saker och sammanhang ur dem — allt efter den mer eller mindre medvetna eller omedvetna »preferensprincip» man lägger till grund och låter bestämma urvalet; man kan därjämte råka att läsa in saker och sammanhang, som kanske alls icke finnas i dem. Frestelsen till såväl det ena som det andra blir särskilt stark och särskilt förrädisk, när det, som hos Paulus, är fråga om litterära dokument, kulturellt lika bjärt skiftande som ett kameleontskinn. Vilhelm Grønbech har i det här förut från hans Paulusmonografi anförda på sitt sätt understrukt det. Detsamma har inom den tidigare Paulusforskningen framhållits av Otto Pfleiderer, i hans arbete »Das Urchristentum» (2 uppl. 1902). Vad Paulus ger — så refererar en gång Bengt Lidforss Pleiderers framställning —, »är hans intimaste troserfarenheter och stämningar och allt efter ögonblickets behov utformar han den (= »den objektiva sanningen») på olika sätt i det föreställningsmaterial, som kurserade i hans kosmopolitiskt brokiga omgivning: än i den judiska skolteologiens rättskategorier, än i apokalyptikens poetiska bildspråk, än i den vulgära folkmetafysikens uttrycksformer, än i mysteriernas symbolik, än i

vändningar hämtade från den hellenistiskt-judiska religionsfilosofien eller från den stoiskt-cyniska populärfilosofien. Med alla dessa sin tids bildningselement har Paulus haft en yttlig beröring, av alla har han blivit mer eller mindre påverkad i sitt religiösa föreställnings- och uttryckssätt.» (Bengt Lidforss, »Kristendomen förr och nu», Malmö 1911, sid. 183).

Så dömer, i Lidforss' återgivning, Pfleiderer; och av hans framställning blir så mycket klart, att av den uppsättning inbördes disparata kultur- och stämningselement, som kunna spåras i de paulinska texterna, kan man, allt efter skilda »preferensprinciper», få fram tämligen skilda uppläggningar. Man kan ordna bitarna till olika puzzlen. Framför allt kan man (mer eller mindre oavsiktligt) plocka samman de *specifikt judiska* bildningselementen för sig, och de *grekiskt-hellenistiska* för sig, eller omvänt låta de förra, respektive de senare, få dominera helhetsåskådningen. I båda fallen arbetar man med »renodlingar», i den av Hans Larsson fastställda bemärkelsen.

Nu är det uppenbarligen ett religionsfilosofiskt puzzle av dylikt slag, fast med särskilt hopplockande av de grekiskt-hellenistiska bildningselementen, som Viktor Rydberg givit oss med sin konstruktion av vad han betecknat som aposteln Paulus »djupa, storartade teosofiska åskådning» (jfr ovan sid. 7 samt Rydbergs Skrifter, X, sid. 344). Elementen äro visserligen tagna från de paulinska texterna eller, försiktigare uttryckt, från de texter, som blivit oss traderade under apostelns namn; men det *systematiska* i själva uppläggningsen av dem är förvisso den svenske diktarfilosofens och bibelforskarens eget frikostiga bidrag. Ty av medvetet 'system' finnes intet hos den explosiva temperamentsmänniska och kristne epileptiker, som var Paulus. Det är indiktat, låt vara med smak och skicklighet, och under anlitande av vissa besläktade tankegångar inom tidigare förpaulinsk såväl som efterpaulinsk hellenistisk spekulation. Därtill kommer, att Rydberg vid denna sin konstruktion även torde vara handledd av den kristet-senromantiska filosofi, som florerade inom den tyska »teistiska skolan», med preexistenslära, läror om 'andevärldens' »organiska» författning, »extatiskt» skådande, »Helsehen», »Nachtwandeln» m. m. sådant, och vars främste målsman var den av honom varmt beundrade och träget studerade Immanuel Hermann Fichte; även en sådan tysk naturfilosofisk tänkare som Karl

Gustav Carus torde böra nämnas i detta sammanhang, bl. a. därför att Rydberg nämner honom själv (då som parhäst till Fichte den Yngre) och därför att Carus i sin antropologi likaledes laborerar med att söka förebringa empiriskt-psykologiska bevis för läran om själarnas preexistens (jfr fotnoten, sid. 382 f. i avhandlingen »Om människans föruttillvaro»; Skrifter, X). Det är sålunda *även* genom sådana kristet-romantiska synglas, som Viktor Rydberg läser och uttolkar de paulinska brevens spridda metafysiska antydningar om andevärlden, dess osinnliga författning och förhållande till Kristi person som dess »huvud». För så vitt kunde man gott betrakta Rydbergs skrift »Om människans föruttillvaro» som en senromantisk parafaserande kommentar till Pauli brev, i den tyska »teistskolans» stil och anda. Till några av denna avhandlingens mest avgörande sidor — just de här förut återgivna och motiviskt analyserade sidorna 346—347 (i Skrifter X), där sammanhanget mellan preexistens-, potentialitets-, organicitets-, avfalls- och återställelsemotiven inbördes samt dessa motivs med det kristologiska motivet av Rydberg klagöres — kan man från Immanuel Hermann Fichtes båda verk, »System der Ethik» och »Anthropologie», framlägga ett antal vackra parallellställena, som gör den sakliga överensstämmelsen otvivelaktig, ja frappant (jfr § 261 ur det senare verket!).

Men Viktor Rydberg har icke läst sin Paulus blott med den tyska »teistskolans» antropologi och senromantiska andelära på arbetsbordet; han har därjämte oavbrutet kunnat se honom mot bakgrunden av den hellenistiska och judiskt-alexandrinska spekulaton, för vilken Philon Judaeus står som huvudmannen; och i Philons filosofi har han, enligt sina egna ord (Skrifter X, sid. 359) sett »det närmaste utvecklingsskedet till Paulus' system». Därvid har det ibland hänt honom, att bakgrunden till den grad smält samman med förgrunden och huvudfiguren, att han icke lyckats hålla dem isär, ja att han ibland hör ut philonska tonfall ur den kristne apostelns ord, även där *vi* icke mera göra det. Den benägenhet att »hellenisera» kristendomen, som man från visst teologiskt håll förebrått honom, blir honom ibland övermäktig. Till hans ursäkt må likvisst anföras, att en frändskap mellan Philons och Paulus' teosofiska åsikter verkligen synes föreligga, åtminstone i *vissa* punkter. I vad mån dessa likheter bero på verkliga tankelån från apostelns sida, och i vilken mån de endast bero på den tidens allmänna sätt att tänka och känna:

på vad man efter F. Heinemann (»Plotin», sid. 6) och andra idéhistoriker plägar kalla »det alexandrinska världsschemat», det må här få vara en öppen fråga. Säkert är, att Paulusforskningen alltjämt har sin uppmärksamhet inriktad på Philon Judaeus' läror, vid framställningen av aposteln; detta är icke minst fallet i professor Vilhelm Grønbechs ovan anlitade Paulusmonografi (från 1940), vilken pekar på en rad överensstämmelser, de båda samtida tänkarna emellan (s. t. ex. sid. 182 ff.) och därvid särskilt dröjer vid de etiskt-religiösa frågorna och de båda männens sätt att tolka och omtyda de heliga skrifterna.

Professor Grønbech anför bl. a. (a. a. sid. 182):

»Det hedder om Paulus at han havde siddet ved Gamaliels foddet; om det skal tages bogstaveligt, at han har vaeret i Jerusalem og hørt den ansete lovlaerer, er ikke godt at sige, men så meget sandt er der i saetningen, at han har fået en grundig akademisk uddannelse, som vi nu vilde sige. Omtrent samtidig studered en anden beromt jøde, Philon fra Alexandria, og ved at sammenligne de to kan vi få et andenhånds indtryk af den jødiske videnskab i det første århundrede.» Enligt Grønbechs mening är det *rabbinernas* lärdom och *rabbinernas* undervisning, som ligger bakom i bägge fallen. »Direkte laerer vi intet om Paulus ved at laese Philon», anmärker han därför (sid. 186), »men ved at sammenligne deres raesonnementer får vi et lille kig ind i de forelaesningshaefter som professorerne brugte ved deres fortolkning» (underförstått: av den judiska lagen och profeterna). »Og det er denne videnskab», tillägger han, »som danner grundlaget for Paulus' taenkning» (ibid.).

Nogav. Ett visst sakligt såväl som tidsligt samband mellan Paulus och Philon kommer man icke utan vidare ifrån. Och även om Viktor Rydberg i sin avhandling från 1868 i någon mån överskattat de likheter, som obestriddligen finnas, så länder det honom till berömmelse att ha — kanske som den förste inom svensk bibelforskning? — ha hänvisat till dem. Därvid har, egendomligt nog, en de gamla rabbinernas sentida kollega varit hans vägvisare. D:r Isak Krook meddelar sålunda (i avhandlingen »Viktor Rydbergs lära om Kristus», sid. 144), hurusom M. Wolff, judisk rabbin i Göteborg vid slutet av 1850-talet, »i hög grad bestämt Rydbergs uppfattning av Philo»; sagde rabbin hade även av trycket utgivit ett arbete med titeln »Die philonische Philosophie», vars 2:a upplaga hade utkommit i Göteborg 1858. D:r Krook finner det vidare »ej osannolikt», att den svenske publicisten och bibelforskaren »kan ha stått i per-

sonlig förbindelse med denne judiske lärde» (ibid.). Så spinnas trådarna från västerland till österland, från Göteborgspresen till Jerusalems rabbiniskolor och Alexandrias hellenistiska lärdomshärddar.

Detta bildar den *ena* vägen härvidlag. Via den tyska »teistiskolan», Immanuel Hermann Fichtes Antropologi och Etik och annan senromantisk spekulatioon löper samtidigt en andra huvudkanal tillbaka till platonisk och nyplatonisk filosofi, till preexistenslära och idélära. På ännu en väg slutas därmed förbindelsen mellan amatörexegeten och religionsfilosofen Rydberg samt den rad av prominenta religiösa och metafysiska tänkarepersonligheter, som här betecknats som de »fyra stora P:na» i Viktor Rydbergs filosofiska stamtavla: Platon, Philon, Paulus och Plotinos; man har säkerligen anledning att ytterligare infoga Origenes i denna räcka — och i den tänkarekedjan inträder i själva verket Rydberg själv som en sentida nordisk länk. Intet under då, att den göteborgske publicisten och oförtrutne amatörteologen vid sin tolkning av de paulinska skrifterna *tyder dem åt detta platonskt-alexandriska håll* och därvid på ett särskilt sätt får Philon Judaeus' system i blickpunkten! Intet under, att han då söker rekonstruera, vad han tror vara den *paulinska* »tankebyggnaden», med hjälp av byggnadstimmer och stilmönster från platoniskt-philonskt, och i det hela: alexandriskt-hellenistiskt håll! Begripligt även, att Paulus och Philon för honom framstå som tvenne kristna dioskurer och tidiga förkämpar för samma antikt-romantiserade konceptioner, som lågo till grund för hans egen världsåskådning och hans egen tankedikning. Skenbart gäller hans religionshistoriska utredning en avvägning mellan den stridbare hednaaposteln och den stillfärdige judisk-alexandrinske gudsmystikern; i själva verket handlar den om honom själv och om hans egna tankebrottningar. De te fabula narratur.

Som en upptakt till framställningen av denna Rydbergs »hellenisering» — för att icke säga: philonisering — av de paulinska brevens läromeningar, må det ej vara ur vägen att helt läroboksmässigt och kompendiöst erinra om Philon judens eget filosofiskt-teosofiska system. Därvid lägger jag inledningsvis till grund den av A. N. signerade artikeln »Filon» i 9:e bandet av Svensk Uppslagsbok (Malmö 1932). — Man läser däri bl. a.:

Filon från Alexandria, även kallad Philo Judaeus, grekisk-judisk filosof och mystiker (o. 30 f. Kr. — o. 50 e. Kr.). Tillhörande en rik och framskjuten

judisk släkt och grundligt invigd i både grekisk och judisk vetenskap, fick F. sin verksamhet i Alexandria. 39 el. 40 e. Kr. ledde han en beskickning till kejsar Caligula för att utverka en mildring i förföljelserna mot stamförvanterna i hemstaden och torde även annars ha tagits i anspråk för praktiska värv. — F:s starkt dualistiska filosofi utgör en egenartad sammanmältning av platoniska, stoiska, nypytagoreiska och rent judiska element. Historiskt slår den en brygga mellan platonism och nyplatonism. Gud fattas sålunda såsom upphöjd över allt ändligt och alla motsatser. Han är oåtkomlig för alla begreppsbestämningar. Vi kunna icke säga, vad han är, endast att han är. Alla antropomorfistiska föreställningssätt måste därför hållas fjärran från honom (s. k. negativ teologi . . .). Materien åter fattas, äkta platonskt, såsom ett icke-varande men tillika som källan till allt ofullkomligt och roten till allt ont. Det gapar en klyfta mellan denna översvinneligt tänkta gudom och världen. Förbindelselänken emellan dem blir likvisst Logos, Tanken eller Visheten hos Gud, av F. även benämnd »Guds förstfödde son» eller »den andre guden» (δεύτερος θεός; jfr även Johannes-evangeliets begynnelseord: Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, »I begynnelsen var Ordet»). Dock tänkes denna medlande makt samtidigt såsom det i världen inneboende verksamma förnuftet, en uppfattning med anor å ena sidan i stoicismens lära om πῦρ τεχνικόν eller den världen genomflammande och livande »konstskickliga» elden (även kallad πῦρ νοερόν, den »förnuftiga elden»), å andra i Aristoteles' entelekier . . . Johannes-evangeliets kända Logoslära torde ock äga samband med F:s filosofi. För övrigt läres hos Filon syndafallet med själavandring som oundgänglig påföljd (jfr pytagoreerna och Platon!). För etiken är askesen . . . hans lösenord, och extasen . . . anvisas såsom vägen till förening med och uppgående i gudomen. Bekant är vidare den djärvt allegoriska tolkning, varmed Filon, efter stoiska mönster, söker tyda folkreligionernas myter och uppvisa bibellärornas överensstämmelse med filosofiens renade visdom . . .».

Redan av denna min avsiktligt elementära och allmänt hållna skiss framgår det således, att såväl *preexistensmotivet* som *avfalls- och återställelsemotiven* ingå i Philons teosofiska system — ty i själavandringsläran ligga både preexistenstanken och återställelsemotivet inneburna — med återställelsen fattad såsom en genom själavandringen fortgående andlig luttringsprocess. Även *Kristusmotivet* spelar på visst sätt en framträdande roll hos Filon, i läran om Logos som medlaren eller förbindelselänken mellan den över alla begreppsmässiga bestämningar upphöjda, namnlösa gudomen och materialitetens värld. Ofta kallas detta Logos även, med en från Evangelierna och Nya Testamentet välbekant fras, för »den förstfödde sonen», πρωτόγονος υἱός; men det får också epitetet »gudomligt Logos» och »Guds Logos» (ὁ θεῖος λόγος, ὁ τοῦ θεοῦ λόγος). Så till

vida har Viktor Rydberg heller icke behövt framkonstruera likheter mellan den paulinska och den philonska tankevärlden. *En* väsentlig skillnad i fråga om det viktiga *medlaremotivet* hos en Philon och en Paulus må dock icke förbises, och *har* icke heller av Rydberg lämnats obeaktad. Denna skillnad mellan medlaren, fattad på philonskt vis såsom Förnuftet, Tanken eller Visheten hos Gud, — som *λόγος πρωτόγονος*, »det förstfödda Ordet», eller *δεύτερος θεός*, »den andre guden» — och den *paulinske* medlaren skulle härvid, i Warburgs återgivning av Rydbergs framställning (Levnadsteckningen, bd I, sid. 604), vara den, »att Paulus antog, att *λόγος* måste förkroppsligas och att det redan personligen uppenbarat sig i sinnevärlden och efter Guds rådslut fullgjort sitt frälsningskall, en skiljaktighet» — fortsätter referenten — »som gjort Paulus' tanke till en fortlevande världshärskande makt». Hos Rydberg lyder det viktiga, därmed återgivna stället (Skrifter X, sid. 356) såhär:

»Från den judisk-alexandrinska teosofien, särskilt sådan hon träder oss till möte hos Filo, skiljer sig Paulus redan vid första jämförelsen genom antagandet, att logos kunde och måste förkroppsligas, samt genom den livande, Paulus' alla tankar och känslor behärskande tro, att logos redan personligen uppenbarat sig i sinnevärlden och efter Guds rådslut fullgjort sitt frälsningskall. Men Paulus' tankar äro en fortlevande världshistorisk makt, Filos tillhöra längesedan det förflutna.»

Annorledes uttryckt, och med Johannesevangeliets kända inledningsversar: det är läropunkten, att »Ordet vart kött» — *καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο* —, som utgör den egentliga skiljemuren mellan den paulinska teosofien och den philonska, i vad det gäller Logosläran och medlare-tanken! Detta är, vad Rydberg här trycker på; och man bör behålla detta väl i minnet, då det senare blir tal om de anmärkningar, som från boströmianskt håll riktades mot Rydbergs sammanförande av de philonska och paulinska lärorna.

I närmaste samband med denna olikhet påpekar Rydberg emellertid en annan, även den av filosofiskt som religiöst lika djupgående innebörd, och den avser *själva gudomen*. Rydberg utreder nämligen (Skrifter, X, sid. 356):

»Hos Filo är . . . gudsbegreppet förflyktigt till ett bestämningslöst vara; hos Paulus är gudsbegreppet, likasom hos hans herre och mästare, ett fullt konkret och personligt.» Det är skillnaden mellan den *förres* »negativa» och den *senares* »positiva» teologi, som då

markeras. Samma olikhet blir framhållen beträffande Logos- och medlare-läran. Därom läser man hos Rydberg:

»Hos Filo är »logos» eller »sonen» en föreställning med dimmiga konturer, som förgäves eftersträvar begränsning och klarhet, och ehuru logos av Filo kallas den himmelska urmänniskan, gör dock den alexandrinske teosofen intet allvar av hans mänskliga personlighet. Att denna töckenbild icke kunde framträda i sinnevärlden och utföra ett särskilt kall i historien följer redan av hans tvivelaktigt personliga natur, men omöjliggöres även av Filos föreställning om materien som källan till det ofullkomliga. Hans »nedstigande i sinnevärlden» skulle för Filo inneburi en besmittelse. Enligt honom sky de heligaste och renaste andarne beröringen med materien» (Skrifter X, sid. 357).

Sådan är alltså enligt avhandlingen »Om människans föruttlivaro» den *philonska* Logosläran. Den är läran om ett »Förnuft», en »Visdom», som aldrig individualiserar sig. Det är berättelsen om en personlighetslöst fattad »son» (ὕιός) till en lika personlighetslöst fattad »fader». Detta »Förnuft» kan heller icke taga mandom, bliva σάρξ, tala med människotunga, spikas på korset.

Annorlunda då enligt de *paulinska* och övriga nytestamentliga urkunderna. Där blir λόγος-σάρξ. Där bryter det översinnliga mäktigt, nästan explosivt in i det sinnliga, det andliga i det köttliga, och uppenbarar sig det transcendenta i det immanenta. Där är »sonen» verklig son och »fadern» verklig fader. Eller med Rydbergs egen text (Skrifter X, sid. 357): »Enligt Paulus och hebréerbrevet däremot är det barnen i det himmelska fadershuset, som iklädas kött och blod, varför också Kristus vart delaktig av en timlig lekamen, emedan han i allt skall vara sina bröder lik. Men» — förmäles det vidare hos Rydberg — »ett ursprungligt barnskap i människornas förhållande till Gud och ett ursprungligt broderskap i människornas förhållande till varandra förutsätta ett system av verkliga personligheter i den absoluta personligheten, Gud». Och så finner Viktor Rydberg den avgörande formuleringen av denna motsättning och anmärker (ibid.): »Hos Filo ha vi överallt att göra med ofullgångna abstraktioner, hos Paulus med personliga verkligheter. Och de följer, som av denna skillnad dem emellan uppstår för etiken och religionen, äro omätliga.»

Metafysiskt-begreppsmässigt såväl som *religiöst-känslomässigt* ställas vi därmed av Rydberg inför den efter hans mening väsentligaste divergensen mellan paulinsk och philonsk världsåskådning.

Han har också känt behov av att för sina läsare ytterligare klargöra och betona denna divergens, som gäller ett mindre eller ett mera av fysisk och etisk antropomorfism och sociomorfism, av förmänskligande tolkning utav det gudomliga. I en fotnot till sid. 356 av sin avhandling (Skrifter X) utlåter han sig på följande sätt:

»Filo, som förflyktigade det absoluta gudsbegreppet till ett bestämningslöst vara ($\tau\omicron\ \acute{\omicron}\nu$), måste, för att återgiva det innehåll och religiös betydelse, uppfatta logos såsom den sig uppenbarande Gudens utträdande ur den abstrakta urgrunden och i monoteismens intresse sammanhålla gudsbegreppet och logosbegreppet såsom väsentligen enade. Det låg fördenskull fjärran från Filo att antaga» — inskräper Rydberg här än en gång —, »att logos kunde förkroppsligas. Paulus åter, vars absoluta gudsbegrepp tillika är ett konkret och personligt, kan från detta avsondra logosbegreppet såsom en relativt självständig personlig potens, som, i likhet med alla i honom innefattade ändliga personliga potenser, vilkas urbild han är, kunde och måste realisera sig i sinnevärlden, samt sålunda med logosbegreppet även förena begreppet av en personlig Messias, en i historien framträdande världsförsonare».

Sedan Rydberg på detta sätt markerat skiljelinjen mellan Philons och Paulus' teosofier, synes han visserligen att i allt övrigt ha funnit dem tämligen homologa samt bl. a. överensstämmande i frågan om föruttillvaron, som för honom är *nervus probandi* i avhandlingen från 1868. I båda ser han befryndade fall av vad han (Skrifter X, sid. 360) betecknar med namnet »den religiösa platonismen»; samma vitt förgrenade tankeströmning, som vi numera, med F. Heinemanns termbildning, hellre ange som »det alexandrinska världsschemat» (jfr ovan, sid. 23). Paulinismen glider så, jämte philonismen, in i denna breda, allt uppslukande idéfåra, där västligt och östligt, grekiskt och judiskt, kristet och hellenistiskt blandas med vartannat, och där den av Rydberg ytterligare utstyres med omisskännliga lån från Origenes' och den begynnande *nyplatonismens* tankeförråd — för att sålunda tillrättalagd och »helleniserad», framstå som den konstruktion, Rydberg i sin avhandling prisar som »Paulus' djupa, storartade teosofiska åskådning» (Skrifter X, sid. 344; jfr ovan sid. 9).

II.

Hur mottogs nu denna skrift, »Om människans föruttillvaro», av den svenska filosofiens representanter, då den som »Bilaga» först bifogades 3:e upplagan av »Bibelns lära om Kristus», 1868? Den

kastade ju fram åtskilligt lika nytt som brännbart stoff — i en redan förut brännbar fråga?

Ett gensvar fick den, och från boströmianismens håll. Det är nämligen om denna rydbergska skrift, som boströmianen, professor Axel Nyblaeus i Lund förklarar, att den »utan tvifvel kan betraktas såsom den mognaste produkten af Hr Rydbergs kristologiska forskningar». Orden stå att läsa i uppsatsen »Striden om Kristi Gudom emellan Herr V. Rydberg och Biskop Beckman», ursprungligen tryckt i Svensk Tidskrift 1870, sedermera intagen i Nyblaeus' arbete »Trenne religionsfilosofiska uppsatser» (2:a uppl., Lund 1874, där de anförda orden återfinnas sid. 178). Och Nyblaeus skänker denna Rydbergs skrift ytterligare det ampla erkännandet (sid. 180), att den »lika fördelaktigt vitnar om sin författares vetenskapliga kombinationsförmåga och på en gång omfattande och inträngande forskning som om hans framställningskonst». Ja -- vad »kombinationsförmågan» beträffar, får man ge Axel Nyblaeus rätt. Den finnes där, i högt mått, såsom även den föregående framställningen torde ha givit vid handen. För en boströmian som Nyblaeus var det ej heller svårt att varmt sympatisera med de tankegångar, Rydberg i denna vägande Bilaga, såväl som i huvudskriften, »Bibelns lära om Kristus», framställde. Uppfattningen om Kristus såsom ideal- och universalmänskiskan gick väl samman med Boströms läror — och Axel Nyblaeus omfattade själv denna tolkning. *Preexistens*läran, tolkad som läran om alla mänskliga andars föruttillvaro i gudomen, innan de inträdde i timlighetens och kroppslighetens värld, stämde likaledes ganska väl med Boströms personlighetsfilosofi — eller medgav i varje fall en boströmiansk förtydning. Den kunde utan större svårigheter hyfsas till i boströmiansk riktning. Likaså är Nyblaeus ense med Viktor Rydberg om vissa allmänna likheter mellan aposteln Paulus' och Philo Judaeus' teosofier; man får enligt hans förmenande blott icke låta dessa undanskymma de olikheter, som ändock bestodo mellan dessa båda religionsfilosofiska system. Det är alltså varningen för det förföriska felslutet: *simile-ergo idem* (varom må hänvisas till min broschyr »Tankefel och tankefällor», Lund 1941, sid. 95 ff.; 2:a uppl., 1951, sid. 90 ff.). Om Paulus anmärker sålunda Axel Nyblaeus (a. a. sid. 190): »Änskönt den sist nämdes lära om Kristus såsom universalmänskiskan säkerligen har sin förutsättning i Filos lära om logos, så kan skiljaktigheten dem emellan icke rätte-

ligen anses bestå blott däri, att Paulus är öfvertygad, att logos måste förkroppsliga sig och redan uppenbarat sig i sinneverlden. Den djupaste skiljaktigheten emellan Filo och Paulus, den skiljaktighet, som ligger till grund för alla andra, består däri» — inskräper Nyblaeus med eftertryck —, »att Gud för den förre (= Philon) är den till sitt väsende 'obekante', för den senare (= Paulus) den rent andlige och personlige. Det är ytterst denna olikhet» — fortsätter texten —, »som ställer Filo på antik grund, Paulus på kristlig. Ty kristendomens princip ligger i medvetandet om Guds rena andlighet eller absoluta personlighet» (sid. 190).

Som man väl märker, är det den svenska personlighetsfilosofiens ombud och en Boströms handgångne lärjunge, som talar i dessa ord. Och i vad som följer, betonar Nyblaeus än en gång (sid. 191), »att kristendomens grundsanningar rätteligen kunna betraktas såsom nödvändiga följder af dess yttersta princip eller af läran om Guds rena andlighet eller absoluta personlighet, äfvensom att det först ifrån kristendomens ståndpunkt konsekvent kan blifva fråga om en ideal- eller universalmänniska. Om en dylik lära förut förekommit» — konkluderar Nyblaeus —, »så kan den blott hafva karakteren af en mer eller mindre ofullkomlig aning eller antecipation» (sid. 191).

Byggande på Zellers klassiska framställning (i »Die Philosophie der Griechen», III: 2) samt på Ritters (i »Geschichte der Philosophie», IV) ger Axel Nyblaeus därefter (sid. 192—193) en egen skildring av Philon Judaeus' system, avsedd att bekräfta det sagda. Liksom platonismen har detta system nämligen ännu icke höjt sig till *självmedvetandets*, det »ideella subjektets» och personlighetens begrepp utan stannar på det »ideella objektets» lägre tankeplan. Det absoluta blir därför för bägge dessa system i grunden någonting opersonligt och ur kunskapsteoretisk synpunkt negativt (sid. 192): detta är kärnpunkten i Nyblaeus' invändningar. — »Filo förklarar nämligen» — utlägger han närmare denna sin gensaga —, »att alla positiva predikater äro inadekvata, för att uttrycka Guds egentliga väsende, och att på grund därpå Gud är den outgrundlige, obestämbara, namnlöse, hvilken är upphöjd till och med öfver det goda, sanna och sköna, och om hvilken vi blott kunna veta, att han är, men ej hvad han är» (sid. 192—193). Som man genast finner, är det Gudsmystikens och den »negativa teologiens» här förut framhävda motiv, vilket Axel Nyblaeus därvid trycker på. Eller, med andra ord:

det är gudomens *kunskapsteoretiska* transcendens, som då energiskt, och med rätta betonas; och i den punkten skiljer sig Philon förvisso från både Pauli och kristendomens läror; därmed visar han även vägen för nyplatonismen och den medeltida mystikens mäktiga strömning, med utlöpare ända fram till Ekkehart och Jacob Böhme och ännu längre. — »Men», — utreder Nyblaeus ytterligare, och här polemiskt gentemot Viktor Rydberg —, »ehuru Filo sålunda antager, att Guds väsende är oss förborgadt, yrkar han ändock, att Gud i sig innehåller all verklighet, och att han genom en absolut verksamhet är upphof till världen». Om man ville uttrycka Nyblaei härmed antydda tankegång med vedertagen filosofisk terminologi, så skulle tydligen, därest den är riktig, *Philons* uppfattning av förhållandet mellan Gud och Världen vara varken teistisk eller panteistisk, och ännu mindre naturligtvis deistisk, utan snarast panenteistisk, i liknande mening som man talar om en panenteism hos en Plotinos, en Augustinus, en Scotus Eriugena, en Cusanus, en Nicole Malebranche, en Chr. Krause — ja, hos en Boström; d. v. s. Gud tänkes då innehålla all verklighet i sig, Världen skulle vara 'i' Gud — såsom också termen vill utsäga: *panenteism* (av πᾶν och ἐν θεῷ). Men ej heller denna rubricering skulle vara i strängaste mening täckande, eftersom materien enligt Philon Judaeus dock skall utgöra en ursprunglig princip, vid sidan om Gudomen; och så tillvida förblir systemet dualistiskt. Å andra sidan bestämmes materien av Philon såsom tillika *icke*varande, då i motsats till Gudomen som det i allra högsta mening varande; låter man denna senare distinktion vara avgörande, så passar den föreslagna beteckningen bättre, och *då* tänkes faktiskt all verklighet, d. v. s. allt som förtjänar namn av verklighet, såsom *immanent i Gudomen*: πᾶν ἐν θεῷ! Utsagt med Philon Judaeus' egna ord lyder detta så: Gud är sig själv sin egen ort och uppfylld av sitt eget väsen: αὐτὸς ἐαυτοῦ τόπος καὶ αὐτὸς ἐαυτοῦ πλήρης. Sfären sluter sig kring sitt eget innehåll.

Huru som helst; om den härmed föreslagna beteckningen befinnes anpassad eller icke —: här företer systemet rent sakligt en svårighet, som ingalunda är övervunnen. Den gör sig klart nog förnummen även tvärs igenom den skildring, Axel Nyblaeus i fortsättningen ger oss av världens tillblivelse enligt Philons filosofi. Man läser sålunda hos den lundensiske boströmianen: »Vid världens frambringande skapar Gud först idéernas öfversinliga värld, som utgör urbilden för

den sinliga världen. Dessa idéer» — understryker Nyblaeus vidare, och fullt riktigt — »äro emellertid icke blott mönsterbilder, utan äfven verkande orsaker eller krafter, som utflöda från Gud, och som gifva ordning och form åt materien, hvilken Filo föreställer sig såsom en ursprunglig princip jämte Gudomligheten, och ur hvilken han förklarar det ofullkomliga i världen, den i henne förekommande bristen på ordning och sammanhang.»

Ja — den nyss antyddas svårigheten i denna kosmologi är naturligtvis den, huru något 'osinnligt' och immateriellt, som dessa philonska »idéer», skall kunna verka på någonting sinnligt och materiellt; alltså i grunden samma svårighet som tidigare i platonismen. Därtill må läggas den märkligheten, att denna philonska 'materia', vilken ju egentligen *frånkännes* all verklighet och är ett οὐκ ὄν, något rent negativt, utgör så att säga ett hypostaserat Intet och systemets nollpunkt — icke desto mindre är för detsamma omistlig. Den behöves av bl. a. teologiska skäl, för att förklara det ofullkomliga i världen. Den utgör ett nödvändigt rekvisit för teodicén, helt enkelt, hos Philon Judaeus som tidigare en gång hos Platon. — Denna materiens avlastande och s. a. s. urskuldande uppgift framhölls för övrigt även av Nyblaeus i de senast anförda raderna, vari han berörde de philonska idéernas dubbla betydelse, dels av mönsterbilder, dels också av verkande orsaker i den kosmologiska processen (jfr här ovan). Utspinnande detta idémotiv i dess säreget philonska avfattning fortfar Nyblaeus: »Dessa ideer eller krafter — vid bestämmandet av hvilka Filo med hvarandra kombinerar platonska, stoiska, judiskt-persiska och populärt grekiska föreställningar — ingå alla såsom genera och species i en enhet eller totalitet, hvilken får namn af det gudomliga logos, och hvilken i likhet med mångfalden af de i honom inneburna idéerna eller krafterna sväfvat mellan att vara ett personligt väsende och någonting opersonligt.» Häri finner Nyblaeus tydligen något otillfredsställande och i filosofisk mening ofullgånget. »Logos» — utreder han således — »identifieras nämligen å ena sidan med en viss gudomlig egenskap, den gudomliga visheten; å andra sidan beskrifves han såsom ett själfständigt väsende, som är Guds organ vid världsskapelsen och världens representant inför Gud, ett väsende, som än kallas ärkeängelen, än urmänniskan i Gud och Guds förstfödde son, än till och med δεύτερος θεός eller blott θεός utan artikel, och hvilket väsende såsom sådant

är världens själ och inifrån rörande kraft, dess sammanhållande band och gudomliga lag, dess förnuft o. s. v.» (sid. 193).

Det är Logos' oklara mellanställning mellan Gudomen och Världen, vilken med dessa ord påtalas; och denna oklarhet sammanhänger, av allt att döma, därmed, att i Logos-tanken förbindas med varandra ej mindre än 3:ne skilda motiv. Å ena sidan igenfinner man *den platonska idelärans* lätt igenkännliga, transcendenta tankegång; å andra däremot: *Demiurg-motivet*, samt, hoptrasslat med detta: *Världssjäls-motivet*, vilket sistnämnda utgör ett typiskt immanent tankemotiv. Samtliga dessa funnos ju redan i Timaiosdialogens mytiska framställning, och hos Philon beteckna de i själva verket en viktig del av det platonska tankearbetet. Så slites det philonska Logos ohjälpligt isär mellan transcendens och immanens redan i sitt förhållande till Världen. Men samtidigt spränges det på liknande sätt i sitt förhållande till Gudomen. Det bestämes då å ena sidan som ett moment i Gudomen och framstår då som Visheten eller Tanken hos Gud; å andra sidan skall det dock träda i viss motsättning till Gudomen, vara ett väsen för sig; och därmed framstår det som en δεύτερος θεός och som πρωτόγονος υἱός, den »andre guden» och den »förstfödde sonen». Även i ett tredje avseende intager det philonska Logos en tvetydig mellanställning — och kanske är det i främsta rummet denna oklarhet, som uppfordrar en boströmian som Axel Nyblaeus till kritik. Då gäller det personlighetsfrågan. Ty är Logos = den övergripande enhet, som binder idéerna till en totalitet, är då detta Logos *personligt* eller *opersonligt*? Är det endast en hypostaserad gudomlig egenskap — eller är det ett självständigt personligt väsen? Av svaret på den frågan beror för Nyblaeus det filosofiska värdet av hela denna Logoslära, som kastat sina spridda reflexer in i Johannesevangeliet och i de paulinska breven.

I starkaste sammanträngning har Axel Nyblaeus härmed och, som förut framhållet, närmast efter Zeller och Ritter, återgivit, vad han uppfattat som grundtankarna, såväl som oklarheterna, i Philon Judens system. Han har gjort det i syftemål att framhäva de enligt hans förmenande av Viktor Rydberg *ej* tillräckligt uppmärksammade olikheter, som, likheterna till trots, bestå mellan detta system och den paulinska kristendomen. Och i fortsättningen av sin utredning konfronterar Nyblaeus än hårdare med varandra dessa båda teosofier. Han konstaterar då, begränsande sig till huvudpunkterna:

»För Paulus är Gud ett rent andligt väsende, hvilket icke är inskränkt af en ursprunglig materie; för Filo däremot är han en i sig själf obekant princip, hos hvilken personligheten utgör en bestämning, och vid hvars sida en ursprunglig materie förefinnes; för Paulus är Kristus den högsta mänskliga personligheten, hvars organ eller positiva bestämningar de öfriga mänskliga individerna äro, för Filo däremot är logos ett fantastiskt väsende, om hvilket man har svårt att afgöra, antingen det är personligt eller operonligt, antingen det är människa eller ängel eller någonting ännu högre» (sid. 194).

Med dessa båda antitespar har Axel Nyblaeus på boströmianernas språk sökt få fram, vad som enligt hans uppfattning skarpast skiljer *philonsk* och *paulinsk* teosofi från varandra, hur besläktade de i andra avseenden än må förefalla — och även äro. Philons Logoslära får således icke utan vidare jämföras med kristendomens Kristuslära: det är, vad professor Nyblaeus från den svenska personlighetsfilosofiens bröstvärn anser sig pliktig att strängt vidhålla. Hos Rydberg tadar han därför »en viss benägenhet att vilja reducera det högre och fullkomligare (d. v. s. kristendomen) till det lägre och ofullkomligare, som tjänat det förra till förberedelse» (d. v. i detta fall säga: den philonskt-alexandriska filosofien) — ty så falla Nyblaei ord på ett senare ställe i skriften »Striden om Kristi Gudom» (sid. 194).

Nu kan man fråga sig: är denna Nyblaei reservation verkligen *berättigad*? Har Viktor Rydberg förbisett de skillnader, den lundsiske boströmianen därmed hänvisar till? Ja, man kunde därjämte ställa sig den andra än viktigare frågan: har Nyblaeus från rent filosofisk och kunskapskritisk synpunkt rätt, när han i kristendomen och paulinismen ser den »högre» och »fullkomligare», i Philons teosofiska system däremot den »lägre» och »ofullkomligare» ståndpunkten?

Söker man först få klarhet i *mellanhavandet mellan Nyblaeus och Viktor Rydberg*, så kunde man inskränka sig till att hänvisa till den refererande och kommenterande framställning, som här förut givits av texten i avhandlingen »Om människans föruttillvaro» (jfr ovan, sid. 27 f.). Alldeles särskilt må därvid bringas i erinring Rydbergs uttalande (Skrifter X, sid. 357): »Hos Filo ha vi överallt att göra med ofullgångna abstraktioner, hos Paulus med personliga verkligheter» — med tillägget: »Och de följder, som av denna skillnad uppstår för etiken och religionen, äro omätliga» (jfr ovan, sid.

27). Detta är ett principiellt uttalande från Rydbergs sida; men det står ingalunda ensamt i hans text. Själv hänvisar han oss (i en senare tillkommen fotnot till sid. 357 f., Skrifter X) till andra, likamenande ställen och anför:

»I sin avhandling 'Striden om Kristi Gudom mellan hr V. Rydberg och biskop Beckman' har professor Nyblaeus som en bristfällighet i de förra upplagorna av detta mitt arbete (= 'Om människans föruttillvaro') påpekat, att jag åtnöjt mig med att endast i förbigående och i en not ... hava vidrört skillnaden mellan Filos världsåsikt och Paulus'. Noten (nu intagen å sid. 356 i 13:e uppl. av 'Bibelns lära om Kristus', Skrifter X) är dock icke det enda ställe, där denna skillnad framhålles. Även i texten (sid. 228 och 230 i tredje upplagan) (= sid. 362 f. och 366 i 13:e uppl.) har jag påpekat, att 'abstraherandet har i den judisk-alexandrinska filosofien en övertikt, som kränker den religiösa känslans behov av det konkreta och sant personliga', samt att 'det konkreta har i Paulus' system fått ut sin rätt'.» — Och Rydberg värjer sig ytterligare med att framhålla, hurusom »en närmare jämförelse mellan Filo och Paulus» syntes honom ligga utanför hans arbetes plan, »inom vilken det däremot tydligen låg att hänvisa på vissa överensstämmande punkter, emedan de slutsatser, som av dessa måste dragas», voro av hans motståndare »lämnade utan tillbörligt avseende» (Skrifter X, sid. 358, noten).

Man kan följaktligen icke se annat, än att Viktor Rydberg är i sin goda rätt, när han i höviska ordalag tillbaka visar denna anmärkning från Nyblaeus' sida. Ty i själva verket säger denne senare i sak ingenting annat, än vad texten i Bilagan »Om människans föruttillvaro» redan uttalat! — låt vara, att den lundensiske boströmianen gör mera av och mer envetet betonar den differenspunkt, det här är fråga om. — Den *första* av de båda uppkastade frågorna vore därmed besvarad.

Upptages så den *andra*, rörande kristendomen och paulinismen som den ur filosofisk synpunkt eventuellt »högre» och »fullkomligare», philonismen däremot som den eventuellt »lägre» och »ofullkomligare» åsikten, så små följande beaktas:

Anlægges allra först gradskalan konkret-abstrakt, så intager enligt den Philon Judaeus' teosofiska system obestridligt den högre ståndpunkten, med hänsyn till abstraktionens styrka och grad. Det har frigjort sig från åtskilligt av den mer eller mindre *tids*betingade ballast av historiskt-konkret och speciellt, varmed t. ex. en Paulus utrustar det gudomliga och sin frälsartanke. Det har trängt längre i riktning mot det allmänna och förnuftiga. Även om Logostanken

gäller detsamma, för så vitt Logosläran i första hand renskalar formprincipen i tillvaron, den ordnande och rationella kraften. Därmed har den philonska teosofien också i högre grad frigjort sig från de rester av fysisk och andlig antropomorfism, eller det tänkande av det osinnliga under den mänskliga samfällighetens och sammanlevnadens former, som så starkt vidlådde de paulinska lärorna; — man tänkte t. ex. på apostelns antydningar om andarnas 'gemenskap', deras 'andliga lekamen' samt Kristus som »huvudet» på denna personlighet av personligheter, denna gigantiskt översvinneliga personlighet av högre ordningstal, o. s. v. — Ur samtliga här framhållna synpunkter kan man icke finna annat, än att Philons teosofi *som rent filosofisk prestation* står åtskilliga steg över den paulinska.

Gäller det därefter motsättningen mellan *det personliga* och *det opersonliga*, tillspetsande sig i frågan, ifall det gudomliga låter tänka sig som något opersonligt, respektive 'överpersonligt', så bör följande övervägas:

Måste 'personlighet' oundgängligen fattas, ej blott, med Erik Gustaf Geijers bevingade ord, som det högsta i världshistorien utan därjämte som det *högsta och sista i Världsalltet*, i existensen över huvud — eller kan detta högsta utan mén för det religiösa livet, även tänkas under objektivitetens och den opersonliga tillvarons former? Slocknar den religiösa, andaktsstämda känslan med nödvändighet inför ett gudomligt 'något', ett »*absolut*», som för tanken avkastat personlighetens både grövre och finare konturer — som t. ex. Philons rena, transcendenta, »namnlösa» Vara, eller nyplatonismens översvinneliga Ena? eller de kristna mystikernas s. k. »djup», deras βυθός — det, vari till sist, i den djupa försänkningens tillstånd, även deras eget medvetande synes utplånas och brista?

Därmed är närmast en *fråga* ställd — vilken emellertid lämpligast besvaras med några eftertänkansvärda rader ur Hans Larssons »Platon och vår tid», kapitlet om Sokrates' försvarstal (3:e uppl., sid. 49). Där gäller det Meletos' bekanta anklagelse och att Sokrates »alls icke tror på några gudar» — vilken tillvitelse Sokrates bemöter med argumentet, »att om man tror på något gudomligt (som nu han själv trodde på sitt δαιμόνιον), så tror man också på en gud». Men — tager professor Larsson så upp tråden:

»Detta bestrides naturligtvis av motståndaren. Den typiska situationen, som upprepar sig i alla tider. Fichte, anklagad för ateism, värjde sig på

samma sätt. Det låg mer sangvinism, än Sokrates förstod, i att vilja övertyga om enheten mellan 'det gudomliga' och 'gud'. Dualismen mellan dessa båda begrepp är säkerligen kulturellt sett oöverbinnlig. Den ene har alltid mera kontakt med det gudomliga, den andre med guden. Sokrates och Fichte hade sett det gudomliga i allt gott som rör sig, och detta, verkningarna av solen, var för dessa huvudsaken; människan av Meletos typ förstår mindre dessa verkningar, fattar också guden mindre som moralisk kraft än som maktväsen och fetisch.»

Så långt Hans Larssons text. Vad som i den här särskilt bör uppmärksammas, är uttalandet, att »den ene har alltid mera kontakt med det gudomliga, den andre med guden». Man kunde omforma saken även så, att den ene har alltid större förståelse för *det Goda*, den andre för *den Gode*. Den ene mäktar hålla sin känsla och vilja varm även inför det Allmänna, det Sanna, det Rätta, det Sköna, etc.; han böjer sig utan krus *inför normen som sådan*, vare sig det gäller den logiska, den juridiska, den estetiska normen. Den andre måste känna sig ställd *inför en övermänsklig, personlig makt*, som bjuder normen, ålägger lagen; och han kan icke känna sig värmd, kan icke känna sig uppfordrad, därest han icke ställes s. a. s. öga mot öga med en översvinnelig vilja, en åskhöljd Jehova, en nåderik Fader, en lidande, blodig och förbarmande Frälsare.

Helt visst blir det en skillnad även på det fromhetsliv, som vardera av dessa båda religiösa upplevelsetyper utvecklar: ty att *bägge* få uppfattas som religiösa, därom torde väl ingen tvekan mera böra råda! En *skillnad* blir där alltså, även om denna och dess följder därför ej, som Rydberg (Skrifter X, sid. 357) förklarade, bli »omätliga». Ett exempel på en sådan fromhet inför det Yttersta Mysteriet, den Namnlösa Urgrunden, må man så kalla den »Abyssos» eller βυθός, »Djupet», och σιγή, »Stillheten», med gnostikerna, »Det Ena», med nyplatonikerna, »Det Absoluta», med romantikerna, eller på annat sätt; ett sådant exempel har man särskilt i Mäster Ekkeharts lära om »Abgeschiedenheit», liksom i vissa av Goethes dikter, där ett känslans och viljans Excelsior finner uttryck som dessa:

»In unsres Busens Reine wogt ein Streben,
sich einem Höhern, Reinern, Unbekanntem
aus Dankbarkeit freiwillig hinzugeben,
enträtselnd sich dem ewig Ungenannten;
wir heissen's : fromm sein!»

Ett annat uttryck för en sådan självförgäten hängivelse till det oändliga Alltet och tillvarons dolda enhetsgrund möter oss inom tysk spekulaton i Hegels dikt »Eleusis», tillägnad hans ungdomsvän Hölderlin, med orden:

»Mein Aug' erhebt sich zu des ew'gen Himmels Wölbung,
Zu dir, o glänzendes Gestirn der Nacht!
Und alle(r) Wünsche, aller Hoffnungen
Vergessen strömt aus deiner Ewigkeit herab.
Der Sinn verliert sich in dem Anschauen,
Was mein ich nannte, schwindet.
Ich gebe mich dem Unermesslichen dahin,
Ich bin in ihm, bin alles, bin nur es.»

I dessa Goetheska och Hegelska versar har man fullödiga prov på en sådan fromhet inför något *Opersonligt* eller *Överpersonligt*, utvisande att Personlighetens kategori ingalunda är oundgänglig för en religiös inställning till verkligheten. Alla tiders mystiker, inom och utom kristendomen, ha också förnummit den närmast som en skranka, som måste nedbrytas — jag erinrar här blott om vad den kristne mystikern Angelus Silesius bekänner:

»Was Cherubin erkennt, das mag mir nicht genügen,
Ich will noch über ihn, wo nichts erkannt wird, fliegen.»

Här och i alla liknande fall gäller det sålunda ett *Excelsior* även upp över Personlighetens fästen, till den »Gottheit» över Guden, som Mäster Ekkehart sökte och som även en Philon Judaeus åsyftade med sin lära om den transcendenta, »namnlöse» guden — han som var *ἀνωνόμαστος*, var det predikatslösa, rena *ὄν*. Och att en teosofi av denna typ, skulle, vare sig *rent filosofiskt* eller *rent religiöst och etiskt*, innebära en »lägre», mer »ofullkomlig» ståndpunkt än den, en Paulus företräder i Breven: det är vad man svårligen kan giva en Axel Nyblaeus rätt i. (Jfr ovan, sid. 34). Bevisligen har den tiderna igenom skapat och uppburit ett fromhetsliv och en etisk kultur av största intensitet och finhet, i rang kanske snarare *över* än *nedanför* de religioner, som fatta och dyrka det gudomliga och översinnliga i personlighetens och antropomorfismens former.

Nej — Viktor Rydbergs förseelser i avhandlingen »Om människans föruttillvaro» äro ingalunda begångna däri, att han, med Nyblaei ord, yppar en »viss benägenhet att vilja reducera det högre

och fullkomligare till det lägre och ofullkomligare» (a. a. sid. 194 samt ovan, sid. 34). Felet ligger, som förut antytt, i stället däri, att han hos Paulus tolkar *in* en begreppsstruktur och ett systematiskt sammanhang, som han bl. a. lånar från Philons teosofi, ja kanske i någon mån även från sådana senare utformningar av det s. k. »alexandrinska världsschemat» som en Origenes' kristet-nyplatoniska tankebyggnad. Därigenom »helleniserar» han ytterligare de paulinska åsikterna om människoandarna, om preexistensen, om Kristus som sammanfattningen av »idéerna» och om »alltings återställelse». Han gör, med andra ord, av aposteln Paulus en filosof, och en alexandrinsk, för att icke säga en alexandrinskt-nyplatonisk sådan — där han icke rent av gör om honom till en tidig meningsfrände till en tysk senromantiker sådan som Immanuel Hermann Fichte. Eller, för att visa tillbaka den lundensiske boströmianens anklagelse med en omstuvning av hans egna ord: den Viktor Rydberg, som bedriver religionsfilosofiska och religionshistoriska studier i avhandlingen »Om människans föruttillvaro», yppar snarare »en viss benägenhet att vilja» tolka in »det högre och fullkomligare» i det »lägre och ofullkomligare», än omvänt. Ur rent idéhistorisk och realfilologisk synpunkt är detta naturligtvis ett lika svårt fel som det rakt motsatta, för vilket Nyblaeus förebrår Rydberg (jfr därom ovan, sid. 34 samt sid. 38).

En annan, kanske mer befogad angreppspunkt finner Axel Nyblaeus vidare i Viktor Rydbergs sätt att tänka och fatta *föruttillvaron* eller *preexistensen*. Vad han då påtalar, är Rydbergs bristande skärpa, då det gäller att distingvera mellan begreppet 'tid' och begreppet 'evighet' = tidlöshet. 'Evighet', aeternitas, förväxlas ofta med begreppet oändlig fortvaro i tiden, medan det filosofiska begreppet 'evighet' innebär begreppet om något, som ej har med tid att skaffa. Redan Hegel hade brutit staven över detta oskarpa, populära evighetsbegrepp, vilket fattar 'evigheten' som obegränsad fortvaro i tiden, och därvid hade han stämplat det som ett exempel på »den dåliga oändligheten» («die schlechte Unendlichkeit»); och för en anhängare av Christopher Jacob Boströms »rationella idealism», vilken just, om någon, är en evighetsfilosofi i bemärkelsen *tidlöshetsfilosofi*, måste en oklarhet på denna angelägna punkt verka irriterande. Här uppträder också Axel Nyblaeus som allmän åklagare å boströmianismens vägnar, hur välbevågen han än annars är författaren av

»Bibels lära om Kristus» och av dess Bilaga, »Om människans förut-tillvaro». Om man nämligen, argumenterar han (a. a. sid. 197), »såsom Hr Rydberg identifierar människoandens evighet i och för Gud med hans (= människoandens) preexistens eller tillvaro före jordelivvet:» — ja, så ligga förväxlingar och missförstånd av nyss antydd art nära till hands.

Närmare utföres den kritiska tankegången av Nyblaeus så — och jag återger här texten ostyckad:

»Genom en dylik identifikation upphäfves i själfva verket människoandens antagna evighet; ty hvad som är före en viss tidpunkt, det är själfvt i tiden, har en tid före och en tid efter sig och är således icke tidlöst eller evigt. Ur människoandens evighet, om den fattas med tanken och icke blott med föreställningen, följer, att han icke själf är i någon tid, utan att fastmera tiden — i likhet med rummet — är i människoanden eller utgör en viss bestämning hos honom, en form för hans uppfattning, som sammanhänger med hans ändlighet eller inskränkning och däri har sin förklaring. Men» — argumenterar Nyblaeus nu vidare och tager därvid hänsyn även till den teologiska polemik, som riktats mot Rydberg i denna sak —, »om sålunda människan icke själf (väsentligen) är i tiden, utan tiden är en bestämning eller uppfattningsform hos henne — huru skulle hon annars kunna känna sig vara upphöjd öfver tiden och förändringen? — så förfaller af sig själf Biskop Beckmans fråga (jag inskjuter: i dennes granskning av Rydbergs avhandling 'Om människans föruttillvaro', av 1868, och utgiven samma år), om människans sinliga eller kroppsliga natur är ett emot människoanden dualistiskt motsatt element, med hvilket han blifvit sammanhunden eller på ett yttre (mekaniskt) sätt förenad. Ty då form icke kan finnas utan innehåll, eller då den förra blott i abstraktionen kan skiljas ifrån den senare, så måste, om tiden och rummet äro ofullkomliga former för människans uppfattning, också alt, som är i dessa former eller i dem uppfattas, ursprungligen ligga hos människan eller utgöra hennes eget innehåll, änskönt detta i följd af människans ändlighet eller inskränkning, blott kan fattas succesivt och för henne företer sig såsom någonting mer eller mindre yttre och främmande, därför att det icke är fullt aktuellt upptaget inom hennes medvetandes enhet» (a. a. sid. 197—198).

Detta sista är vad tyskarna kalla »zwei schwere Gänge», och språkligt ett par mäktiga periodbyggnader, med starkt förtätat spekulativt innehåll! Man frestas att säga, att enbart dessa båda sista punkter ge oss *halva* boströmianismen på ett fat, och därjämte ett försvarligt stycke av Kants transcendentala estetik. Ty här delgives oss: *pro primo* den Kantska läran om tid och rum såsom våra fenomenella uppfattnings- och åskådningsformer, vilken lära är djupt och

oupplösligt införlivad med Boströms system — och *pro secundo* undfågnas vi med Boströmost egen typiskt rationalistiska lära om det i vårt jag slumrande, ännu icke aktualiserade upplevelseinnehållet.

Dessa mycket viktiga huvudsatser ur det boströmska systemet utvecklas ytterligare i det följande och tillämpas därvid mera direkt på frågan om preexistensen, vilken var stridsäpplet mellan Viktor Rydberg och den svenska ortodoxiens förkämpe, Härnösandsbiskopen A. F. Beckman. Denne senare hade nämligen i tvenne polemiska inlägg tagit ställning till Rydbergs kristologiska forskningar: först i skriften »Nya Testamentets lära om Kristi Gudom. Granskning av V. R:s 'Bibelns lära om Kristus' jämte ett bihang om Ernest Renans 'Jesu lefnad'» (Uppsala 1863), och senare i skriften »Är Kristus i sin föruttillvaro idealmänniskan och icke Gud? Granskning av V. Rydbergs afhandling 'Om människans föruttillvaro' samt af hans till denna afhandling fogade 'genmäle'» (Härnösand 1868). I denna kontrovers mellan biskopen och publicisten hade å sin sida professor Nyblaeus som en tertius interveniens ingripit med sin religionsfilosofiska uppsats »Striden om Kristi Gudom emellan Herr V. Rydberg och Biskop Beckman», vars text här just intresserar oss. Som filosof av facket och som Boströms anhängare har han här åtskilliga intressen att bevaka och störande oklarheter att utreda. Vi ha just sett, hur han gentemot Rydberg beivrat vanföreställningen om 'evigheten' (aeternitas) som oändlig tid. Nu vänder han sig mot den andra parten i striden och mot den efter hans mening djupt ofilosofiska uppfattning, som i kropp och själ ser tvenne *art-skilda* verkligheter. Denna missuppfattning hade också kastat sina reflexer in i striden om föruttillvaron och kommit den stridbare svenske biskopen att i läran om själarnas preexistens finna vissa svårigheter, som för en idealistiskt-boströmiansk åskådning ingalunda vidlåde den. Nyblaeus överkorsar sålunda denna vedertagna skiljelinje mellan andligt och kroppsligt och betonar (a. a. sid. 198), att det »sinnliga» och »kroppsliga» i grunden ingenting annat är än »människans egen mer eller mindre potentiella bestämdhet» — varmed den *metafysiska* dualismen mellan kropp och själ, natur och ande, i den absoluta idealismens namn avvisas. Vad vi uppleva som vår egen organism och dess lemmar, är sålunda endast en konfunderad, av vår sinnligt-förnuftiga natur betingad fenomenell uppfattning av något i och för sig andligt. Detta får omedelbar betydelse

för frågan om föruttillvaron och inkarnationen. Ty — kan nämligen nu Nyblaeus säga, »ehuru i det närvarande lifvet den ena människan födes av (utvecklar sig ur) den andra, så blifver därvid ingen människoande förenad med något för honom ursprungligen främmande element» — vilket däremot skulle ha varit händelsen, därest ande och kropp utgjort tvenne skilda substanser eller väsen (sid. 198).

Därmed måttar Nyblaei kritik *mot biskop Beckman*, vilken just i en sådan »förening» velat se något tillfälligt, som gjorde samstämmigheten mellan ande och kropp svärbegriplig (jfr Nyblaei text, sid. 197, som här refererar Beckman). En mera naiv inkarnationslära av sådan typ, som biskop Beckman uppenbarligen velat pådyvla Viktor Rydberg, undanryckes därmed varje underlag, enär enligt boströmianismens och Nyblaei betraktelsesätt den 'egna kroppen', liksom allt annat s. k. 'yttre', endast är en inskränkt och ofullständig, ännu ej fullt aktualiserad uppfattning av något 'andligt', orumsligt och tidlöst. — Problemet hyfsas härmed av Nyblaeus i den »rationella idealismens» riktning, vilket i sin ordning får bestämda konsekvenser också för läran om en eventuell föruttillvaro. Ty även denna lära måste då sublimeras. Först och främst måste den befrias från allt sinnligt föreställningspåhäng. Varje grumlande reflex från tiden (tempus) i begreppet om evigheten (aeternitas) måste rensas bort. Likaså all antropomorfism. Med ett nytt anlopp i framställningen utföres detta hos Nyblaeus (sid. 198) såhär:

»Men likasom sålunda det sinligas bestämning såsom människans eget potentiella innehåll befriar oss ifrån den dualism, för vilken Hr Rydbergs preexistenslära är utsatt» — här inflickas: och för vilken den av biskop Beckman blivit utsatt —, »så ledes man äfven vid närmare öfvervägande att förkasta det antagandet, att människan, tänkt icke blott såsom en andlig utan äfven såsom en sinlig varelse, skulle före sitt närvarande lif hafva genomlevvat en lifsform, i hvilken hon hunnit till ett aktuellt medvetande af sig själf. Ett sådant antagande skulle — då intet minne af en sådan lifsform hos människan förefinnes — upphäfva den kontinuitet i hennes aktuella och förnuftiga lif, som hennes personliga identitet nödvändigt fordrar» (sid. 198).

Det är intressant att se en boströmian som Axel Nyblaeus här föra i fält kontinuitetskravet gentemot en sådan alltför antropomorfistisk tydning av tillståndet under preexistensen. Vad han vänder sig emot, är det avbrott i fråga om den medvetna identiteten mellan personlighetslivet *före* och *efter* inträdet i timlighetens och den jordiska

existensens värld. Antager man nämligen ett *personligt* självmedvetande hos de ofödda, preexisterande människoandarna, så måste man också antaga ett tvärt avklippande av detta preexistentiella medvetande från deras följande *jordiska* personlighetsmedvetande, eftersom, med Nyblaei ord, »intet minne av en sådan lifsform (som föruttillvaron i detta fall hade inneburit) hos människan förefinnes» (jfr ovan, sid. 42). Ett sådant antagande synes emellertid Nyblaeus alltför våldsamt; och av denna grund låter han också själva förutsättningen: ett »aktuellt» självmedvetande under föruttillvaron, falla.

Efter denna filosofiska hyfsning av preexistensläran blir där påtagligen icke stort mera kvar av den omstridda mänskliga 'föruttillvaron' än det *netto*, som den boströmska idéläran får anses innebära. Det vill säga: preexistensen renas till att betyda den mänskliga personlighetens tidlösa existens som en »idé» i det gudomliga medvetandet. Detta — och ingenting annat än detta!

I det sagda ligger då också omedelbart svaret på frågan, i vilken omfattning Axel Nyblaeus och boströmianismen dela Rydbergs egen uppfattning i ämnet och i vilket avseende de skilja sig från den. Indirekt belyser det också Viktor Rydbergs egen filosofiska ståndpunkt vid avfattningen av skriften »Om människans föruttillvaro» och synes ge vid handen, att han ännu året 1868, då skriften utkom, icke slagit sig restlöst igenom till den tidlöshetsfilosofi, den »rationella idealism», som den boströmska idéläran innebär; i varje fall har detta varit Axel Nyblaeus' mening. Rydberg har, insinuerar denne, icke hållit preexistenstanken så fri från tidsföreställningar, som den boströmska personlighetsidealismen oundgängligen fordrar. 'Föruttillvaron' ligger för honom ännu så att säga i tidslinjens egen fortsättning bakåt, och detta både när det gäller Kristi preexistens före mandomsanammelsen och då det gäller de enskilda människoandarnas. Därför ledes han enligt den boströmianske kritikerns mening (sid. 196) »till vissa konsekvenser, som förefalla oss något bizarra och fantastiska». »En sådan konsekvens» — fortsätter Nyblaeus här sin kritik (*ibid.*) — »är själfva läran om Kristi preexistens och de öfriga mänskliga individernas preexistens i honom. Denna lära» — inskärper han ännu en gång — »är i det afseendet felaktig, att den anser evighet såsom liktydig med föruttillvaro och således sätter en föreställning i stället för ett begrepp . . .» (sid. 196).

Härmed är reservationens syftpunkt klar. Den utesluter emellertid

icke erkännande i andra stycken, och det både med avseende på Viktor Rydbergs allmänt kristologiska uppfattning och i fråga om hans biträdande av tanken om den organiska författningen av personligheternas rike.

Bindande ros vid ris uttalar Nyblaeus nämligen (sid. 198):

»Men, ehuru Hr Rydberg genom sin preexistenslära invecklar sig i vissa paradoxer, som fördunkla och vanställa hans antropologiska och kristologiska åsigt, så hindrar detta dock icke, att bakom dessa paradoxer ligger en djup och sann tanke, nämligen den tanken, att de mänskliga individerna, fastän de för den sinliga uppfattningen falla utom hvarandra i tiden och rummet, likväl andligen äro närvarande i hvarandra och bilda en evig organism, hvars centrala enhet Kristus är.»

Den »djupa» och »sanna» tanke, som Axel Nyblaeus sålunda menar sig skönja bakom den rydbergska preexistenslärans paradoxier, är, som man finner, tanken om en »andarnas gemenskap», en personligheternas organiska enhet, och den utgör tillika en grundlära inom den boströmska filosofien, på mångfaldigt sätt varierad i mästarens skrifter. Man finner den bl. a. i hans »Grundlinier till Philosophiska Religionsläran» (från vårterminen 1844), § 27 och 28, där det heter:

(§ 27:) — »Hvarje form af sjelfmedvetande, hvarje förnimmande eller förnuftigt väsende, har alla de öfriga till sina bestämningar, d. ä. till sina förnimmelser, så att i sjelfva verket allt är i allt, ἐν παντί πάντα. . . .» Och vidare:

(§ 28:) — »Tillsammans utgöra ock de förnuftiga väsenderna ett organiskt helt eller ett system, i hvilket hvar och ett har en bestämd grad af fullkomlighet i förhållande till det hela och står i bestämda relationer till hvar och ett af de öfriga; hvaraf åter följer, att det finnes blott en enda verld, när denna betraktas i sin sanning och fullkomlighet.» (Boströms Skrifter, 2:a delen, sid. 222 f.)

Denna systemtanke utvecklas närmare i § 45 och 46 på följande sätt:

(§ 45:) — »En idee kan tänkas icke blott inom sig sjelf, till sitt eget positiva innehåll, utan äfven inom andra, som äro högre eller fullkomligare, och i hvilka hon måste ingå såsom en positiv bestämning. På senare sättet betraktad får äfven hon sjelf en större bestämdhet, och detta gäller i samma mon mera, ju högre den idee är, inom hvilken hon tänkes;» — hvartill i § 46 lägges följande konklusion:

(§ 46:) — »Häraf följer, att alla ideer hafva sina fulla bestämdhet och betydelse, såvida de tänkas i och af det absoluta förnuftet, och att deras ursprungligaste tendens, äfvensom deras högsta ändamål och goda måste vara att lefva och fatta sig uti och genom detta, såvida de äfven sjelfva äro lefvande och förnimmande väsenden» ...

Tydligt är det således denna fundamentalt boströmska tanke, varierad även i »Grundlinier till Philosophiska Statslärans Propædeutik» § 35, vilken Nyblaeus känner igen och med nöje tecknar sig till minnes i Viktor Rydbergs avhandling »Om människans förut-tillvaro». Här fanns en förhandlingsbas och en möjlig brygga över till boströmianismens personlighetsfilosofi. Med en polemisk sidoblick till Rydbergs ortodoxe motståndare, som icke mäktat förlika sig med denna ytterst dristiga och fantasifulla tankebild av en personligheternas falanstør, med Kristus såsom centralpersonlighet, tillägger så Nyblaeus (sid. 198):

»Och det vitnar säkerligen icke om någon synnerlig styrka i Biskop Beckmans vetenskapliga reflexion eller om någon i den andliga verkligheten mera inträngande blick, att han finner en orimlighet i det antagandet, att den ene anden lefver och utgör en bestämning hos den andre, och att alla andra mänskliga andar äro positiva bestämningar hos hela släktets högsta personlighet.»

Man får hos Nyblaeus också en förmodande antydning om, varför biskop Beckman som ortodoxiens förkämpe måste avvisa ett sådant antagande, gemensamt för både Rydberg, Boström och Nyblaeus själf. Han skriver härom (ibid.):

»Hr Biskopen tyckes mena, att ett sådant antagande skulle upphäfva Kristi individualitet.» Något kraftigare uttryckt: det skulle innebära ett attentat på 'treenigheten'.

För professor Nyblaeus blir då detta en anledning att försätta den myndige stiftschefen på skolbänken och ge honom en lektion i logikens och personlighetsfilosofiens *elementa*. Man undfägnas nämligen hos den lundensiske boströmianen med dessa undervisande anmärkningar:

»Detta förmenande kan endast bero därpå, att Hr Biskopen icke frigjort sig ifrån den föreställningen, att individualitet icke kan tänkas utan inskränkning. Hr Biskopen hade dock bort besinna, att det individuella betyder det, som ej kan sättas såsom genus för något annat eller icke kan determineras, och att således endast det universella kan vara fullt individuellt. Hvarje individuellt väsende måste på något sätt» — tillägger

Nyblaeus till sist -- »innehålla all verklighet eller på sitt sätt vara bestämdt af Gud och alla andra väsenden i universum utan undantag; och människans ändlighet eller inskränkning kan ej bero därpå, att hon är individuum, utan därpå, att hon icke i likhet med Gud är fullt aktuellt individuum, utan har hos sig vissa bestämningar, som äro mer eller mindre potentiella» (sid. 199).

Det resonemang, Axel Nyblaeus här för mot biskop Beckman *men till försvar* för Viktor Rydberg och hans dristiga tanke om en översinnlig personlighetsfalanstør, leder oss f. ö. rakt in i den boströmianska idélärans irrgångar och äger sakligt sammanhang med läroinnehållet i de §§, som nyss anfördes från Boströms »Grundlinier till Philosophiska Religionsläran» (jfr ovan, sid. 44—45). Det röjer ytterligare för oss, att Nyblaeus till fullo förnummit och livligt senterat Rydbergs tankegång som besläktad med Boströms.

Och intet under i det. Ty, som här i olika sammanhang flera gånger framhållits: ytterst gå både Rydbergs och Boströms med varandra besläktade läror om en sådan personligheternas 'organiska' enhet tillbaka på vissa platonska, philonska och sedermera även nyplatonska föreställningssätt, varvid både Platons idélära, Philon Judaeus' λόγος-lära och ej minst Plotinos' lära om Νοῦς och »prototyperna» ha färgat av sig på varandra och ytterligare hopsmälts med vissa kristna föreställningar, likartade med dem, vi känna från de paulinska breven. Eller, som saken också kunde framställas: de fyra »stora P:na», som vi här med en abbreviatur kallat dem, ingå både i boströmianismens och Rydbergs filosofiska grundekvation. Intages Origenes i kraft av sin alexandrinskt-platoniserade kristendomsuppfattning och sin därmed sammanknutna »fall»- och »återställelse»-lära i denna namnräcka, så bilda Platon-Philon-Paulus-Plotinos-Origenes några av de första länkarna i en lång tänkarekedja, till vilken i Sverige bl. a. få räknas Erik Gustaf Geijer, Christopher Jacob Boström, Viktor Rydberg och Axel Nyblaeus. Det är också Viktor Rydbergs tillhörighet till denna kedja, som förlänar hans insats i kristologien och preexistensfrågan dess egentliga filosofiska och filosofihistoriska intresse och som, trots vissa förbehåll för 'bizarrerier' och 'fantasterier' därvidlag (jfr ovan, sid. 43), förskaffat honom boströmianen Nyblaeus' välbevågenhet och personliga vänskap (betygad i Rydbergs Brev). Det är inte uteslutet, att denna välbevågenhet och detta den lundensiske boströmianens

inlägg i striden mellan Härnösandsbiskopen Anders Fredrik Beckman och Viktor Rydberg, till den senares förmån, kan ha medverkat till den växande uppskattning av Boströms personlighetsidealistiska system, varom Rydbergs Filosofiska Föreläsningar från 1870-talets senare år bära vittne. (Som en yttre underpant på denna uppskattning sände också Rydberg 1876 sin då utkomna översättning av Goethes »Faust» till Axel Nyblaeus med ett synnerligen aktningfullt brev).

*

Till allra sist må ännu den frågan uppkastas, huruvida och i vilken utsträckning Viktor Rydberg själv står bakom den systematiska konstruktion av aposteln Paulus' teologi, som denna hans avhandling »Om människans föruttillvaro» företager — och i vad mån den är ett uttryck för hans personliga filosofiskt-religiösa åskådningar vid denna tidpunkt: slutet av 1860-talet.

Med anförande av satsen: de te fabula narratur (jfr ovan sid. 24), har svaret på frågan redan föregripits. Ty bakom denna starkt konstruktiva återgivning av de paulinska tankarna, som exegeten och religionshistorikern Rydberg givit oss i sin avhandling, står den starkt religiöst berörde tänkaren Rydberg med sina metafysiska önskedrömmar och förhoppningar. Det är dessa, som förläna bröstklang åt vad exegeten nedskriver. Det är också dessa önskedrömmar, som ge resning och höjd åt vad han (a. a. sid. 358, i fotnoten) betecknar som *Pauli* »tankebyggnad». Ja, han röjer själv bäst den stämning att stå inför något besläktat och angeläget, när han (ibid.) bekänner: »Måhända yppar sig även i själva formen för denna framställning något av den beundran och kärlek, varmed jag fördjupade mig i den store apostelns världsåskådning, och sådana känslor ägnas icke gärna åt annat än skapelser av innerlighet och originalitet.»

Detta i fråga om det känslomässiga engagemanget i vad han anser vara den *paulinska* tankevärlden. De rent teoretiska överensstämmelserna, punkt för punkt, mellan denna — föregivet — paulinska föreställningsvärld och den, som funnit uttryck i Rydbergs »Filosofiska föreläsningar» från 1870-talet, är därtill så iögonfallande, att man icke behöver vara i tvivel om, att han i allt väsentligt känt sig solidarisk med den teosofi, han i skriften »Om människans föruttill-

varo» tillägger aposteln. Och när han i skriften om föruttillvaron (Skrifter X, sid. 353), anknyttande till Första Korintierbrevets förutsägelser om Kristi tillkommelse och om »änden», då denne skall »överantvarada riket åt fadern» (1 Kor. 15: 22 ff.), ger läsaren en samlad vy över »världs-dramat» enligt de paulinska brevens läror, så sker det i ordalag, som samtidigt, i en förtätad formel, framställa huvudtanken i hans egen filosofi. Det är med orden:

»Därmed är all tings återställelse fullbordad — världs-dramats ändpunkt sammanknuten med dess begynnelse. Mellan båda ligger gudsbelätets i människan utveckling genom friheten, synden och frälsningen, från anlag till etisk fulländning.»

Detta är *Viktor Rydbergs* sätt att formulera den den cirkulära utvecklingens tanke, vilken ligger inneburen i det »alexandriska» världsschemat.

RÉSUMÉ

L'étude présente, »Viktor Rydberg et le système de théologie paulinienne. Réflexions sur le mémoire 'De la préexistence de l'homme'», se propose d'éclairer quelques complexes d'idées spécifiques que Viktor Rydberg (1828—1895), poète-philosophe et exégète amateur, croyait trouver dans les doctrines de l'apôtre Paul, telles qu'il les expose rapsodiquement dans ses »Lettres», au sujet de la préexistence des âmes et de leur unité organique dans le monde spirituel. (L'exposé de Rydberg se trouve dans son mémoire ci-dessus mentionné, publié en 1868 comme appendice à la 3e édition de son livre »Le Christ selon la doctrine biblique»). En même temps mon étude cherche à montrer la relation intime où se trouvent ces représentations, considérées par Rydberg comme doctrines et articles de foi *paulinien*, par rapport à sa propre conception chrétienne et romantique du monde, sous la forme qu'elle avait à l'époque où il écrivit l'appendice exégétique en question.

D'une façon générale, je montre dans mon étude (p. 8 s.) que Rydberg voyait en Paul »le plus grand caractère de l'histoire mondiale» et qu'il considérait la *Lettre à Philémon* comme ce qui a été écrit de plus noble dans la littérature grecque ou romaine. Quant à l'estime où il tenait l'apôtre en tant que penseur, elle ressort de l'admiration avec laquelle il parle des conceptions »profondes et

sublimement théosophiques» de Paul. Avec la doctrine de la préexistence et celle, étroitement liée à elle, du rétablissement universel (*ἀποκατάστασις πάντων*), ce qui séduisait le plus vivement l'imagination romantique et chrétienne-platonicienne de Rydberg, était avant tout les allusions contenues dans les »Lettres», à l'unité mystique qui lie les âmes des croyants au Christ, et les relie entre elles par l'intermédiaire du Christ, de façon qu'elles »demeurent et vivent les unes dans les autres et se compénètrent entièrement»; elles forment aussi, avec le Christ comme »tête», une seule personne d'ordre supraterrrestre, un phalanstère suprasensible (cf. p. 7).

Ce motif d'un anthropomorphisme gigantesque constitue aussi l'idée centrale que contient »De la préexistence de l'homme». On peut le suivre, comme il est dit dans cette étude (p. 8—11), sur une longue lignée où il apparaît sous des formes plus ou moins abstruses, plus ou moins raffinées, dans les spéculations de l'antiquité et de la renaissance. On le retrouve mainte fois, entremêlé à celui du microcosme et du macrocosme, en cabalistique, magie et astrologie, sous la forme d'un *Homo maximus*, d'un *Adam Kadmon* etc . . .; puis chez un Pic de la Mirandole, un Paracelse et plus tard, au 18e siècle, chez un visionnaire comme Emmanuel Swedenborg. On le reconnaît sans peine chez le philosophe favori de Rydberg entre 1850 et 1866: Immanuel Hermann Fichte, le chef de l'école théiste allemande, tant dans son »Anthropologie» que dans son »System der Ethik» (cf. étude p. 9 s.).

Il n'est donc pas étonnant que, sous de tels auspices, Viktor Rydberg ait cru reconnaître ce même motif chez l'apôtre Paul lorsque celui-ci décrit, (par exemple dans sa Lettre de Rome 12: 5) comment les esprits forment ensemble »un corps spirituel», »un homme complet», dont le Christ est la »tête». Il essaie aussi de trouver une systématique cachée, dans les allusions rapsodiques et fortement affectives de l'apôtre à ce sujet. Les motifs dont il s'agit peuvent, comme l'indique mon étude (p. 15 s.) être désignés comme suit: (1) motif de la *préexistence*, (2) motif de »l'*organicité*» spirituelle, (3) motif de la *potentialité* — croyance que les esprits doivent être pensés, au cours de leur préexistence, au point de vue de leurs dispositions et de leurs »particularités potentielles», (4) motif de la *chute* et de la *dissolution*, et enfin (5) motif du *rétablissement* ou de l'*apocastase*, par lequel le cycle de la vie spirituelle est fermé et le

complexe »organique» du monde spirituel reformé. — Il est cependant bien évident que tout ceci est une *construction* de Rydberg, comme je l'indique à plusieurs endroits de mon étude (par exemple p. 17), car on ne rencontre nulle part dans les »Lettres» un exposé aussi net et catégorique que celui-ci. Se référant librement à certains raisonnements apparentés dans les philosophies pré-pauliniennes (platonisme), contemporaines à l'apôtre (philonisme) et post-pauliniennes (hellénistique-alexandrine), l'exégète amateur et enthéomane Rydberg a sans le moindre doute lui-même érigé tout ce système (cf. étude p. 21).

A ce sujet, nous prêtons une attention spéciale (p. 22 ss.) à la doctrine du *logos* dans la philosophie de Philon Judaeus, d'autant plus que Viktor Rydberg lui-même renvoie à ce penseur et essaie dans une certaine mesure de reconstituer ce qu'il croit être la »construction philosophique» de Paul à l'aide de matériaux et de style qu'il emprunte à celui-ci. Il est certain, comme je le montre dans l'étude, que Paul et Philon ont été pour Rydberg deux pionniers des conceptions chrétiennes-platoniciennes qui formaient la base de sa propre conception du monde et de sa propre inspiration lyrique. Il est également certain que ces deux hommes doivent être rangés dans la chaîne des philosophes religieux et métaphysiciens que j'ai appelés dans l'étude (p. 4, 22 et 44) »les quatre grands *P*» de la liste des philosophes chers à Rydberg, à savoir *Platon*, *Philon*, *Paul* et *Plotin*; chaîne à laquelle on doit aussi, en vertu de l'évolution cyclique du motif, joindre *Origines*.

Il est cependant indubitable que cette chaîne ne se termine pas avec ces noms éminents de l'antiquité; elle compte en effet de nombreux chaînons bien postérieurs. Un de ceux-ci est, dans le domaine de la fin du romantisme allemand, Immanuel Hermann Fichte déjà cité, avec sa doctrine caractéristique de la préexistence et ses spéculations également typiques sur la constitution »organique» du monde spirituel (cf. ci-dessus p. 7 et 21 s.); d'autres, suédois cette fois, sont par exemple Erik Gustaf Geijer, et celui qui n'est pas le moins important ici: Viktor Rydberg lui-même. Mais que ce même groupe de motifs se retrouve chez d'autres penseurs suédois tels que Christopher Jacob Boström et Axel Nyblaeus — sous une forme, il est vrai, fortement rationalisée et déromantisée —, c'est ce que la seconde partie de mon étude (p. 28 ss.) se propose de montrer.

Elle s'appuie, en ce qui concerne Boström, directement sur les §§ 27, 28, 45 et 46 de »Traits fondamentaux de la Religion Philosophique», mais renvoie aussi au § 35 de la »Propédeutique des Sciences politiques philosophiques». En ce qui concerne Nyblaeus, elle analyse son mémoire »Controverse sur la divinité du Christ, entre M. V. Rydberg et l'Évêque Beckman», par lequel le »boströmien» de Lund intervint en 1870 — et pour l'essentiel aux côtés de Rydberg — dans la discussion alors en cours sur le problème de la préexistence. Ceci amena Rydberg et Nyblaeus à découvrir leurs affinités philosophiques; leurs idées communes les plus profondes — à savoir leurs conceptions platoniciennes et néoplatoniciennes — se firent alors jour à travers le style romantique chrétien de l'un et la rédaction en paragraphes, de caractère abstrait et boströmien, de l'autre (cf. p. 46). Ce mémoire de Nyblaeus et la fraternité d'armes qui en résulta contribuèrent activement à faire naître chez Rydberg l'estime par la suite toujours croissante qu'il nourrit pour l'idéalisme objectif et rationnel de Boström, dont témoignent ses »Conférences philosophiques» des dernières années 1870.

KRING KÄLLORNA TILL REVOLUTIONEN
I STOCKHOLM 1772

AV

BIRGER SALLNÄS

Med undantag för Karl XII torde Gustav III vara den svenske regent, om vilken omdömena gått mest isär. Han har höjts till skyarna och blivit föremål för karakteristiker, i vilka man för-gäves söker efter varje skugga. Men kritiska bedömare saknas inte. Henrik Schück och Fredrik Lagerroth kan tjäna som exempel. Att Gustav III har väckt så olika reaktioner till liv både hos samtida och eftervärld hänger väl främst samman med hans säregna och problematiska personlighet. Men källornas karaktär har också spelat stor roll. De negativa bedömarna finner ett rikt material i den adliga memoarlitteraturen. Det har ofta och med rätta påpekats, att dessa memoaruppgifter måste behandlas med stor försiktighet. De har fått sin ton av adelsmännens fiendskap till Gustav III under dennes senare regeringsår och de är i allmänhet skrivna ganska långt efter de skildrade händelserna. Det kan emellertid vara berättigat att också ägna kritisk uppmärksamhet åt de i vidsträckt mening samtida källorna. Ger *de* en opartisk och tillförlitlig bild av händelseförloppet?

Jag har valt att undersöka de fyra källor, som mest torde ha påverkat den allmänna bilden av revolutionen 1772 och som också i ganska hög grad tryckt sin prägel på omdömena om frihetstiden. Gemensamt för dessa fyra är, att deras författare alla ingående uppehåller sig vid en skildring av den regim, som störtades genom Gustav III:s revolution. Bedömningen av frihetstiden blir i hög grad avhängig av bedömningen av Gustav III. De fyra åsyftade källorna är: Gustav III:s tal på rikssalen den 21 aug. 1772, Berättelse om vad som tilldragit sig uti Stockholm ifrån den 19 till och med den 21 aug. 1772, Abbé Domenico Michelessis skrift *Lettre à M:gr Visconti . . . sur la révolution arrivée en Suède le 19 Août 1772* och slutligen Ch. F. Sheridan, *A history of the late revolution in Sweden*.

Sedan denna uppsats utformats utkom Herman Schücks mycket förtjänstfulla arbete »Gustaf III:s statsvälvning 1772 i berättande källor och äldre litteratur». Historiskt arkiv 4. På några punkter har detta förhållande medfört omarbetning av min uppsats men i stort sett föreligger den här i sitt ursprungliga skick.

Revolutionen ägde rum den 19 augusti 1772. Den utfördes under konungens omedelbara ledning. Gustav III tog med beundransvärd koncentration och kallblodighet avgörandet i egna händer, sedan utvecklingen nått en ytterst kritisk punkt. Revolutionen försiggick snabbt och oblodigt. Den kan sägas vara defintivt genomförd den 21 augusti, då ständerna på rikssalen utan hörbart knot antog den nya regeringsformen. Det är med Gustav III:s tal på rikssalen som den gustavianska historieskrivningen om frihetstiden börjar.¹ Det är uppenbart, att det här inte är och inte kan vara fråga om objektiv historieskrivning eller ens försök till sådan. Vi möter bilden av det genom hat och tvedräkt sönderslitna riket, där friheten förvandlats till självsvald och despotism i det härskande partiets händer och där de eländiga inre förhållandena endast kunde tävla med det förtvivlade utrikespolitiska läget. Mot denna bakgrund tecknas så Gustav III:s försök att ena nationen. »I ett sådant tillstånd fann jag riket, då efter den högstes försyn jag emottog Svenska spiran. I veten själva att jag ej haft någon möda ospard att förena Eder; Jag har yrkat, så i mina tal ifrån tronen till Eder, som eljest, enighet och laglydnad; jag har både uppoffrat det, mig enskilt kunde röra, som ock det, vilket mig som Konung kunde vara kärt; inga förbindelser, inga steg har jag funnit svåra och tunga, att undergå eller göra, till att komma till ett för hela fäderneslandet så hälsosamt ändamål. Om det finnes någon ibland Eder, som kan neka denna sanning, han stige fritt opp!»² Man kan på goda grunder anta, att ständermedlemmarnas benägenhet att »stiga fritt opp» i någon mån minskades av medvetandet om att kanonmynningar var riktade mot rikssalen, där orden yttrades. Gustav III:s tal präglades helt av den föreliggande politiska situationen. Det gällde att måla en lämplig bakgrund för revolutionen. Den i talet skisserade bilden av frihetstiden kommer därför att sakna varje positivt drag. Ehuru ensidigheten i konungens skildring är uppenbar, så har dock de omdömen, som han präglat varit av största betydelse för uppfattningen om frihetstiden. Talet den 21 augusti avsåg att skapa den bild av revolutionen i det allmänna medvetandet, som konungen ville skulle bli gällande. Man

¹ Se A. Fryxell, *Berättelser ur svenska historien* 46, s. 331. Valentin, *Frihetstiden inför eftervärlden*, s. 7.

² Gustav III:s skrifter I, s. 89 f.

behöver endast flyktigt studera enskilda brev som berör revolutionen för att finna att Gustav III lyckats med sin avsikt. De kungliga tankegångarna och uttryckssätten har helt trängt igenom.³ Talet fick den allra största spridning. Det återgavs i den svenska pressen, det trycktes separat av Gjørwell och såldes i hans boklåda vid Riddarhus-torget.⁴ Han levererade 3000 exemplar till kronan.⁵ De var givetvis avsedda att spridas.⁶ Det kom också ut i s. k. patentfolio, avsett att sättas upp på väggen inom glas och ram, både på franska och svenska.

Men det fick också stor internationell spridning⁷ och kunde alltså påverka opinionen även utanför landets gränser. Möjligheterna i detta avseende var desto större, som det var utformat med retoriskt mästerskap och skarp psykologisk blick för det propagandistiskt gångbara. Det kan redan nu förutskickas att den helhetsuppfattning, som Gustav III gör sig till tolk för i sitt tal den 21 aug., återfinnes i de övriga här behandlade tre källskrifterna. Hugo Valentin har framhållit, hur starka intryck Sven Lagerbring i sitt verk *Sammandrag av Svea rikets historia ifrån de äldsta till de nyaste tider* — verket utkom 1775 — tagit av konungens tal.⁸ Lagerbrings uppfattning

³ Se t. ex. Hans Bergström till J. C. Stricker EPS 52: 4 KB och C. F. Mennander, något senare adlad Fredenheim, till C. F. Mennander 21, 25. 8 1772. Suomen Historian Lähteita IV, 2.

⁴ Stockholms posttidningar för den 27 augusti 1772.

⁵ En Stockholmskrönika ur C. G. Gjørwells brev utg. av O. Sylwan, s. XIV.

⁶ Registratorn i kanslikollegium C. F. Mennander skriver den 25. 8 1772 till sin fader, biskopen i Åbo: »Allting stadgar sig mer och mera, fröjden tilltager och kansliet har nu den lyckan att få kring hela riket kringstända handlingen, som visar Hans Maj:ts nådiga omvårdnad om oss och dess höga tänkesätt och hur han alldeles ej velat röra vår frihet, när han dämpat självsvåldet. Om man om någon sak eller några handlingar kan säga, att de tala för sig själva, så är det visst H. Maj:ts nådiga tal och regeringsformen. Suomen Historian Lähteita IV, 2.

⁷ I den engelska publikationen *The annual register or a view of the history, politics and literature for the year 1772* återgavs talet och likaså i en 1772 i London utgiven skrift *State Papers relating the change of the constitution of Sweden*, ävenså i en tysk publikation, *Beschreibung der Staatsrevolution im Schweden von Jahre 1772* verfasst von einem Staatskundigen, tr. i Hamburg 1773. I Domenico Michelessis nedan omnämnda skrift ingick talet av den 21 aug. som bilaga i skriftens franska, italienska och polska versioner, likaså i Ch. F. Sheridans *A history of the late revolution in Sweden*. Fler exempel kan utan svårighet anföras.

⁸ H. Valentin, *Frihetstiden inför eftervärlden*, s. 9.

kom att bli den allmänt gängse för lång tid framåt. Man har också mycket svårt att värja sig mot intrycket att C. T. Odhner i sitt stora verk om Gustav III — i varje fall dess första del — om än omedvetet stått under påverkan av de tankar, som Gustav III och hans eftersägare utvecklat.

Hur starkt influerad relativt modern lärobokslitteratur har varit av konungens tal skall åskådliggöras med ett par exempel. Jag väljer två så representativa läroboksförfattare som Odhner och Carl Grimberg. I Odhners *Lärobok i fäderneslandets historia för realskolan*, tryckt 1906, står följande att läsa (s. 204 f.): »Vid Gustaf III:s tronbestigning befann sig Sverige i en sorglig belägenhet. Inom landet kämpade partierna mot varandra, och Sveriges grannar, Ryssland, Danmark och Preussen, gjorde allt för att öka förvirringen. Vid riksdagen 1771—72 blev partisöndringen värre än någonsin, och konungen sökte förgäves att försona de båda tävlande partierna. Slutligen lyckades mössorna att åter undantränga hattarna ur rådet och bemäktiga sig regeringen; de började därpå att förfölja sina motståndare. Oredan och splitet hade nått sin höjdpunkt, men då nöden var störst, var hjälpen närmast. Den unge konungen hade länge insett fäderneslandets fara och var besluten att våga allt för att rädda det ur fördärvet. När alla andra medel voro fruktlösa, beslöt han att försöka en statsvälvning.» Grimberg skriver så sent som 1919 i *Sveriges historia för realskolan i sammanhang med Danmarks och Norges* (s. 216): »Han (Gustav III) brann av kärlek till sitt fosterland och var fast besluten att våga allt för att bli dess räddare. Ur svaghet och vanära skulle han rädda det, ur tvedräkt, som hetsade son mot fader och broder mot broder. Han måste göra slut på den »frihet», som blivit självsvald, därför att den var en frihet blott för det maktägande partiet. Och hur hade det gått med Sveriges frihet utåt? Rovgiriga grannar låg på lur, färdiga att slå klorna i sitt byte och sönderslita det.»

Både Odhners och Grimbergs framställning av situationen utgör trogna om än koncentrerade referat av Gustav III:s tal den 21 augusti. Det är väl heller knappast något tvivel om att den uppfattning som Tegnér och Levertin givit uttryck åt om Gustav III har sin yttersta grund i det betraktelsesätt, som utgått från Gustav III själv, även om man samtidigt måste betona Tegnér's och Levertin's este-

tiska utgångspunkter. Gustav III skulle icke haft något att anmärka på de Tegnérskas raderna:

De gamle karoliner hade somnat
i blått och kyller, ifrån splitets dar,
som allt försökt och ingenting fullkomnat,
då ingen kung och ingen ära var.
Vad Norden evigt vill, en kung, som känner
sin egen kraft, stod åter fram i glans,
och där vart ordning ibland frie männer
och makt och lydnad blevo åter vänner
och allt var glatt och tryggt vid tanken, att han fanns.⁹

En genial skald har här sammanfattat innehållet i Gustav III:s tal till ständerna den 21 augusti 1772.

Redan den 7 och 8 september kunde man i Allmänna tidningar under statsnyheter läsa en redogörelse för vad som passerat under revolutionsdagarna: »Berättelse om vad som tilldragit sig uti Stockholm ifrån den 19 till och med den 21 augusti 1772; uppsatt av en som varit närvarande och densamma till införande i desse tidningar meddelt.»

Problemet om vem som författat Berättelsen har diskuterats av Herman Schück. Tre författare kan komma ifråga: Gjørwell, Carl Fredrik Scheffer och Vergennes, den franske ambassadören i Stockholm. I den bibliografiska litteraturen tillskrives allmänt skriften Gjørwell.¹⁰ Denne kan avföras från diskussionen. I ett brev till Jonas Alströmer från 1778 skriver nämligen Gjørwell: »Gr. Carl gav mig emellertid en kort berättelse att trycka, som ock utkom både i Allmänna Tidningarne och särskilt, densamma som sedan infördes i Gazette de France och lärer vara uppsatt av greve Carl själv.¹¹ Gjørwell har tydligen inte själv skrivit berättelsen. De bibliografiska

⁹ Ur Sång den 5 april 1836.

¹⁰ Så K. Setterwall, Svensk historisk bibliografi 1771—1874, s. 354 och A. Jörgensen, Calonius-Naumanska samlingen i Helsingfors universitetsbibliotek, s. 294. Dessas uppgifter torde gå tillbaka till L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon I, s. 166. Bygdén i sin tur har fått uppgiften från den av P. F. Aurivillius 1814 ederade Catalogus librorum impressorum bibliothecae regiae academiae Upsaliensis, I: 1, s. 342.

¹¹ En Stockholmskrönika ur C. G. Gjørwells brev, s. XVI.

uppgifterna visar emellertid hur en gång begången felaktighet kan gå igen i en rad verk. Gjörwells brev innehåller också en annan intressant uppgift. Det är enligt Gjörwell samma berättelse som trycktes i Allmänna Tidningar och i Gazette de France. En jämförelse ger också vid handen att så i stort sett är fallet. Odnher uppger Vergennes som författare till den berättelse som tryckts i Gazette de France, dock utan att observera att samma berättelse också trycktes i Allmänna Tidningar.¹² Schück menar att Vergennes kan lämnas ur räkningen. Det vore orimligt att denne efter bara ett års vistelse skulle kunna skriva en så korrekt och detaljerad relation. Berättelsen har troligen författats av Scheffer eller åtminstone under hans överinseende, menar Schück. Hans stöd är den ovan citerade uppgiften av Gjörwell, som emellertid bara innebär en förmodan, och en randanteckning av Lars v. Engeström, vars datering synes obestämd. Att författarskapet för samtiden varit höljt i dunkel framgår därunder, att en så välunderrättad person som Gjörwell 1778 inte kunde ge något bestämt besked på denna punkt om en skrift, som han själv tryckt. Det finns emellertid en sak som praktiskt taget gör det omöjligt att Scheffer kan vara författaren. Han var inte i Stockholm vid revolutionen. Så sent som den 20 augusti befann han sig på Tyresö.¹³ Eftersom Berättelsen är bifogad Vergennes' depesch av den 21 augusti kan Scheffer inte gärna ha skrivit den.

Uppmärksamheten får i stället riktas mot Vergennes. Någon svårighet för honom att åstadkomma en sådan berättelse behöver inte ha förelegat. Det han berättar utspelar sig i slottets omedelbara närhet inom ett ganska snävt begränsat område; händelseförloppet var relativt lätt att överblicka och naturligtvis har Vergennes haft nyhetsfurnissörer både inom och utanför ambassaden. I sin depesch uppger han direkt sig själv som författare till redogörelsen, som omfattade tiden 19—21 augusti. Han skriver: »Je presente cette révolution comme une chose inopinée que la nécessité du moment a déterminée.» Litet längre fram i samma depesch skriver han: »Je crois, M. le Duc, pouvoir vous garantir l'exactitude de mon récit. Les

¹² H. Schück, Gustaf III:s statsvälvning 1772 i berättande källor och äldre litteratur, s. 3.

¹³ C. F. Scheffer till Gustav III 20. 8 1772. F 514 UUB. Brevet är skrivet från Tyresö. Det har i avskrift välvilligt ställts till mitt förfogande av fil. mag. H. Stiegung.

louanges que je donne au Roy de Suède pouroit vous paroître exagérées etc.»¹⁴ Vergennes fortsatte sedan att skicka fortlöpande framställningar till sin chef, en som omfattade tiden 22—25 augusti och en 26—28 augusti.

En av Vergennes' kolleger i Stockholm, den engelske ministern Goodricke, tillskrev Vergennes berättelsen ifråga.¹⁵ Det förhållandet att Berättelsen innehöll felaktiga uppgifter om vissa främmande ministrars behandling¹⁶ går väl ihop med tesen, att Vergennes är författaren. Han befann sig nämligen inte bland de ministrar, som mottog Gustav III:s uppmaning att komma till hovet, och det är alltså naturligt att han var illa underrättad på denna punkt. Det torde knappast råda något tvivel om att man i Vergennes har att se författaren till Berättelsen. Den har överarbetats något litet, innan den släpptes ut i sin svenska version och sedan ytterligare rättats i frågan om behandlingen av de utländska ministrarna. Gjørwell fick uppbära förebråelser från Scheffer för att han låtit trycka passagen, vilket han väl inte skulle behövt om denne varit författaren.

Goodricke påpekade i den depesch, i vilken han uppgav Vergennes som författare till Berättelsen, att dennes redogörelse innehöll »so many shameful misrepresentations and falsities that I could not help putting pen to paper to refute it and to justify my own relation».¹⁷ Resultatet av Goodrickes skrivelser blev »Lettre à l'auteur de la relation publiée dans les supplement de la Gazette de France du 7 sept. 1772», så vitt jag vet en hittills outnyttjad källa för kännedomen om 1772 års revolution.¹⁸ Det är uppenbart att denna, lika litet som Vergennes' relation, utan vidare kan godtas. Men en jämförelse mellan de båda källorna bör kunna ge någorlunda fasta utgångspunkter. Uppgifter i den franska relationen, som inte bestrides i Lettre à l'auteur etc. bör vara pålitliga. Goodricke betonar först, att han varit ögonvittne till en del av händelserna och även f. ö. haft ut-

¹⁴ Vergennes' rapport den 21. 8 1772, Archives du ministère des affaires étrangères, Paris.

¹⁵ Goodrickes depesch 12. 10 1772, Public Record Office, London.

¹⁶ Om detta se Schüek, a. a., s. 8.

¹⁷ Goodrickes depesch 12. 10 1772, PRO, London.

¹⁸ PRO, London. Elof Tegnér har sett den och skrivit av den. Den finns i hans avskriftsamling i Lunds universitetsbibliotek. E. Tegnér, Bidrag till kännedomen om Sveriges yttre politik närmast efter statsvälvningen 1772, s. 9.

märkta informationer. Sedan övergår han till att bemöta vissa anklagelser av Vergennes mot rådet och Sekreta utskottet. Mera intresse erbjuder hans skrift, när han tar upp mera konkreta händelser till behandling. Han förnekar kategoriskt, att det givits någon order om att kungen icke finge lämna staden. Vidare förnekar han lika bestämt Vergennes' uppgift, att överståthållaren Rudbeck skulle ha försökt uppegga folket mot konungen. Överståthållaren gick direkt från SU till sin bostad, där han arresterades. Han förebrår också Vergennes, att han glömt tala om de anstalter, som Gustav III lät vidta den 21 aug. vid ständernas sammanträde på rikssalen, nämligen att placera trupper och kanoner utanför salen. Det förtjänar också påpekas, att Goodricke poängterar det mycket starka inslaget av krigsbefäl i rikssalen den 21 aug.

Det typiska för Berättelsen kan sägas vara, att konungen hela tiden står i centrum. Ingen av hans medhjälpare utanför den kungliga familjen nämnes. Över huvud taget är Berättelsen ytterst förmanlig för Gustav III. Han fullföljer sina planer utan tvekan eller svaghet, möts över allt av jubel och hurrarop och framstår som hjälten, vilken suveränt behärskar situationen. Hans insatser sammanfattas sålunda: »Det är i sanning förundransvärt, med vad sinnesstyrka, ståndaktighet och ordning H:s Maj:t om allting förordnat. Ingenting undföll hans omtanke. Ingen oreda, ingen otydlighet i befallningarna; deras sammanhang var oförlikneligt. Allt var klart och noggrant. Med ett ord: man kan säga om Gustav den tredje, att i dess första Coup d'Essai framlyst alla de sällsynta egenskaper, som förvärvat dess företrädare, de store Gustaver, en odödelig ära.»

Det är inget tvivel om att Vergennes genom sin revolutionsberättelse på många sätt kommit att påverka den samtida uppfattningen av Gustav III:s statskupp. Men frågan är, om inte abbé Domenico Michelessi haft ändå större betydelse i detta avseende.

Tack vare Agne Beijers forskning är vi ganska väl underrättade om Michelessi.¹⁹ Beijer har givit en relativt utförlig skildring av hans insatser här i Sverige, främst på det litterära området. Beträffande Michelessis verksamhet som Gustav III:s handgångne man i propagandafrågor finns dock åtskilligt att tillägga, eftersom synpunkten inte varit särskilt aktuell för Beijer. Michelessi var italienare och

¹⁹ Agne Beijer, Abbé Domenico Michelessi, Samlaren 1920, s. 92 ff.

född 1735. Så småningom blev han sekreterare hos den påvliga nuntien i Venedig, sökte sig sedan till Tyskland och vistades en tid i Berlin, där han kom i kontakt med Lovisa Ulrika. Under sin Tysklandsvistelse sammanträffade han 1771 med Gustav III, som var på hemresa från Paris. På sommaren samma år befann sig Michelessi i Stockholm.²⁰ Vi vet, som Beijer påpekat, ingenting om de motiv som drev Gustav III att knyta Michelessi till sig. Michelessi var emellertid tydligen en ytterst charmerande person, som med sin sydländska älskvärdhet och förmåga att smickra på ett smidigt sätt bör ha tilltalat Gustav III. Han var dessutom en stilist och språkbegåvning av rang, en omständighet som kunde göra honom användbar på olika områden.²¹

Michelessi fick snabbt träda i funktion när han anlät till Sverige. Han skrev en begravningsdikt över Adolf Fredrik: *La Bontà. Canto per il funerale d'Adolfo Federico, re di Suezia*. Den är tryckt 1771 och är tillägnad franske ambassadören i Stockholm, Vergennes, med vilken Michelessi tydligen stod på mycket god fot. Samma häfte, som innehåller den italienska texten, innehåller också en översättning till franska. Det framgår av företalet, att dikten är skriven, medan Michelessi uppehöll sig vid änkedrottningens hov,²² tydligen någon gång på eftersommaren eller hösten 1771. Den 4 november lämnade Lovisa Ulrika Stockholm för att resa till Tyskland.²³ Michelessi synes ha stått under änkedrottningens beskydd. Beijer betvivlar en uppgift av Gustav Fredrik Gyllenberg att Michelessi haft pension av Lovisa Ulrika, eftersom han hela tiden gick Gustavs ärenden.²⁴ Att Michelessi under någon tid vistades vid änkedrottningens hov ger dock stöd åt Gyllenbergs uppgift. Detta är också fallet med diktens innehåll. Förutom de vanliga superlativen om den kungliga familjen

²⁰ Vergennes' brev till duc d'Aiguillon 12.1 1773 (L. Bonneville de Marsangy, *Le Comte de Vergennes, son ambassade en Suède 1771—74*, s. 248).

²¹ Gustav III rekommenderade honom ivrigt i ett brev till duc d'Aiguillon i jan. 1773 och hänvisade närmare till brev som Vergennes skulle komma att skriva. I detta säger Vergennes: »Son génie est vif, heureux, fécond et brillant. Il voyageait en Allemagne pour son instruction; c'est là qu'il a eu l'honneur d'être connu du roi de Suède. Ce prince, l'ayant goûté, a exigé qu'il fit le voyage de Suède.» L. Bonneville de Marsangy, a. a., s. 248 f.; Beijer, a. a., s. 111 f.

²² Beijer, a. a., s. 107.

²³ O. Jägerskiöld, *Lovisa Ulrika*, s. 266.

²⁴ G. F. Gyllenberg, *Mitt lefverne*, s. 118; Beijer, a. a., s. 101.

innehåller dikten en med stort patos och i omständliga ordalag framförd uppmaning, som lagts i Adolf Fredriks mun, till den kungliga familjens övriga medlemmar att resa till Svartsjö, där änkedrottningen vistades, och ta vård om henne och trösta henne i hennes stora sorg. Det synes som om avsikten med Michelessis dikt varit, att söka åstadkomma enighet inom den kungliga familjen, en enighet, som han själv uppenbarligen hade det största intresse av, eftersom han tydligen stod på god fot med både Lovisa Ulrika och Gustav III. Förhållandet mellan änkedrottningen och kung Gustav var vid denna tid mycket spänt, även om det ännu inte kommit till öppen brytning.

Även på annat sätt bidrog Michelessi till att skapa glans kring Gustav III. Den 29 juli 1772 tog Michelessi säte i Kungliga Vetenskapsakademien. Han hälsades av akademiens preses Carl Fredrik Scheffer, som bl. a. yttrade: »Men vad mera är, vad man allmänligen icke vet och det jag nu till äventyrs med något missbruk av Edert förtroende uppenbarar här, är den brevväxling I underhållen med Italiens lärdeste män, endast i avsikt att utsprida vad till Sveriges ära mest bidraga mände. Ingen lärer nu eller framdeles kasta ögonen på dessa brev utan att bliva intagen av förundran och kärlek för den visa monark, av vilken vi styras.»²⁵ Michelessi fick också i samma tal ett råd av Scheffer, som yttrade, att Akademien väntade att se Michelessi, »med Henne instämma att vörda vår höge, nådige, upplyste protektor, att utsprida dess ömhet för henne och vetenskaperna . . .» Michelessi var säkerligen på förhand väl medveten om sina plikter. När han tog säte i Vetenskapsakademien skedde detta tydligen efter begäran från konungen. Michelessi uttryckte själv saken så: »Gustav talte och jag blev ledamot.»²⁶

För att öva sin höga adept i konsten att skriva brev på franska inledde kronprins Gustavs guvernör, Carl Fredrik Scheffer, en brevväxling med sin elev, behandlande ämnen som Scheffer i allmänhet själv föreslog. Brevväxlingen tog sin början 1756 och pågick ett stycke in på året 1761.²⁷ Den kom att tryckas. Redan före tryckningen hade emellertid ett visst urval ägt rum; de tidigare breven,

²⁵ Inträdestal uti Vetenskapsakademien, vol. III.

²⁶ Ibid.

²⁷ Se härom Beth Hennings, Gustav III som kronprins, s. 80 ff.

som vittnar mindre gott om kronprinsens intresse för brevväxlingen, är ej medtagna. Samlingen utgavs på franska²⁸ men samtidigt meddelade utgivaren²⁹ svenska översättningar av breven. De översattes snabbt till engelska, tyska och italienska.³⁰ Tidpunkten för tryckningen är intressant. Den inföll under år 1771, då man i rojalistiska kretsar var ivrigt verksam att skapa goodwill åt den unge kungen. De ingår som ett led i den kungliga propagandaverksamheten.

1773 kom en ny skrift ut om Gustav III:s uppfostran: Handlingar rörande H. K. H. kronprinsens, vår nu regerande allernådigste konungs, Gustav III:s uppfostran, författade av Carl Fredrik Scheffer. Företalet är daterat den 20 februari 1773. Häftet innehåller Scheffers instruktion för kronprinsens informator kanslirådet Samuel Klingenstierna, Scheffers uttolkning av Sveriges fundamentalagar för kronprinsen och hans tal till konungen då kronprinsen efter avslutad uppfostran tog sitt inträde i rådet. Det utgavs samtidigt på svenska och franska³¹ och översattes snabbt till tyska, italienska och danska.³² Redan detta pekar mot att skriften utgivits med bestämt syfte, nämligen att framställa Gustav III som en man, hos vilken i unga år de ädlaste idéer blivit ingjutna. Saken blir alldeles klar, när man läser utgivarens — Michelessi — inledande ord. Michelessi jämför utan att darra på målet Scheffer och Gustav III med Aristoteles och Alexander, samtidigt som han lyckas få in den för Gustav III alltid lika kära jämförelsen med Gustav II Adolf.³³

Gustav Vasa och Gustav II Adolf spelade en stor roll i den rojalistiska propagandan. Alluderingarna återkommer med nästan trötande enformighet. Under revolutionsdagarna i augusti 1772 vädjade Gustav III upprepade gånger till Gustav II Adolfs minne och vid antagandet av regeringsformen hänvisades uttryckligen till förhållandena på Gustav II Adolfs tid. Gustav III hyste säkerligen en uppriktig beundran för denne monark, vilket icke hindrar att han med

²⁸ Under titel *Commerce épistolaire entre un jeune prince et son gouverneur*, Stockholm 1771.

²⁹ Postkommissarien Georg Giädda.

³⁰ Beth Hennings, a. a., s. 80, n. 32.

³¹ Förordet till *Handlingar etc.*

³² Setterwall, *Svensk hist. bibliografi 1771—1874*, s. 338.

³³ Beijer har beträffande denna skrift framhållit propagandasynpunkten, a. a., s. 103.

kall beräkning använde hans namn i propagandan. Michelessi har efter sin ankomst till Sverige snabbt skaffat sig kännedom om den svenska historien. Då Vasakungarna stod i centrum var det naturligt, att Gustav III:s handgångne man på det litterära området måste göra sig förtrogen med dessa historiska gestalter, kring vilka en nationell samling kunde ske. Det föreligger en uppgift — ehuru inga säkra belägg — att Michelessi strax efter revolutionen gjort upp en plan för operan *Gustav Vasa*.³⁴ Gustav III:s veneration för Vasarna tog sig också det uttrycket, att han benämnde en nyinstiftad orden *Vasaorden*. Beträffande Gustav III:s verkliga avsikter med *Vasaordens* instiftande vet vi ingenting bestämt. Hans utpräglade smak för ceremoniella anordningar, speciellt vid ett sådant tillfälle som kröningen, har självfallet spelat sin roll och säkerligen också det, som i statuterna anges som anledning till ordens instiftande, nämligen önskvärdheten att ha möjlighet att belöna »sådana män, i vårt rike, som i åkerbruket, bergverk, konster och handel avlagt synnerliga prov av insikt och nit, samt därmed på något betydande sätt gagnat det allmänna».³⁵ Men propagandasynpunkten torde i hög grad ha varit aktuell för Gustav III, när han instiftade sin orden. Den var i motsats till de redan existerande ordnarna avsedd att användas som belöning utan hänsyn till börd och statstjänst. Den kunde alltså vara ett lämpligt medel att vinna anhängare med i de ofrälse stånden. Kungen väckte frågan den 8 oktober 1771 i en diktamen till rådsprotokollet. Det var just när privilegiestriden mellan adel och ofrälse rasade som intensivast. Den 7 oktober hade de ofrälse lyckats att i stort sett pressa igenom sina krav i den stora deputationen beträffande konungaförsäkran.³⁶ Utgången var en motgång för kungen och hans anhängare och hade som bakgrund de ofrälse ståndens oryggliga beslut att ej acceptera en oförändrad konungaförsäkran, vilket var ett av villkoren i den av kungen och hattarnas och mössornas adliga ledare ingångna kompositionsöverenskommelsen. Det ligger nära till hands att uppfatta *Vasaordens* instiftande som ett försök att fånga vind i seglen även från det ofrälse hållet, dock utan att ge

³⁴ Beijer, a. a., s. 126; jfr H. Schück o. K. Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria* IV, s. 472.

³⁵ G. Åsbrink, *Vasaorden*, s. 45.

³⁶ C. T. Odhner, *Sveriges pol. historia under konung Gustaf III:s regering* I, s. 38.

några reella fördelar. Även med hänsyn till den rådande missväxten kunde det vara klokt att instifta en orden. Man avsåg att uppmuntra jordbruk och andra näringar. Emellertid var ständerna föga positivt inställda till konungens projekt, vilket klart framgår av deras skrivelse i frågan av den 26 maj 1772, där det talas om att »hederstitlar och vedermälen av en konungs nåd, då de kunna missbrukas, förlora sitt värde». De överlämnade emellertid frågan till konungens eget avgörande. De kunde ju inte gärna vägra att gå konungen till mötes i denna fråga inför den stundande kröningen.

Konungens diktamen till rådsprotokollet trycktes både separat och i Allmänna tidningar för den 17 augusti 1772, alltså två dagar före revolutionen. Det torde icke vara en slump att den trycktes just vid denna tidpunkt i detta rojalistiska organ. Över huvud taget talas det mycket om Vasaorden i Allmänna tidningar i samband med revolutionen (den 17, 19 och 22. 8). Den utnyttjas i propagandan under revolutionsdagarna.

Emellertid är det en annan omständighet som bestämt pekar mot att det finns fog för att betrakta åtgärden som ett led i den kungliga propagandan. För att sprida kunskapen om vad som hänt användes även i detta fallet Michelessi. Han författade skriften *Per l'ordine Reale di Wasa, institutio da S. M. Gustavo III, Re di Suezia etc.*, som försågs med fransk och svensk översättning. Den har tryckts i tämligen omedelbart samband med revolutionen. Den omnämnes nämligen som nyligen utkommen i Allmänna tidningar för den 17 september 1772.³⁷ Det var i själva verket mycket lämpligt från propagandasynpunkt att aktualisera Vasaorden och kungens insats vid dess stiftande vid tiden för revolutionen. Kungen hävdade nämligen konsekvent i sina tal och proklamationer, att han med revolutionen gjort slut på det aristokratiska väldet i Sverige. Det gick väl in i

³⁷ Vasaordens instiftande omtalades även i den utländska pressen i artiklar, vilka Allmänna tidningar inte försummade att klippa. Så skedde i numret för 12 oktober 1772, där en artikel från *Courier du Bas-Rhin* i Hamburg återgavs, i vilken Gustav III prisades som Vasaordens instiftare och som fullföljare av Gustav Vasas verk. I Allmänna tidningar för den 15 oktober 1772 förekommer en annan ur *Gazette d'Agriculture* klippt artikel, där Gustav III prisas just i egenkap av näringarnas vårdare och som den »odödelige stiftaren av Vasaorden». Artikeln grundar sig på brev från Stockholm liksom den nyss omnämnda i *Courier du Bas-Rhin*. Det är de rojalistiska propagandafraserna från Stockholm, vilka som ett eko ånyo når den svenska publiken.

bilden, att han stiftat en orden, genom vilken ofrälse män kunde belönas för sina insatser.

Redan det hittills anförda torde ha gjort det klart, att Michelessi spelade en betydande roll för att skapa goodwill för Gustav utom och inom landet. Men sitt mest lysande tillfälle att fylla denna uppgift fick han efter revolutionen 1772, då han författade en redogörelse för vad som hänt. I egenskap av ögonvittne till en del av händelserna hade han goda utgångspunkter, när det gällde att bli trodd på sina ord. Michelessis revolutionsberättelse, som har form av ett brev till kardinal Visconti, är tryckt 1773, men är som brev daterad den 3 november 1772.³⁸ Man kan tämligen exakt fixera tidpunkten för skriftens utgivning. Tryckåret är 1773 och skriften anges som nyligen utkommen i Nya allmänna tidningar för den 11 januari 1773.

Rikshistoriografen Anders Schönberg meddelar intressanta uppgifter om Michelessis arbete. Man hade — tydligen omedelbart efter revolutionen — uppmanat Schönberg att författa en skrift för att styrka, att i den nya regeringsformen »funnes en rätt frihet enligt grunderna av Svea rikets urgamla styrelse».³⁹ Schönberg föreslog »att man städade litet några vackra brev till mig från Stockholm, från kunnige vänner, huru det tillgått den 19 och 21 aug.» I svaret kunde så Schönberg få utveckla sina synpunkter på regeringsformen. Schönbergs idé vann gillande även på högsta ort, hos kungen. Men den blev aldrig utförd i verkligheten. Medan Schönberg höll på med att utarbeta brevväxlingen, fick han brev, att hans tillämnade arbete nu inte behövdes, sedan abbé Michelessi hade lämnat till trycket en skildring av revolutionen, vilken i översättning skulle utges även på svenska.⁴⁰ Man kan förstå Schönbergs förtrytelse över att ha blivit trängd åt sidan av en utlänning. Naturligtvis måste man behandla dessa Schönbergs mycket sena uppgifter med allra största försiktighet men kontentan av brevet är utan tvivel riktig: Schönberg fick

³⁸ Lettre à M:gr Visconti . . . sur la révolution arrivée en Suède le 19 Août 1772.

³⁹ Det torde vara denna tilltänkta skrift, som C. F. Mennander avser, när han till sin far, biskop Mennander i Åbo, skriver, att man väntar på »en än mer omständlig berättelse» om revolutionen. Samtidigt översände han den i Allmänna Tidningar tryckta. (Suomen Historian Lähteitä IV, 2, s. 330).

⁴⁰ Brev till Gjørwell 1809, i Anders Schönberg, Historiska brev I, s. XXI f. Jfr G. Kjellin, Rikshistoriografen Anders Schönberg, s. 385 ff.

träda tillbaka för Michelessi. Det är en sak, som gått honom djupt till sinnes och som han bevarat i minnet genom åren. Varför har det skett? Schönberg kunde i egenskap av rikshistoriograf och nitisk rojalist med otvivelaktig rätt göra anspråk på uppgiften och dessutom kunde han hävda en alldeles förkrossande överlägsenhet i fråga om sakkunskap. Avgörande torde ha varit, att man snabbt ville ha fram en skrift av detta slag. Det fanns utan tvivel ett ganska utbrett missnöje med revolutionen redan på ett tidigt stadium⁴¹ och då var det angeläget, att omedelbart bearbeta den allmänna opinionen. Michelessi var flyhänt och redan i januari 1773 kunde hans skrift sändas ut. Ingen tvivlade väl på Schönbergs sakkunskap men många säkerligen med rätta på hans förmåga att i hast åstadkomma något lättillgängligt och slagkraftigt. Michelessi hade otvivelaktigt bättre handlag när det gällde dylika ting. Schönberg uppger själv, att han motarbetades av Höpken och möjligen också Carl Fredrik Scheffer.⁴² Schönbergs uppfattning går väl ihop med det förhållandet, att Michelessi stod mycket väl till boks hos dessa båda herrar. De lät efter hans död resa en minnesvård över honom.⁴³ Det är långt ifrån uteslutet att den kyla, som Carl Fredrik Scheffer visade mot en annan rojalist, Gjørwell, hängde samman med hans faiblesse för Michelessi. Hans förtrytelse mot Gjørwell tog sig bl. a. uttryck i en förintande kritik av dennes dåliga franska⁴⁴ i bladet *Mercure de Suède*. Det kan vara Michelessis känsliga språköra, som röjer sig i bakgrunden.

Genom revolutionen 1772 fick Sverige en författning, som erbjöd åtskilliga likheter med den engelska konstitutionen, sådan som den tillämpades under Georg III:s tjugo första regeringsår. Från konstitutionella utgångspunkter borde alltså kung Georg själv haft föga att invända mot den inträdda förändringen lika litet som regeringen, vilken sedan 1770 befann sig helt i samklang med sin monark. Något annorlunda låg saken till utrikespolitiskt sett, ty man fruktade i London, att Sverige efter en kunglig maktutvidgning skulle bli ett effektivare stöd åt Frankrike än vad som varit fallet, om den gamla statsformen bibehållits, alldeles speciellt som mösspartiet befann sig

⁴¹ Härom se nedan i uppsatsen *Oppositionen vid 1778 års riksdag*, s. 84 f.

⁴² Kjellin, a. a., s. 386.

⁴³ Beijer, a. a., s. 109, 113.

⁴⁴ En *Stockholmskrönika*, s. XIV f.

vid makten, när statskuppen sattes i scen. Det visade sig emellertid, att man i London icke var beredd till några ingripanden för att omintetgöra den skedda revolutionen och den engelska regeringen förklarade sig t. o. m. beredd att tolerera, att en fransk armé sändes till Sverige, men däremot icke en fransk flotta.⁴⁵ Med ovanstående som bakgrund torde det stå klart, att man icke å priori kan utgå från att en engelsk iakttagare och skildrare av revolutionshändelserna betraktade dessa med enbart motvilja, varav också följer att Carl Gustaf Malmströms källkritiska omdöme,⁴⁶ att Charles Francis Sheridan, författaren till det mest betydande engelskspråkiga bidraget till skildringen av 1772 års revolution, icke kan misstänkas för att ha sett revolutionen i rosenrött, ej oreserverat kan accepteras.

Charles Francis Sheridan var född 1750 och således när revolutionen ägde rum endast 22 år gammal. I maj 1772 utnämndes han till brittisk legationssekreterare i Stockholm. När revolutionen ägde rum den 19 augusti, hade han alltså inte varit någon längre tid i den svenska huvudstaden och hans kännedom om de handlande personerna kan följaktligen vid det laget ej ha varit alltför ingående. Men å andra sidan kan man utgå från att han med sin ungdomliga rörlighet med liv och lust upplevt de spännande händelser, som en revolution måste innebära för en 22-åring, och att han med egna ögon bör ha kunnat bevittna åtskilligt av vad som hänt.

År 1778 utkom i London från trycket Sheridans arbete *A history of the late revolution in Sweden*. Åtskilliga problem knyter sig till detta verk. Vilka källor har författaren använt? När skrevs boken? Tryckåret behöver ju inte vara lika med avfattningsåret. Vad har ändamålet varit med bokens utgivande? Hur bedömes Gustav III? Vilken betydelse har Sheridans bok haft för historieskrivningen?

Herman Schüek har visat, att Sheridan fått mycket från den engelske ministerns depescher. Emellertid bör ytterligare något sägas om denna sak. Den engelska publikationen *The annual register or a View of the history, politics and literature*,⁴⁷ omfattande året 1772 och tryckt följande år, innehåller en intressant redogörelse för Gustav III:s revolution. I denna överensstämmer betydande partier så gott

⁴⁵ Odhner, a. a. I, s. 180 f., 220 ff.

⁴⁶ Malmström, Sveriges pol. hist. etc. VI, s. 385 n. 2.

⁴⁷ Här citeras fjärde editionen, tryckt i London 1786.

som ordagrant med Goodrickes depesch av den 22 aug. 1772.⁴⁸ Man skulle då kunna tänka sig, att Sheridan fått de partier som överensstämmer med Goodricke via Annual Register. Så är emellertid icke fallet. På åtskilliga ställen visar Sheridan ordagrann överensstämmelse med Goodricke men avviker något från Annual Register.

<i>Goodricke:</i>	<i>Annual Register</i> (s. 62 f.):	<i>Sheridan</i> (s. 306):
... a large detachment of guards was ordered to take possession of the square, where the House of Nobles stands and the Palace was invested on all sides with troops and cannons placed in the court near the hall, where the states assembled.	A large detachment of the guards took possession in the morning, of the square where the house of nobles stands; the palace was invested on every side with troops; all the garrison were under arms.	... a large detachment of guards was ordered to take possession of the square, where the house of nobles stands. The palace was invested on all sides with troops, and cannons were planted in the court facing the hall where the states were to be assembled.

Vid skildringen av episoden, när officerare sändes efter general Pechlin visar Sheridan ordagrann överensstämmelse med Goodricke. Annual Register har ingenting om denna episod. Det är alltså ställt utom allt tvivel, att Sheridan använt Goodrickes rapporter men naturligtvis har han också haft tillgång till den tryckta redogörelsen i The Annual Register.

Det råder heller knappast något tvivel om att The annual register jämte Sheridans bok i hög grad påverkat den engelska uppfattningen av revolutionen. Dessa verk nådde emellertid även större publik. Sheridan översattes till franska och redogörelsen i Annual register kom i tysk version när professor J. Mauvillon 1776 lät trycka Sammlung von Aufsätzen über Gegenstände aus der Staatskunst etc.

Det föreligger knappast något överraskande i överensstämmelsen mellan Sheridans skrift och Goodrickes rapporter. Som legationssekreterare biträdde han säkerligen vid rapporternas utredigering

⁴⁸ Public Record Office, London.

och har haft möjligheter att skriva av dem, om han så önskade. Men inte bara mellan Sheridan och Goodrickes depescher finns överensstämmelser utan också mellan Sheridan och det förut omtalade *Lettre à l'auteur de la relation publiée etc.*, som Goodricke bifogade sina depescher för att bemöta den franska versionen av revolutionen.

Lettre à l'auteur:

... qu'il n'était pas permis aux ordres respectifs de s'assembler comme de coutume dans les places ordinaires et qu'ils étaient obligés de venir directement à la salle des états dans le chateau. On n'y alla pas en corps précédé par les orateurs, comme autrefois, mais chacun y entra pêle-mêle s'empessant d'éviter la punition exprimée dans la convocation du roi pour ceux qui se trouveraient absents. Il est même nécessaire de vous instruire que le maréchal de la diette entra dans la salle sans son baton, la marque de sa charge ...

Sheridan (s. 306):

The several orders of the State were not on this occasion allowed to assemble themselves in their respective halls, and march from thence in a body, preceeded by their speakers, as was customary; but every individual was to make the best of his way to the palace, where they all entered without observing any form of ceremony, each being solicitous only to avoid the punishment held out to those who should absent themselves. It was remarked also, that the marshal of the Diet entered the hall of the states without the staff, which was the march of his office.

Beträffande Sheridans möjligheter att ta del av denna skrift gäller detsamma som för Goodrickes depescher över huvud. Det är både möjligt och sannolikt, att Goodricke, när han utarbetade sitt *Lettre à l'auteur etc.* har betjänat sig av uppgifter från sin legationssekreterare.

Emellertid har Sheridan också använt källor av annan karaktär. Till boken är fogade Gustav III:s tal från tronbestigningen till riksdagens slut och även några andra aktstycken från år 1772. Oavsett om kungens tal har påverkat Sheridans egen syn på händelseförloppet kring den 19 augusti, måste de ha gjort intryck på de i svenska förhållanden föga insatta engelska läsarna.

Den framställning av revolutionsförloppet, som kanske mest tjänat den rojalistiska propagandan, hör till de skrifter som lämnat tydliga

spår efter sig i Sheridans arbete. Jag syftar på abbé Michelessis här förut behandlade skrift *Lettre à M:gr Visconti etc.* Ett parallelltryck skall anföras:

Michelessi (s. 48):

Dès que le Roi fut arrivé, sa suite se rangea le long de la place, et il se fit un silence profond. Le Roi à cheval l'épée à la main s'avanca sur le front de la troupe. Il tint un discours pathétique d'une voix si nette et si distincte, qu'on l'entendoit dans tous les coins de la place. La peuple fondant en larmes interrompoit souvent le discours du Roi par les plus vives acclamations. Après cela le Roi lut le serment qu'il faisoit à son peuple et il fit lire celui que le peuple lui prêtoit.

Sheridan (s. 303 f.):

When the King arrived there, a dead silence prevailed. His majesty on horse-back, with his sword drawn, advanced some paces before his attendants. He then made to the people a long and pathetic discourse, in a voice so clear and distinct, that his auditory lost not a syllable that fell from him. ... They frequently interrupted him with the loudest acclamations, and many of them even shed tears of joy. The king then read the oath he took to the people, and had that likewise read which the people were to take to him.

Fler belägg på Sheridans beroende av Michelessi kan utan svårighet dras fram, och det är uppenbart att Michelessi varit en mycket väsentlig källa för Sheridan, när det för denne gällt att skildra revolutionshändelserna. Förhållandet kan av kronologiska skäl knappast vara det motsatta, eftersom Michelessis skrift, som har brevform, är daterad den 3 november 1772 och är tryckt i januari 1773. Sheridans bok bär tryckåret 1778. Att Michelessi skulle ha haft tillgång till något manuskript av Sheridan är redan på grund av den tidigare avfattningstiden för Michelessis skrift tämligen otroligt. Några personliga förbindelser dememellan är dessutom icke kända.

Det finns en svensk översättning av Sheridans bok. Men denna existerar endast i handskrift och har aldrig blivit tryckt. Den förvaras i arkivet på Kulla-Gunnarstorp.⁴⁹ På handskriften finns en anteckning: »skrivet 1772». Anteckningen kan emellertid knappast

⁴⁹ Brokindsamlingen sv. manuskript nr 11. Malmström har omnämnt översättningen (a. a. VI, s. 373).

vara riktig. Det kan inte ha varit möjligt för Sheridan, som var nästan obekant med svenska förhållanden och som dessutom hade sin tjänst som legationssekreterare att tänka på, att under loppet av fyra månader författa ett så vidlyftigt arbete. I tryck omfattar Sheridans skrift förutom bilagor ej mindre än 318 sidor. Vidare omtalas i arbetet i en not, att Vergennes »is now minister for the department of foreign affairs at Paris».⁵⁰ Vergennes blev fransk utrikesminister 1774. Noten kan ha tillkommit i samband med tryckningen, men den visar evident, att verket översetts 1774 eller senare. Det är möjligt, att skildringen av revolutionen kan vara från 1772, medan den betydligt vidlyftigare berättelsen om dess förhistoria är senare.

För att man skall kunna bedöma källvärdet hos Sheridans skrift krävs emellertid något mer än ett klarläggande av från vilka håll han fått sina uppgifter. Det fordras också, att man i någon mån söker fixera det politiska läget i England, då Sheridan tryckte sitt arbete, alltså 1778. När detta skedde hade han knappast någon anledning att ta hänsyn till de politiska förhållandena i Sverige, men väl i England. En mycket betydande del av Sheridans bok upptas av en skildring av frihetstiden, dess statsskick och alldeles särskilt missförhållandena i detta statsskick. Grundfelet med frihetstidens författning var enligt Sheridans uppfattning den bristande jämvikten. Kungamakten var alltför svag. Detta gäller kungens maktbefogenheter enligt 1720 års författning och än mer sedan dessa ytterligare beskurits genom frihetstidens konstitutionella utveckling.⁵¹ Detta tema utvecklas utförligt. I full konsekvens med denna uppfattning finner Sheridan Gustav III:s revolution fullt berättigad. Den utfördes »to shake off the most mortifying shackles that ever the

⁵⁰ S. 262.

⁵¹ »Without money, power or influence, the empty honours paid to his Swedish majesty, by giving him an apparent consequence at one time, served only to render his real insignificance the more mortifying at another» (s. 29). Sheridans åsikter om frihetstidens författning erbjuder likheter med J. L. de Lolmes, sådana som de framträder i hans verk »A parallel between the English government and the former government of Sweden». (London, 1772). När det gällde revolutionens verkningar går de båda författarnas åsikter dock isär. De Lolme menar, att revolutionen för svenskarna icke skulle föra med sig någon förbättring, så länge det aristokratiska inslaget i Sveriges styrelse var så starkt, medan Sheridan tror på en lycklig framtid för det svenska folket med en patriotisk kung i spetsen.

extreme of jealousy could have incited subjects to impose» (s. 30). Inställningen är densamma som Anders Schönbergs.⁵² Skillnaden är den, att Schönberg avsåg att motivera en stark konungamakt i Sverige, Sheridan i England.

Sheridans synpunkter på frihetstidens författning är ju något överraskande med hänsyn till författarens hemort i parlamentarismens föregångsland. Men man får då komma ihåg, att det är fråga om Georg III:s England, där konungen alltsedan 1770 utövade ett markerat personligt regemente, som varade över ett decennium, även om det började knaka i fogarna redan på 1770-talet på grund av motgångarna i Nordamerika. Det är förklarligt, att en framåtsträvande ung man skulle söka skriva så, att det lände de maktägande till behag. En skildring av förhållandena i Sverige under frihetstiden gav de mest utsökta tillfällen att påpeka nödvändigheten av en stark kungamakt i England.⁵³ Bokens avslutningsord knyter samman Georg III och Gustav III: »In short, should his Swedish majesty continue to reign as he has hitherto done, we shall see the wish of my lord Bolingbroke accomplished: 'We shall behold a king, the most popular man in his country; and a patriot king at the head of a united people'.» Orden syftar på Bolingbrokes *The idea of a patriot king*. Det var i den boken Georg III hade funnit den teoretiska motive- ringen för sitt personliga kungadöme. Gustav III har av Sheridan skildrats som den patriotiske konungen, vars ökade makt och inflytande kom landet till godo.⁵⁴

⁵² Se Kjellin, a. a., s. 403.

⁵³ Några citat skall anföras: »The king's being totally destitute of power was certainly another very considerable defect in this form of government» (s. 153). »They (frihetstidens grundlagsstiftare) were not sufficiently acquainted with the true principles of liberty, to know how to reconcile kingly power with national freedom; and they were so intent upon restraining the former, that they forgot, as has been before observed, to guard the latter from dangers arising from other quarters» (s. 154). Sheridan sammanfattar (s. 316): »And such was the final conclusion of a revolution, by which on the one hand, the king restored the crown of Sweden to its ancient rights, and by which, on the other, he banished from the kingdom foreign corruption, foreign influence and party dissensions.» Detta kan sägas om Gustav III men också om Georg III i England. Att återställa den engelske kungens rättigheter var just innebörden i Georg III:s konstitutionella program. Däremot ville han inte våldföra sig på författningen.

⁵⁴ Om Gustav III och Bolingbroke se Kjellin, Gustaf III, *Den Patriotiske Konungen*, Festskr. t. Gottfrid Carlsson, s. 323 ff.

Det har ovan visats, att Sheridan i sin skildring av 1772 års revolution har använt Goodrickes depescher och dennes *Lettre à l'auteur* etc., att han hämtat vissa partier från Michelessis starkt tendentiösa revolutionsberättelse och slutligen att hans framställning troligen utformats med hänsyn till den rådande politiska situationen i England vid tiden för bokens tryckning. Allt detta gör att det trohjärtade sätt på vilket Odhner och Malmström använder Sheridan som källa icke kan anses försvarligt. Detta innebär emellertid icke, att Sheridans arbete förlorar i intresse. Det är en i många stycken självständig framställning av en författare, som trots sina unga år var i besittning av en betydande människokänedom och vars intellektuella gåvor låg långt över medelmåttan. Speciellt synes Sheridan på grundval av olika källor och genom autopsi ha bildat sig en mycket självständig uppfattning av Gustav III. Goodricke hade i sina rapporter om revolutionen 1772 i stort sett avhållit sig från att fälla omdömen om Gustav III; ej så Sheridan. Som förut framhållits bedömer Sheridan den förändring som åstadkoms genom Gustav III:s ingripande synnerligen positivt. Revolutionen var nödvändig och i hög grad berättigad, dock med en liten reservation (s. 317): »With regard to the king of Sweden, I shall only remark, that if it were ever justifiable in a monarch to overturn the constitution of his country, it was so in the present instance.» Reservationen är intressant och bör sammanställas med det faktum, att Georg III i England kunde utöva sitt personliga regemente utan att våldföra sig på författningen. Det påpekas särskilt, att Gustav III räddade landet undan utländskt inflytande och från korrruptionens faror. Sheridan visar den allra största uppskattning av Gustav III:s skicklighet, handlingskraft och politiska mod.⁵⁵ Men samtidigt som han röjer denna höga uppskattning av konungens förmåga har han en påfallande illusionsfri syn på de motiv som drev Gustav III till revolutionen.⁵⁶ Han menar också, att det är troligt att Gustav III i hemlighet sökt befrämja

⁵⁵ T. ex.: »The king, whose sagacity nothing could escape, whose vigilance never failed to seize upon every circumstance, which could promote his ends . . .» (s. 273).

⁵⁶ T. ex.: »Under the appearance of the most disinterested patriotism, an ambition great as his talents lay concealed: and covered by a zeal for the welfare of his subjects, his designs upon their liberties might have escaped the penetration of the most sagacious» (s. 260).

söndringen mellan de olika stånden, ehuru han förstod att skickligt dölja sina avsikter i detta avseende (s. 268). Sammanfattande kan sägas, att Gustav III hos Sheridan framstår som en man med stor handlingskraft i ett avgörande ögonblick, en man som med raffinerad skicklighet drev det politiska spelet, fördomsfri i valet av medel och ständigt beredd att utnyttja de möjligheter som de politiska och sociala motsättningarna i Sverige gav honom. Det är ett porträtt, som torde stå sig bra även inför en inträngande forskning.

Samma illusionsfria men också beundrande omdöme återfinnes emellertid i *Annual Register*, i en synnerligen träffsäker karakteristik, desto märkligare, när man betänker, hur nära inpå de skildrade händelserna den är skriven.⁵⁷ *Annual Register* utgavs av Edmund Burke. Kanske är han själv författaren. Ämnet bör ha intresserat honom. Naturligtvis är det både tänkbart och troligt, att Sheridan tagit intryck av den allmänna bedömningen av Gustav III i *Annual Register*.

När man försöker skapa sig en uppfattning om utsträckningen av det inflytande, som Sheridans skildring haft på den samtida opinionen får man givetvis ta hänsyn till det förhållandet att på 1700-talet en bok skriven på engelska inte hade samma möjligheter som en på franska avfattad att nå en stor publik, men Sheridans arbete översattes 1783 och 1794 till franska och redan 1781 till tyska och blev på det sättet tillgänglig för en internationell publik. Den ingick också som en tredje del i R. A. de Vertots arbete *Histoire des révolutions de Suède*. Delar av Sheridans arbete hade emellertid redan 1781

⁵⁷ Too much cannot be said of the extraordinary abilities and wisdom which the King has displayed in every part of his conduct. The profound dissimulation, the republican cloak with which he covered his designs so as to elude the eyes of a whole nation, and to escape the watchful attention of those, whom age and experience had rendered most cautious and suspicious, cannot be paralleled in the history of any other man so young. We find his conduct, at all times, equally uniform and consistent in all its parts: the same melancholy air of reverential piety, the same tender concern for his people, the same affection for the laws and the constitution of his country and the same unalterable love of liberty, are as conspicuous after the revolution as they were before. In no circumstance of that trying and dangerous event, do we find him betrayed by the smallest passion, nor does he for a single instant depart from himself upon any occasion. Upon the whole, he must be considered as one of the most extraordinary young men that any age has produced. (S. 69 f.).

blivit tillgängliga på franska. Detta år trycktes nämligen den av Jacques le Scene Desmaisons författade *Histoire de la dernière révolution de Suède*.⁵⁸ Följande år kom det i ny upplaga. Arbetet är emellertid till mycket stor del en översättning av Sheridans bok, fastän författaren utgav arbetet som eget. 1792 publicerades i Karlsruhe Ernst Ludwig Posselts bok *Geschichte Gustafs III, Königs der Schweden und Gothen*, 1810 översatt till svenska. Författaren påpekar själv i en not⁵⁹ att Sheridans arbete ligger till grund för hans framställning och det är mycket lätt att konstatera, att så verkligen är fallet. Genom att Posselts arbete översattes till svenska blev alltså Sheridans synpunkter indirekt tillgängliga för den svenska publiken.

Det är emellertid överraskande att ett så känt och av samtiden högt skattat verk om revolutionen icke blivit tryckt i svensk översättning.⁶⁰ Som förut omnämnts finns det emellertid en otryckt översättning på Kulla-Gunnarstorp. Det råder knappast något tvivel om att översättningen varit avsedd att publiceras. Det ligger i sakens natur, att man icke för sitt privata nöjes skull gjort en översättning av en så vidlyftig bok, men härtill kommer en annan omständighet, som så gott som säkert visar, att man haft för avsikt att trycka översättningen. Den är nämligen i de tidigare partierna försedd med rättelser av Carl Fredrik Scheffers hand. I de senare partierna återfinnes icke dessa rättelser. Detta förhållande bör rimligen tolkas så, att Scheffer vid närmare eftertanke funnit skildringen olämplig att publiceras på svenska, troligen på grund av Sheridans illusionsfria uppfattning av Gustav III:s karaktär, vilken stämde illa med den bild som propagandan sökte skapa.

Det återstår att söka konstatera, vilka spår Sheridans arbete avsatt i modern svensk historieskrivning. Först några enskildheter, där Sheridans framställning tydligt går igen. Det kan då först konstateras, att ett mycket bekant yttrande från den 19 augusti, återgivet av både Malmström och Odhner, går tillbaka på Sheridan. Gustav III skall i gardets rapportsal ha fällt de bekanta orden: »Viljen I för att vinna detta mål följa mig troget, så som Edra fäder följde Gustav Vasa och Gustaf Adolf, så vill jag våga liv och blod för Eder och

⁵⁸ Malmström har använt Desmaisons (a. a. VI, s. 373 n. 1).

⁵⁹ S. 98.

⁶⁰ Jfr Fryxell 46, s. 335 f.

fäderneslandets räddning!»⁶¹ Sheridan var icke ögonvittne till händelserna i rapportsalen. Passagen återfinnes emellertid i en depesch från den engelske ministern⁶² och det är säkert härifrån Sheridan har den. Men Goodricke hänför yttrandet till ett annat tillfälle, till edsavläggelsen på Norrmalmstorg, då kungen enligt kapten Königs berättelse, Säker relation, i själva verket icke var närvarande.⁶³ Det är alltså ovisst, hur kungens ord fallit i gardets rapportsal. Sheridan kan icke tillmätas vitsord.

När Niklas Tengberg skall skildra den episod som återges i parallelltrycken på sid. 73 (konungens tal på Stortorget) gör han det i nära anslutning till Michelessi och Sheridan. »Den följande dagen, då kollegierna avlade trohetsed, infann sig konungen med talrik svit på Stortorget, där han till häst med dragen värja under tillopp av en talrik folkmassa tog trohetsed av borgerskapets infanteri och den övriga befolkningen sedan han först, ständigt avbruten av bifallsrop, varmt och kraftfullt tilltalat folket och svurit att bevara des frihet.»⁶⁴ Odhner skildrar händelsen på följande sätt: »Under djup tystnad, endast avbruten av livliga bifallsrop, åhörde menigheten konungens tal, som framfördes med så ljudelig stämma, att ej en stavelse gick förlorad, och med en styrka som trängde till hjärtat.»⁶⁵ Och slutligen Malmström: »Klar och ljudlig klingade konungens stämma och förde de vackra orden till de lyssnandes öron. Högljudda bifalls- och glädjerop avbröto och åtföljde hans tal och eden avlades under allmän hänryckning.»⁶⁶ Odhner hänvisar till Michelessi och Sheridan; Malmström, som var kräsnare beträffande källorna, endast till Sheridan. Att Sheridan i sin tur var beroende av Michelessi har han inte tänkt på. Malmström har också från Sheridan hämtat uppgiften om Gustav III:s omtanke om de arresterades familjer. Både till fri-

⁶¹ Malmström, a. a. VI, s. 380. Odhner (a. a. I, s. 133) har en något avvikande formulering. Hos Sheridan (s. 294): »Will you be faithful to me as your forefathers were to Gustavus Vasa and Gustavus Adolphus? I will then risk my life for your welfare and that of my country.»

⁶² Goodrickes depesch 21. 8 1772. PRO, London.

⁶³ Säker relation etc., Hemliga handlingar hörande till Sveriges historia efter konung Gustav III:s anträde till regeringen, II, s. 13 f. Om denna källa se Schück, a. a., s. 28 ff.

⁶⁴ Tengberg, Konung Gustav III:s första regeringstid, s. 131.

⁶⁵ Odhner, a. a. I, s. 142.

⁶⁶ Malmström, a. a. VI, 391 f.

herrinnan Rudbeck och prosten Wijkmans barn sände han tröstens ord enligt Malmström.⁶⁷ Dessa uppgifter har Sheridan fått från Michelessi. Men utöver dessa enskilda belysande episoder, där författarnas framställning påverkats av Sheridan, torde det förhållandet, att denne var engelsman förlett både Odhner och Malmström att alltför oreserverat acceptera hans synpunkter på händelseförloppet.

De fyra här behandlade skrifterna: Gustav III:s tal till ständerna den 21 augusti 1772, Berättelse om de märkvärdiga händelser samt Michelessis och Sheridans arbeten har alla haft den största betydelse för utformningen av omdömet om händelserna i Sverige 1772. Vi har sett hur en rad senare arbeten på många punkter går tillbaka på någon av dessa skrifter, även sådana som kan hänföras till moderna historiska arbeten.

Gustav III, Michelessi och Sheridan arbetade med en likartad litterär teknik. De ger alla en i mörka färger hållen bild av frihetstiden, mot vilken sedan Gustav III:s gärning framstår i förklarad glans och revolutionen som i högsta grad berättigad. Upptakten gavs av Gustav III i hans tal till ständerna. Det har betytt oerhört mycket för många senare formulerade omdömen om frihetstiden, helt naturligt f. ö., utformat som det är med stilistiskt mästerskap och innehållande många träffande och riktiga omdömen men också många överdrivna och ensidiga. Odhner har accepterat talet som »präglad av sanningens allvar».⁶⁸ Det är märkligt att se hur han också tillägnat sig talets skildringsteknik. Mot frihetstiden, av Odhner tecknad helt i svart, kontrasterar starkt Gustav III:s fosterländska gärning.

Här föreliggande undersökning har icke omfattat alla samtida källor till Gustav III:s revolution men väl några mycket viktiga sådana och den torde vara omfattande nog för att ge anledning till reflexioner av allmän karaktär. Det är i hög grad på sin plats att granska det sena och uppenbarligen ytterst subjektiva memoarmaterialet med Argusögon. Men det finns lika stor anledning att vara vaksam, när man använder de tidigare källorna. De har i stor utsträckning influerats från kungligt håll och de olika källskrifterna bygger i betydande omfattning på varandra.

⁶⁷ Malmström, a. a. VI, 407.

⁶⁸ Odhner, a. a. I, s. 145.

OPPOSITIONEN VID 1778 ÅRS RIKSDAG

AV

BIRGER SALLNÄS

Gustav III:s revolution innebar inträdet av en ny epok i Sveriges historia. Det är slut på riksdagsväldet. En period av utpräglat personlig kunglig maktutövning tar vid. Detta förhållande utesluter självfallet icke, som ofta påpekats att mycket, ja det mesta av det gamla levde kvar. Den sociala strukturen ändrades inte i ett slag, de ekonomiska förhållandena var i stort sett desamma som tidigare. De gamla partinamnen förbjöds väl men detta innebar inte, att meningsbrytningen efter gamla partilinjer upphörde. Om man vill analysera förhållandet mellan kung och opposition och om man vill försöka förstå olika samhällsgruppers inställning till Gustav III är det lämpligt att utgå från frihetstidens partiförhållanden samtidigt som man håller uppmärksamheten riktad mot Gustav III:s egen politik, speciellt hans inrikespolitik. Vi har under frihetstidens sista riksdag att räkna med tre partier: det yngre mösspartiet, hattarna och hovpartiet, av vilka de två sistnämnda samarbetade från riksdagens början i gemensam motsättning till mössorna, ehuru deras inställning i den väsentliga frågan om en kunglig maktutvidgning alls inte överensstämde. Det rådde också personliga motsättningar mellan hattarnas främste — v. Fersen — och bröderna Scheffer, som var de ledande bland kungavännerna.

Det var ju mössorna, som satt inne med den politiska makten i det ögonblick revolutionen kom till stånd och det är naturligt, om de kände förbittringen starkast. A priori bör man kunna vänta att framför allt de gamla mösskoryféerna uppträdde som Gustav III:s främsta motståndare, när man så småningom hämtat sig från den chock som 1772 års revolution innebar.

Emellertid skar de sociala motsättningarna under frihetstidens slutår stundom rakt igenom partilinjerna. En mycket stark antagonism gjorde sig gällande mellan adel och ofrälse och tog sig särskilt markerade uttryck i striden om konungaförsäkringen vid 1771—72 års riksdag. Själva revolutionen var en ren militärkupp, där kårsyn-

punkterna var avgörande¹ men det är otvivelaktigt att adeln som stånd gynnades av den inträffade förändringen. Det gäller de adliga arméofficerarna men också, om än i mindre mån, adliga högre ämbetsmän.²

En annan omständighet i den slutande frihetstidens partihistoria bör i detta sammanhang också observeras, nämligen det försök kungen gjorde att försona partierna: kompositionen. Man kan, här faktiskt tala om en fjärde grupp, kompositionens tillskyndare. Denna hade både social och temperamentsmässig förankring. Den bestod närmast av *adliga* hattar och mössor av moderat läggning. Det kan ha sitt intresse att se, hur dessa kompositionister ställde sig till den begynnande oppositionen mot Gustav III. Eftersom kompositionen i realiteten — om den hade kommit att tillämpas — skulle ha inneburit en viss maktökning för kungen, bör kompositionsanhängarna ha ställt sig relativt välvilliga till Gustav III även efter 1772.

En ganska kraftig om än begränsad opposition gör sig som bekant gällande vid 1778—79 års riksdag. Frågan är nu närmast, om man kan märka några spår av den redan på ett tidigare stadium och om så är fallet, vilka orsakerna till missnöjet kan ha varit och i vilket sammanhang missnöjet eventuellt kan ha stått till Gustav III:s egen politiska kurs.

Det är tämligen självklart, att entusiasmen över statskuppen inte var allmän, men det var helt naturligt endast de entusiastiska rösterna som gjorde sig hörda: tystnaden från oppositionen innebar ingalunda att man var nöjd med sitt öde. Man kan dra fram åtskilliga samtida källor som talar om det pyrande missnöjet. Den engelske ministern påpekar saken redan några dagar efter revolutionen.³ Han visste säkert besked eftersom han hade goda förbindelser med mösskretsarna. Anders Johan von Höpken ger i ett brev ett komprimerat uttryck för stämningen bland revolutionens motståndare månaderna efter statsvälvningen: »Non tumultus, non quies, quale magni metus et magnae irae silentium est.» Även i andra sammanhang betonar han förekomsten av missnöje och opposition.⁴ Gunnar Kjellin har

¹ B. Sallnäs, HT 1954, s. 145.

² Sten Carlsson, Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700—1865, s. 69 ff., 42 ff.

³ Goodricks despatches 1. 9, 8. 9, 12. 10 1772, Public Record Office, London.

⁴ C. T. Odhner, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering I, s. 255.

dragit fram ett flertal belägg för saken ur den samtida brevväxlingen.⁵ De anförda källorna är alldeles tillräckliga för att belägga det i och för sig nästan självklara förhållandet, att missnöje mot Gustav III:s regim existerade på ett mycket tidigt stadium efter revolutionen.

Rikshistoriografen Anders Schönbergs brevväxling är en ypperlig källa, när man vill försöka komma åt stämningen ute i landet. Han var till ytterlighet lojal mot kungen men såg med kritiska ögon på åtskilliga av regeringens åtgärder. Schönberg gav emellertid aldrig offentligt uttryck åt sina kritiska synpunkter utan endast i förtroliga vänbrev, t. ex. till Nils Philip Gyldenstolpe. Eftersom han var sysselsatt med sina Historiska brev, som ju avsåg att till kungens förmån påverka den allmänna opinionen, så var han självfallet också intresserad av skiftningarna inom denna. Han befann sig visserligen ingalunda i politikens brännpunkt utan satt på sin gård Åsberg i Öster Färnebo socken i Gästrikland och brevväxlade med vänner och gynnare landet runt. Genom sin vidlyftiga korrespondens hade han emellertid god överblick av läget i landet.⁶ Ett brev till Gjørwell från Schönberg beskriver situationen kort efter revolutionen. Det är sent, från 1795, men kontentan bör vara riktig och överensstämmer f. ö. med andra, samtida källor.⁷ Schönberg fann ett ganska utbrett missnöje, mest bland mössorna som störtats från maktens tinnar, men också hos hattarna.⁸ Det är naturligt, att mössorna skulle känna bitterheten djupare än hattarna så tämligen omedelbart efter revolutionen. Frågan är närmast, om denna rollfördelning blev bestående med f. d. *mössor* som huvudopponenter mot den nya regimen.

I sina brev till Gyldenstolpe ger Schönberg en fortlöpande kommentar till stämningarna i landet från sin utsiktspunkt på Åsberg. Så skriver han den 22 juni 1775: »Bedrövligen tilltager visserligen kallsinnigheten för vår i själ och hjärta så gode konung dagligen och entusiasmen för 21 aug. 1772 är mestadels förkolnad även hos dem, som man bäst borde kunna lita på.» Den 25 oktober 1775 skriver han: »Det är det svåraste av allt, att göra det övertygande, det så många adversarier finnas och så mycket knotande gives, som

⁵ G. Kjellin, Rikshistoriografen Anders Schönberg, s. 385 ff.

⁶ Se t. ex. Schönberg till Gyldenstolpe 25. 10 1775 (Sjöholmsarkivet, RA).

⁷ Se ovan s. 84.

⁸ A. Schönberg, Hist. brev I, XIV; Odhner, a. a. I, s. 163.

det verkligen är. Vår milde konung själv, som vill så väl åt alla, kan aldrig föreställa sig, att det så är. . . . Verkliga vänner till regimen finns det rätt få. Kalla vänner finns det väl många av regeringen men sådana äro redan på närmaste steget att bliva advarsarier. De som åter kunna sägas höra till ett antiministeriellt parti ökas dagligen och jag flatnar att se det inom min bekantskapskrets. Av det partiet, som förlorade väldet vid revolutionen äro ganska få den nya regimen tillgivna, ty det var då ett partisystem där att skrika mot hovet. De andra äro skingrade. Det stadiga folket i landet som alltid dömde efter övertygelse och icke bevistade riksdagen i fordom tid äro väl till en god del än pålitliga men till all olycka också delade av många intressen vid hushållsärenden och deras övertygelse är så oändeligen spridd till många sidor. . . . Om det vore tillåtit att visa brev ifrån Stockholm och flera orter så kunde mycket dokumenteras.» Schönberg framhåller också som sin åsikt, att det inte är fråga om oorganiserade missnöjesyttringar utan om systematisk agitation. Tyvärr vill han inte åt skriften anförtro de upplysningar han sitter inne med om »operationsplanen». Dem vill han meddela Gyldenstolpe muntligen.⁹ Många fler belägg ur Schönbergs brevväxling på brev författarens åsikt, att ett ganska utbredd missnöje förelåg, skulle kunna anföras. Samma uppgifter får man, om man går till de skrifter som de mot Gustav III oppositionella har efterlämnat.¹⁰ I och för sig är dessa sent tillkomna memoaruppgifter inte så mycket att bygga på, men de stämmer påfallande bra med vad man kan få veta från annat håll. Även Ulrik Scheffer konstaterar i ett brev till Gustav III från september 1778 att ett visst missnöje framför allt på grund av brännvinsfrågan förelåg¹¹ och inte ens kungen själv blundar för att missnöjesyttringar förekommer. Stockholm fronderar, skriver han i ett brev till Gustaf Philip Creutz i augusti 1778. Men eljest var lydningen och förtroendet för hans regering fullkomlig.¹²

Det är självfallet omöjligt att mäta missnöjet med och oppositionen

⁹ Schönberg till Gyldenstolpe 18. 2 och 11. 3 1777, 15. 9 1778.

¹⁰ Se t. ex. J. v. Engeström, Historiska anteckningar och brev från åren 1771—1805, s. 26, och A. L. Hamilton, Anekdoter till svenska historien under Gustaf III:s regering, s. 74.

¹¹ E. G. Geijer, Konung Gustaf III:s efterlemnade . . . papper II, s. 136.

¹² Geijer, a. a. II, s. 130.

mot Gustav III. Vi får nöja oss med att konstatera, att man med säkra källor kan belägga förekomsten av ett ganska utbredd missnöje i olika samhällslager vid tiden för 1778 års riksdag. Längre kan man på denna punkt inte komma.

Vad berodde missnöjet på? Schönbergs brev till Gyldenstolpe ger en ganska fullständig katalog på olika missnöjesanledningar. Några väsentliga orsaker till oppositionen utöver dem som Schönberg anför torde knappast ha varit för handen.

Brännvinsfrågan intar en framskjuten plats i Schönbergs diskussion av missnöjet. Likaså myntrealisationen och över huvud de många nya ekonomiska författningarna. Så kommer en lång rad andra anledningar till missnöje: kungens behandling av tryckfrihetsfrågan, tendenserna till slöseri i hovhållningen, handeln med ämbeten, dräktreformen, gynnandet av adeln, förhållandena inom kungahuset. Det gäller här inte att undersöka, huruvida det verkligen förelåg anledning till missnöje på dessa punkter utan varför man var missnöjd, antingen nu missnöjet var berättigat eller inte.

I det avseendet bör också de mot Gustav fientliga memoarerna tillmätas ett betydande källvärde. Memoarförfattarna har ju inte någon direkt anledning att vilseleda, när det gäller orsakerna, medan de däremot kan vara benägna att övervärdera missnöjets omfattning. Det har sitt givna intresse att jämföra, vad den ivrige rojalisten Schönberg skriver med de åsikter, som företrädes av oppositionsmannen Gudmund Göran Adlerbeth. I själva verket föreligger frapperande överensstämmelse trots deras ganska skilda utgångspunkter. Adlerbeth tillmäter utan tvekan brännvinsfrågan största betydelse för missnöjet. Han säger, att man kan »räkna missnöjet ifrån 1775 i anledning av den författning då vidtogs med brännvinsbränningen».¹³ Fersen betonar också brännvinsfrågans betydelse för missnöjets tillväxt.¹⁴ Jordägarna var förbittrade över att rättigheten att använda deras spannmål skulle bli ett kungligt regale; bryggarna och städernas borgerskap betraktade den regala brännvinsbränningen som ett intrång i deras privilegier. Värst var det i detta avseende i Stockholm. Allmänheten avskydde kronans brännvinsfabrikation och brännerierna utsattes för mordbrand. Även Schönberg betonar miss-

¹³ Adlerbeth, Historiska anteckningar I, s. 11.

¹⁴ F. A. v. Fersen, Historiska skrifter III, s. 203, 253.

nöjet hos Stockholms borgerskap,¹⁵ och han skriver i ett brev: »I allmänhet får jag ock bifoga en anmärkning att ju längre det är från huvudstaden dess bättre är tonen i landet.»¹⁶ Schönberg menar för sin del också att brännvinsfrågan hade en partipolitisk aspekt. »De flesta gamla hattar voro åter emot all bränning, då detta varit en gammal partiprincip.»¹⁷ Man kan sedan sammanställa vittnesbörden från de båda politiskt oansvariga herrarna Adlerbeth och Schönberg med de åsikter, som hystes av Ulrik Scheffer och kungen själv. Scheffer skriver som förut nämnts till Gustav III strax före 1778 års riksdag, att det utan tvivel fanns ett visst missnöje i landet och att brännvinsfrågan var främsta orsaken härtill.¹⁸ I ett brev till Creutz strax före riksdagen 1778, i vilket den politiska situationen målas i mycket ljusa färger, formulerar Gustav III saken på följande sätt: »Det enda fel jag begått, eller rättare som man kommit mig att begå, är affären med brännvinet, men den skall ock hjälpas med tålmod, med blandning av mildhet och stränghet, i synnerhet med ihärdighet.»¹⁹ Det är uppenbart att man på olika håll är ense om brännvinsfrågans centrala roll för missnöjet i landet. Det är också naturligt, att det var så. Lagstiftningen på detta område grep ju direkt in i gemene mans dagliga liv. Det är inte troligt, att frågan om husbehovsbränningens öde på 1770-talet för svenska folket var mindre central än frågan om motbokens vara eller icke vara på 1950-talet.

Både Schönberg och Adlerbeth framhåller, att myntrealisationen vållade åtskilligt missnöje ehuru båda också hyser den meningen, att den var nyttig för landet. I sitt ovan omtalade brev pekar också Scheffer på myntrealisationen som orsak till missnöje. Schönberg understryker över huvud att de nya ekonomiska förordningarna var illa genomtänkta och därför mötte motstånd. Han pekar särskilt på den nya tullstadgan.²⁰

En fråga, som just vid tiden för riksdagens sammankomst och tiden närmast före vållade stor oro i landet var konungens påbud

¹⁵ Schönberg till Gyldenstolpe 8. 8 1775.

¹⁶ Schönberg till Gyldenstolpe 23. 1 1778.

¹⁷ Schönberg till Gyldenstolpe 22. 6 1775.

¹⁸ Se ovan s. 86.

¹⁹ Gustav III till Creutz 19. 8 1778, Geijer, a. a. II, s. 129.

²⁰ Schönberg till Gyldenstolpe 18. 2, 11. 3 1777. Adlerbeth, a. a. I, s. 12 ff. Jfr också Fersen, a. a. III, s. 238.

om den nationella dräkten. Saken hade kanske inte så stor betydelse, när man bedömer oppositionen på lång sikt men väl när det gäller att teckna situationen som den tedde sig vid riksdagen 1778. Stormen hade då inte hunnit lägga sig. Dräkten var dyr och förorsakade betydande utgifter för dem som måste lägga sig till med den. Bönderna och prästerna var visserligen undantagna men även till dessa samhällslager sträckte sig verkningarna av kungens åtgärder.²¹ Schönberg var i sina brev i början av år 1778 ytterst negativ till frågan om dräkten: »Jag har inte hjärta att nämna alla de djärva omdömen, som därvid blivit fällda.» Han önskade att »kronobrännvin och klädesanstalter varit till Heckenfjälls, i evighet borta».²²

Rojalisten Gjørwell skriver i maj 1778, alltså bara några månader före riksdagens sammankomst: »Om jag skall vara alldeles uppriktig, så har jag ej hört en enda som talt för dräkten, men alltför många som, och det utan allsköns fronderie, talt emot densamma, i anseende till de därvid förekommande olägenheter, varom även vårt Dagl. Allehanda kan intyga. Alla stämman dock däri överens, att Hans Maj:ts uppsåt häri som i allt annat går ut på sina undersåtars sanna välfärd. Men då denna sak stöter ett mode, en fördom, så är ej underligt att den nu i början funnit motsägelse.»²³ De båda kungavännerna såg tydligen med oro på allmänhetens reaktion. Det finns ingen anledning att Gjørwell överdrivit missnöjet. I själva verket stämmer Gjørwells bedömande av saken fullkomligt med vad oppositionsmannen Fersen skriver i sina Historiska skrifter: »Det fanns ej tio personer i hela riket, som icke förklarade sig emot denna nyhet; men där voro bra få, som vågade uttala sig.» Han framhåller även riktigt, att Ulrik Scheffer var emot saken.²⁴

Även om Schönberg sammanställer brännvinsfrågan och dräktreformen så kan givetvis den senare ej ha haft samma djupgående betydelse för oppositionens framväxt som den förra. Men om det också är sant som Odhner säger, att klandret mot dräktreformen

²¹ Odhner, a. a. I, s. 515.

²² Schönberg till Gyldenstolpe 2, 16. 1 1778. Odhner, a. a. I, s. 512.

²³ Gjørwell t. Alströmer 8. 5 1778. En Stockholmskrönika ur C. G. Gjørwells brev, s. 219. Senare fick Gjørwell en mera positiv inställning till saken. Odhner, a. a. I, s. 516.

²⁴ Fersen, a. a. IV, s. 9.

snart avstannade,²⁵ så har frågan satt oro i sinnena. Reformen var knappast något lyckokast som upptakt till en riksdag.

En annan ogynnsam omständighet var oenigheten inom kungahuset. Gustav III och Lovisa Ulrika kunde inte hålla fred. Båda var fåfänga, maktlystna och lättstötta och det ligger intet förvånande i att en konflikt seglade upp dememellan. Den var snarare en logisk konsekvens av deras karaktärsegenskaper. Urladdningen hängde samman med Gustav III:s tillkännagivande att drottningen var gravid, en omständighet som stred mot såväl änkedrottningens som hertig Carls intressen. Ryktet om hovstallmästaren Muncks faderskap accepterades villigt på det hållet. När hertig Carl talade med konungen om saken, exploderade krutdurken. Ryktet var ju från politiska synpunkter betänkligt för kungen, men värre var det kanske att det grymt sårade Gustav III:s personliga känslor. Förbittring och sårad självkänsla är väl i ett sådant läge en normal reaktion för varje äkta man. Det var det än mer för Gustav III, vilkens kvalifikationer på det äktenskapliga området redan av samtiden — sannolikt med rätta — betvivlades. Det intressanta i detta sammanhang är emellertid inte kungens reaktion utan allmänhetens. Det är uppenbart att det kringlöpande talet om familjegrälet och Muncks eventuella faderskap — det senare vare sig det hade fog för sig eller inte — var farligt för kungens ställning.²⁶ Det stämde illa med den idealbild som de kungliga propagandamakarna med sådan energi målat för svenska folket och vars bristande överensstämmelse med verkligheten man väl ännu inte överallt genomskådat. Det har i litteraturen ofta påpekats, att riksdagen sammanträdde vid en för kungen lämplig tidpunkt på grund av drottningens väntade nedkomst. Man kan ungefär med samma fog säga att den sammanträdde vid en olämplig tidpunkt på grund av den allmänt kända kungliga familjekonflikten och de rykten som givit upphov till denna. Brytningen mellan mor och son liksom drottningens graviditet förelåg, när riksdagskallelsen utgick i september 1778.

En av de första handlingar Gustav III företagit som regent var att skriva ett brev till överstemarskalken Nils Adam Bielke. Det var formulerat som ett förtroligt vänbrev men publicerades snart

²⁵ Odhner, a. a. I, s. 516.

²⁶ Den samvetsgranne Schönberg har även noterat denna sak (Schönberg till Gyldenstolpe 2. 6 1778).

— självfallet med kungens medgivande — i form av en broschyr. Avsikten med denna var, att inför svenska folket framhålla den nye kungens goda egenskaper. Alldeles särskilt betonades konungens sparsamhet, även när det gällde områden, som stod i centrum för hans intresse, nämligen teatern.²⁷ En angreppspunkt på kungen vid riksdagen 1778 var den dåliga statsfinansiella ställningen, fastän det verkliga läget doldes genom att man uppställde en riksstat, som inte hade påfallande mycket med de verkliga förhållandena att göra — »ett konststycke i den högre finansen».²⁸ Det verkliga läget var väl inte känt för många, men vissa yttre tecken kunde man iaktta: den dyrbara hovhållningen, kungens myckna sysslande med teater, tornéspel och annat. Den alltid vaksamme Schönberg har också pekat på dessa orosmoment.²⁹ Gustav III:s sätt att föra riksdagen bakom ljuset pekar bestämt mot att här fanns en verkligt öm punkt, vilket dock inte innebär, att den ekonomiska situationen var den främsta anledningen till missnöje hos allmänheten. Man kan över huvud ej förutsätta, att de största missförhållandena vållade det största missnöjet.

Gustav III:s inställning till tryckfriheten har nyligen blivit föremål för undersökning.³⁰ Författaren betonar hur litet Gustav III hade till övers för egentlig tryckfrihet, att tryckfrihetsförordningen 1774 var framtvängd och att det rådde stor skillnad mellan de principer som kommer fram i yttrandet till rådsprotokollet den 26 april 1774 och bestämmelserna i förordningen. Kontrollmöjligheterna genom en fri press sträckte sig till ämbetsmän men inte till kung, regering och regeringssätt. Det var en i hög grad stympad tryckfrihet som svenska folket begåvades med. Kungens yttrande till rådsprotokollet var en propagandaskrift. Den trycktes och fick tydligen åsyftad effekt.³¹ Gustav III framstod som tryckfrihetens försvarare inför den allmänna opinionen. Men i alla läger kunde man knappast vara lika belåten. Kungen undandrog ämbetsmännen det skydd som han gav regeringen. När missnöjet ej fick ta sig utlopp mot regeringen borde det rimligen ske mot ämbetsmännen, där fältet var fritt. Tryckfri-

²⁷ Se vidare härom G. Svanfeldt, *Posten* 1768—69 och dess författare, s. 597 ff.

²⁸ Odhner, a. a. I, s. 503.

²⁹ Schönberg till Gyldenstolpe 3. 6 1777.

³⁰ S. Boberg, *Gustav III och tryckfriheten 1774—87*.

³¹ Odhner, a. a. I, s. 278 f., Boberg, a. a., s. 76.

hetsförordningens utformning tillsammans med räfsten mot ämbetsmännen efter revolutionen bör ha medfört att kungens aktier stod lågt inom byråkratien.³² En grupp av ämbetsmän hade emellertid särskild orsak att vara missnöjd med anledning av Gustav III:s tryckfrihetspolitik — en liten grupp men med central ställning. Det var rådsherrarna. Genom det sätt på vilket kungen lade upp sin politik i denna fråga hade rådet fått chavottera.³³ Rådet fick heller icke tillfälle att yttra sig om den nya tryckfrihetslagens innehåll. Han förbjöd tryckningen av rådets omröstning i tryckfrihetsfrågan men lät trycka sitt eget yttrande, som ställdes i effektfull kontrast till det likaledes tryckta yttrande av Svea hovrätt, som gick i reaktionär anda.³⁴

Anders Schönberg, sedan gammalt specialist på tryckfrihetsfrågor, följde utvecklingen från sin gård i Öster Färnebo. Han skickade till Gyldenstolpe ett utkast till berättelse över »ställningen i nationen». Det var meningen att det efter godkännande skulle gå vidare till Carl Fredrik Scheffer. Schönberg är emellertid rädd för att vara uppriktig i tryckfrihetsfrågan: »Säger man sanningen kan man bli ansedd som frondeur. Därför tog jag också bort vad jag skrivit om tournyren i konungens diktamen vid tryckfrihetssaken. Så förträfflig både ämnet och denna diktamen var så var det tournyren därvid som kastade lort på rådet och från det ögonblicket fick regeringen flera adversarier än man kan föreställa sig, ty många av dem som då stöttes, kunde giva ton i landet.»³⁵ Det är samma sak som Fersen litet mer hovmannamässigt uttrycker: »kungen gjorde allmänheten sin cour på rådets bekostnad».³⁶ Uppgifterna i brev och memoarer bekräftas här helt av aktmaterialet.

Vid bedömningen av Gustav III:s taktik i tryckfrihetsfrågan kan man lämpligen jämföra med vad han skrev till Schröderheim, när det gällde husbehovsbränningen: »Jag har läst brännvinsdirektionens betänkande. Pannornas sönderslående lärer vara en nödvändighet. Då är det bättre, att det sker av rådet under min frånvaro, så faller

³² Jfr Boberg, a. a., s. 61.

³³ F. Almén, Gustav III och hans rådgivare 1772—89, s. 270 f. Boberg, a. a., s. 61 f.

³⁴ Boberg, a. a., s. 61 f.

³⁵ Schönberg till Gyldenstolpe 25. 10 1775.

³⁶ Fersen, a. a. III, s. 190.

odium på herrarna; och skulle någon stor oreda uppstå, kan jag snarare hjälpa det, utan att blottställa min myndighet. Det största prov av en fullmyndig konungs makt är att ändra, vad hans råd gjort under hans frånvaro.»³⁷

Det är uppenbart, att konungens tryckfrihetspolitik väckte opposition inte bara i rådet utan bland ämbetsmännen över huvud. Dessa senare hade även andra orsaker att anse sig själva som missgynnade. Det sjunkande penningvärdet gick ut över deras realinkomst. Gustav III tvingades av det finansiella läget att göra indragningar inom förvaltningen.³⁸ Kungen hade tydligen en känsla av att missnöje frodades bland ämbetsmännen och att det var angeläget att avlägsna orsakerna till detta före riksdagen 1778. I början av året 1778 fick ämbetsmännen löneförbättringar även om dessa samtidigt beledsagades av indragning av vissa tjänster.³⁹ Lars v. Engeström, närmast representant för de yngre civila ämbetsmännen, poängterar starkt att dessa fick stå tillbaka i första hand för hovfolket men även för militärerna.⁴⁰ I ett brev till Creutz en kort tid före riksdagens sammankomst förlägger Gustav III den opposition, som enligt hans mening dock fanns, till Stockholm.⁴¹ Det ligger nära hands att anta, att kungen tänkte på vissa ämbetsmannagrupper.

Inte bara Lars von Engeström klagar över hovets stora inflytande, även prästerna gjorde det. Hovintrigerna påverkade utnämningarna.⁴² Schönberg är inne på ämnet de stora hovutgifterna.⁴³ Deras klagomål får den bästa möjliga konfirmation — av Ulrik Scheffer själv: »De nyheter som inrättats för att öka hovets prakt är tillika en börda för nationen.»⁴⁴

Naturligtvis finner man också andra klagopunkter i brev och memoarer. De ofrälse gnäller över adelns förmåner⁴⁵ men å andra sidan har man vittnesmål om att adeln ej ansåg sig tillräckligt gyn-

³⁷ Geijer, a. a. II, 222 f.

³⁸ Almén, a. a., s. 220 f., Odhner, a. a. I, s. 366 f.

³⁹ Odhner, a. a. I, s. 500 f.

⁴⁰ L. v. Engeström, *Minnen och anteckningar* I, s. 12, 16.

⁴¹ Gustav III till Creutz 19. 8 1778. Geijer, a. a. II, s. 130.

⁴² Almén, a. a., s. 65.

⁴³ Schönberg till Gyldenstolpe 3. 6 1777, 16. 1 1778.

⁴⁴ Almén, a. a., s. 201.

⁴⁵ Schönberg till Gyldenstolpe 28. 11 1777.

nad.⁴⁶ Man får dock icke något intryck av att gränsen mellan frälse och ofrälse var särskilt väsentlig för fördelning av missnöjet.

Till allt det här sagda om missnöjets styrka och dess orsaker måste man foga ytterligare en faktor: kungens personlighet. Det är själfallet, att sympatier för respektive antipatier mot regimen i stor utsträckning bestämts av vederbörandes inställning till monarken. Mycket både positivt och negativt har sagts om Gustav III men ingen har veterligen påstått att han var en likgiltig person, en quantité négligeable. Man måste alltid ta kungens person med i beräkningen, och inte minst när man söker fastställa orsakerna till det missnöje som förelåg, när riksdagen sammanträdde 1778. Utan att gå in på en karakteristik av Gustav III, kan man konstatera att han hade åtskilliga mindre sympatiska drag, drag som starkast betonas av den fientligt inställda memoarlitteraturen men också i andra källor. Kungens positiva sidor behöver vi i detta sammanhang inte syssla med. Hedvig Elisabeth Charlotta är ganska negativ redan på ett så tidigt stadium att hon befann sig på god fot med sin sväger, och Gustav III:s främste medhjälpare, Ulrik Scheffer, har medan samarbetet dem emellan pågick som bäst, skarpt nagelfarit sin kunglige herres karaktär. Man behöver f. ö. knappast gå till omdömena för att finna belägg. Man kan låta Gustav III:s egna handlingar tala från fall till fall. Kungens dubbelhet, fåfänga, bödsraseri och svaghet för smicker måste hos många ha ingivit en känsla av obehag, som snart nog kunde stegras till öppen fiendskap, särskilt hos dem som genom den kungliga kuppen berövats allt eller det mesta av sitt politiska inflytande. Det är naturligtvis en olöslig uppgift att fastställa, hur mycket av missnöjet som förorsakats av kungens konkreta politiska åtgärder och hur mycket av hans personliga egenskaper. Men ett är säkert: det personliga momentet bör icke underskattas.

Man kan redan från början konstatera, att det var mycket litet av det här redovisade missnöjet, som kom till uttryck vid riksdagen 1778—79. Detta förhållande kan ju bero på att missnöjet inte var så starkt, som brev och memoarer ger vid handen men också på att det var så splittrat och oorganiserat, att det inte kunde ta sig utlopp och slutligen också på skicklig taktik från regeringens sida. De två sistnämnda faktorerna har säkert båda spelat in. Det är att obser-

⁴⁶ Almén, a. a., s. 65.

vera, att den opposition som förekommer, faller under riksdagens slutskede, då leden i någon mån hade hunnit sluta sig. Man kan också konstatera, att det stånd, som kanske hade mest anledning till missnöje, bondeståndet på grund av kungens brännvinspolitik, höll sig fullkomligt stilla och visade stort rojalistiskt nit. Det var ett resultat av Gustav III:s och Schröderheims utomordentligt skickliga behandling av bönderna. Kungen hade utsett både sekreteraren, Schröderheim, och talmannen; lämplig förplägnad på klubbar saknades inte. Bönderna glömde sitt missnöje och gick glatt kungens ärenden. Gustav III:s inställning till böndernas politiska kvalifikationer framgår annars ganska klart av det faktum, att han uteslöt dem från statsutskottet.⁴⁷ Att inga oppositionella tendenser kom till uttryck inom bondeståndet behöver emellertid inte innebära, att missnöje saknades där.

Det stånd som näst bondeståndet visade sig mest fogligt var borgarståndet. Proberstenen var framför allt frågan om instruktion för bankofullmäktige, det ärende under riksdagen som gav upphov till den skarpaste sammandrabbningen. Instruktionen hade beslutats hos alla tre stånden — bönderna fick inte vara med när det gällde bankoärenden.⁴⁸ Kungen ville ha instruktionen ändrad och genom olika kanaler försökte han åstadkomma en dylik ändring i stånden. Det lyckades i borgarståndet men inte på riddarhuset och hos prästerna förrän efter ytterligare påtryckningar och underhandlingar.⁴⁹ Prästerna motsatte sig direkt kungens religionsfrihetslagstiftning, vilken dock genomfördes oavsett deras motstånd.

Genomgående och påfallande för hela riksdagen är att kungen bjuds det starkaste motståndet hos adeln. Det gäller instruktion för bankofullmäktige, det gäller också frågan om den tidsbegränsade bevillningen. På riddarhuset framlades också mot riksdagens slut ett memorial, som avsåg att gardera ständernas andel i lagstiftningen.⁵⁰ Adels oppositionella inställning ligger helt i linje med dess traditionella konstitutionalistiska politik gentemot en expanderande kungamakt och striden vid 1778 års riksdag gällde framför allt just makt-

⁴⁷ Odhner, a. a. I, s. 563. G. Landberg, Riksdagen under den gustavianska tiden, s. 58.

⁴⁸ Landberg, a. a., s. 50.

⁴⁹ Landberg, a. a., s. 51.

⁵⁰ Odhner, a. a. I, s. 571 f. Landberg, a. a., s. 75.

fördelningen mellan kung och riksdag. Men det är å andra sidan egendomligt att redan sex år efter revolutionen som ledare för oppositionen finna det stånd, vilket jämte kungen brukar utpekas som revolutionens segerherre. Det kan tyda på att adeln inte funnit resultatet motsvara förväntningarna. Det är emellertid ett faktum, att adelns procentuella del ökades såväl bland de högre ämbetsmännen som bland landmilitärerna under 1770-talet. Adelns opposition vid riksdagen torde snarare ha sin utgångspunkt i att den som helhet egentligen aldrig känt sig engagerad i revolutionen med den utformning den fick av militärkupp.

Nu kan man självfallet inte betrakta riddarhuset som en enhet. En mängd särintressen gjorde sig gällande och det blir nödvändigt att något närmare analysera den adliga oppositionens sammansättning. Man får en lämplig utgångspunkt i de av Sten Carlsson uträknade siffrorna för förhållandet mellan frälse och ofrälse i ämbetsverk och officerskår. Det ofrälse inslaget växte något bland de lägre ämbetsmännen i kollegier och motsvarande verk (1772 87,7 %; 1780 89,8 %) men minskade bland de högre (1772 47,9 %; 1780 43,5 %). Bland arméofficerarna minskade det ofrälse inslaget betydligt (1772 31,5 %; 1780 22,9 %) medan det för flottan ökade något (1772 45,9 %; 1780 49,3 %).⁵¹ Från de adliga arméofficerarnas sida bör man från dessa utgångspunkter i allmänhet inte vänta någon opposition. Procentsiffrorna för ökningen respektive minskningen av det adliga inslaget bland högre och lägre ämbetsmän är så små att dessa inte kan tillmätas någon större betydelse i detta sammanhang.

Innan jag går närmare in på oppositionens sammansättning vid riksdagen 1778 bör något sägas om riksdagens dominerande politiker, Axel von Fersen, och dennes ställning vid riksdagen. Han hade varit den senare frihetstidens centrala personlighet inom politiken med sin rikedom, sitt höga sociala anseende och främst av allt sin betydande parlamentariska förmåga. Fersen var en ivrig anhängare av den bestående författningen och ville icke medverka till några mera djupgående förändringar av densamma, varför han också mistroddes av hovkretsarna. Det fanns i hans karaktär en benägenhet att söka undvika alltför starka meningsbrytningar. Han var också en av dem som ivrigast arbetade för Gustav III:s kompositionspoli-

⁵¹ Sten Carlsson, a. a., s. 47 ff., 61 ff., 69 ff., 95 ff.

tik 1771. Det bör emellertid påpekas, att kompositionen på sitt sätt avsåg att utgöra ett skydd för de adliga privilegierna. Även denna omständighet torde ha bidragit till Axel von Fersens positiva inställning till kompositionen. Hade den kommit till stånd skulle den i realiteten ha inneburit en viss maktökning för kungen, men inte större än att den kunde vara förenlig med Fersens konstitutionella ideal. Under revolutionen hade han hållit sig på avstånd, men livgardet, för vilket han var chef, hade under major Königs ledning spelat en huvudroll.

När riksdagen sammanträdde i oktober 1778 var det från början klart, att Fersens ställningstagande skulle bli av avgörande betydelse. Det är av stort intresse att se, vilket program som Fersen ställde upp för sig vid riksdagens början och vi har möjlighet att få inblick häri. Man kan emellertid i detta fall inte gå till Fersens egna uppgifter i hans Historiska skrifter, ty här är det fråga om en i senare tid tillkommen skrift med rikliga tillfällen till eftertionaliseringar. Men det finns uppgifter om det i samtida källor. Lagman Reuterholm sändes av danska och ryska ministrarna för att ta reda på Fersens ställning. Han fick till svar, att man inte borde tänka på att angripa författningen utan man borde inrikta sig på att försvara denna och hindra kungen från att ytterligare inskränka friheten. Huvudmålet borde vara att skydda banken och att begränsa bevillningen till vissa år.⁵² Det finns ingen anledning att i detta fall misstänka källan. Intet skäl förelåg att förvanska sanningen.

Det är emellertid påfallande, att oppositionen under riksdagen på riddarhuset kom att utformas just efter de linjer, som Fersen drog upp inför Reuterholm: försvar inte anfall med bankfrågan som huvudnummer och med frågan om bevillningens begränsning till tiden som ett viktigt inslag. På oppositionssidan fanns ingen med ens tillnärmelsevis samma anseende och politiska skicklighet som Fersen, bl. a. därför att mössornas forna ledare snarast stod på kungens sida. Utan Fersens bistånd var man på oppositionshåll lamslagen och det hade man tydligen också klart för sig. Det är knappast något tvivel om att det var Fersens obenägenhet att gå till ytterligheter och att sätta hårt mot hårt som var främsta orsaken till att adelns opposition vid 1778 års riksdag dock tog sig ganska moderata uttryck.

⁵² Odhner, a. a. I, s. 547.

Av allt att döma var Fersen inom sin sfär betydligt mera dominerande än t. ex. Ulrik Scheffer inom sin. Den huvudroll som Fersen i sina Historiska skrifter tilldelat sig själv har han i mycket stor utsträckning också spelat i verkligheten. Detta framgår av samtida källor: riksdagsprotokoll och sändebudsberättelser. Därmed är självfallet inte sagt, att han på varje enskild punkt i sina Historiska skrifter berättar sanningen om 1778—79 års riksdag.

Det har sitt givna intresse att undersöka kungavännernas respektive oppositionens sammansättning från olika synpunkter. Det gäller den politiska sidan: utgjordes oppositionen av f. d. hattar eller f. d. mössor? Det gäller också den sociala sidan. Det bör redan från början sägas att man här inte kan komma till några exakta resultat. Ett stort antal gränsfall anmäler sig, men det hindrar inte, att man kan nå fram till utslag, som är tillräckligt kraftiga för att klart åskådliggöra en tendens.

A priori vill man gärna tänka sig, att oppositionen vid riksdagen 1778 till största delen borde utgöras av anhängare till det parti, som störtats från maktens tinnar genom Gustav III:s revolution, de yngre mössorna. Man tycker också att dessas allmänt utilistiska inställning och främlingskap för de estetiska och heroiska värderingar, som var kännetecknande för Gustav III, skulle ge dem en ledande plats bland oppositionen. Det visar sig emellertid vid en undersökning, att dessa förhandsberäkningar knappast håller streck. Oppositionens ledare var ingen mössa. Axel von Fersen hade varit lika tongivande inom hattpartiet under den senare frihetstiden som han under 1778 års riksdag var inom oppositionen. De gamla mösscheferna F. U. von Essen, A. R. Du Rietz, T. G. Rudbeck, Claes de Friezky och borgarna Westin och Munthe liksom prosten Brander återfinnes icke bland oppositionsmännen.⁵³ Några av de gamla mösskoryféerna tillhörde dock fortfarande oppositionen — överste Gyllensvahn, kapten Lagersvärd och Carl Fredrik Pechlin. Det är emellertid här fråga om de allra mest inbitna partimännen.

När man försöker få fram *hur många* av oppositionsmännen vid 1778 års riksdag som kan karakteriseras som före detta mössor respektive hattar stöter man på stora svårigheter. Många av opposi-

⁵³ Odhner har observerat att åtskilliga f. d. mössor tillhörde kungens anhängare (Odhner, a. a. I. s. 541 ff.).

tionsmännen tillhörde en så ung årgång, att det inte är möjligt att få något grepp om deras politiska förflutna. Många gränsfall dyker upp och gör bilden oklar, och man får självfallet räkna med att det fanns åtskilliga oppositionsmän, som aldrig framträdde med öppet visir. Bland dem som vid riksdagen med säkerhet kan konstateras tillhöra oppositionen återfinnes ungefär lika många f. d. hattar⁵⁴ som f. d. mössor.⁵⁵

Detta förhållande är vid närmare eftertanke inte förvånande. Hattar och mössor hade ungefär samma intresse av att söka parera framstötarna i riktning mot kunglig maktutvidgning. De utrikespolitiska frågorna var vid tiden för riksdagen inte särskilt aktuella. Det var de inrikespolitiska problemen som stod i brännpunkten och Gustav III:s inrikespolitik innebar i mångt och mycket ett fullföljande av traditionerna från de yngre mössornas tid.⁵⁶ Under sådana omständigheter ligger det ingenting överraskande i att hattarna är de ivrigaste inom oppositionen.

En omständighet, som frapperar är, att som förut nämnts de ledande bland de tidigare mössorna inte befinner sig bland oppositionen. De har övergått till en mot kungen relativt vänlig hållning. Det gäller t. ex. adelsmännen v. Essen, Du Rietz, Rudbeck och de Frietzky. Det intressanta med denna grupp är emellertid det förhållandet att det just var dessa personer som antingen direkt deltagit i kompositionsunderhandlingarna (v. Essen och Rudbeck) eller intagit en kompromissvänlig hållning i striden om kungaförsäkran (de Frietzky, Du Rietz). Det var med andra ord män av moderat läggning, som nu stödde kungen.⁵⁷ Det är då fullt konsekvent, att de mössopolitiker, som kunde tänka sig att acceptera kompositionen 1771, också 1778 i viss utsträckning kunde ställa sig till kungamaktens förfogande, särskilt med hänsyn till kungens inrikespolitiska huvudkurs. Men även de ofrälse mössledarna gick över till kungens

⁵⁴ Jakob v. Engeström, Johan v. Engeström, Axel v. Fersen, C. J. v. Qvanten, F. U. v. Rosen, biskop Celsius, borgmästarna Sachlén, Schauw och Mentzer.

⁵⁵ C. E. Carpelan, Carl de Geer, Gyllensvahn, Lagersvärd, Pechlin, C. F. Paykull, biskop Hervegher och handelsman J. Gram.

⁵⁶ Se härom Sallnäs, Festskrift till Gottfrid Carlsson, s. 339 ff.

⁵⁷ Essen, de Frietzky och Rudbeck tillhörde de fyra mössor som hattarna vid början av riksdagen 1771—72 ansåg sig kunna invälja i SU (Malmström, Sveriges politiska historia etc. VI, s. 228.

sida. Det gäller borgarna Westin och Munthe och prosten Brander. Att få någon uppfattning om hur den stora massan bland de ofrälse ställde sig låter sig ej göra.

Även några bland de hattar, som understött kompositionsplanerna och strävat efter utjämning i striden om kungaförsäkran uppträder som kungens anhängare under riksdagen 1778. Så J. D. Duwall, C. E. Wadenstierna och Carl Sparre. Fersen återfinns emellertid bland oppositionen, liksom mössorna Pechlin och Gyllensvahn.⁵⁸ De båda senare rabiata mösspolitikerna kunde av personliga skäl knappast tänka sig en försoning med Gustav III. Bortser vi från Fersen har vi alltså en stamtrupp av moderata politiker, både hattar och mössor, som i större eller mindre utsträckning kan räknas till kungens anhängare 1778.

En annan betydande grupp utgöres av dem som på ett eller annat sätt varit engagerade i revolutionen, t. ex. Fredrik Horn, v. Saltza, Toll, af Trolle, Bror Cederström, vilka nu av tillgivenhet för kungen och omsorg om sin egen välfärd höll fast vid Gustav III.

Det kan också ha sitt intresse att undersöka kungavännernas respektive oppositionens sociala sammansättning. Det har redan tidigare konstaterats, att oppositionen är starkast på riddarhuset, därefter hos prästerna. Svagare är den hos borgarna och hos bönderna förekommer den i synligt måtto inte alls. Antalet kungavänner respektive oppositionsmän, som man kan påvisa i de ofrälse stånden är alltför fåtaligt för att tillåta några generella uttalanden om de båda gruppernas sammansättning. På riddarhuset ligger saken något annorlunda till. Den iakttagelse, som här starkast tränger sig på en, är att kungavännerna på riddarhuset i synnerligen stor utsträckning utgöres av officerare.⁵⁹ Strax före riksdagens öppnande hade kungen diskuterat olika kandidater till lantmarskalksposten. Han nämnde elva möjliga namn: Axel v. Fersen, Fr. Horn, A. G. Leijonhuvud, J. D. Duwall, v. Saltza, Ch. E. Lewenhaupt, T. G. Rudbeck, Toll, A. Lewenhaupt, H. Ramel och E. Taube.⁶⁰ Det i detta sammanhanget

⁵⁸ Om de här diskuterade personernas inställning till kompositionen och konungaförsäkran se Malmström, a. a. VI, s. 216 ff. och Odhner, a. a. I, s. 23 ff.

⁵⁹ J. D. Duwall, J. A. Hamilton, Fr. Horn, Ch. E. Lewenhaupt, H. Ramel, v. Saltza, Toll, H. af Trolle, Bror Cederström, Du Rietz, H. H. v. Essen, A. G. Leijonhuvud, T. G. Rudbeck, F. W. Leijonancker, Evert Taube m. fl.

⁶⁰ Odhner, a. a. I, s. 544 f.

intressanta är att alla elva var eller varit officerare, ehuru några få av dem kanske hade sina huvudintressen på annat håll. Det starka inslaget av officerare bland kungens anhängare bör sammanställas med iakttagelsen att revolutionen 1772 utformades som en tämligen renodlad militärkupp och med det förhållandet att adelsmännens avanceringsmöjligheter på officersbanan förbättrades genom revolutionen.

Nu kan man även finna ett antal officerare, som tillhörde oppositionen på riddarhuset men det är i stor utsträckning fråga om ivriga partigångare, Pechlin, Lagersvärd, Gyllensvahn eller sådana som av personliga skäl var fientligt sinnade mot Gustav III, t. ex. major Billberg.⁶¹ En annan, kapten Bilanz, synes ha gått Rysslands ärenden.⁶² Huvuddelen av officerskåren stod på kungens sida under riksdagen.

Det torde däremot inte vara möjligt att leta upp något större antal ämbetsmän bland kungens anhängare på riddarhuset 1778.⁶³ Man återfinner däremot många bland oppositionen: G. A. Adlerbeth, C. G. Bungencrona, J. Cederstedt, S. Ehrenlund, J. och L. v. Engeström, V. R. Hummelhielm, L. A. Mannerheim, N. v. Rosenstein, N. W. Marcks v. Würtemberg och lagman G. Reuterholm. Det gäller här en enhetlig och samlad grupp: lägre ämbetsmän i de centrala verken, folk i sekreteraregraden. Bungencrona, Rosenstein och Lars v. Engeström tjänstgjorde i presidentkontoret inom kanslikollegiet, Mannerheim i inrikesexpeditionen, Hummelhielm, vilken under riksdagens slutskede genom sitt memorial om ständernas andel i lagstiftningen kom mycken oro åstad, liksom Cederstedt, och Ehrenlund i utrikesexpeditionen. Johan v. Engeström, som tillsammans med Fersen drev fram frågan om instruktion för bankoutskottet, och Adlerbeth i krigsexpeditionen. Marcks v. Würtemberg var revisionssekreterare.

Den inom ämbetsmannakåren redovisade oppositionella gruppen är inte representativ för kåren i dess helhet. De högre ämbetsmännen höll sig borta från den politiska striden 1778. Rent allmänt kunde ämbetsmännen ha vissa skäl till missnöje. Förut har pekats på

⁶¹ Odhner, a. a. I, s. 560.

⁶² Fersen, a. a. II, s. 115; Odhner, a. a. I, s. 565.

⁶³ Jag har inte funnit fler än statssekreteraren C. E. Wadenstierna, förste expeditionssekreteraren E. Schröderheim, vilken tjänstgjorde som bondeståndets sekreterare, bergsrådet G. A. Leijonmarck och assessor G. M. Posse.

kungens ämbetsmannaräfst, kulminerande i attacken mot Göta hovrätt och på tryckfrihetsförordningen, som dels ställde ämbetsmännen i obehagligt ljus, dels var ofördelaktig för dem.

De yngre ämbetsmännen i de centrala expeditionerna tycks ha haft alldeles speciella skäl för sitt missnöje, vilka Lars v. Engeström redovisar i sina *Minnen* och *Anteckningar*. Hovmän och militärer gynnades medan de civila ämbetsmännen åsidosattes. De kansli-tjänstemän, som tjänstgjorde under konungens besök på kungsgårdarna var uteslutna från hans sällskap. »En ung man, som känner sin egen styrka, tål ej att se sig föraktad och sådan var min belägenhet». ⁶⁴ Det finns knappast någon anledning att betvivla uppriktigheten i Lars v. Engeströms vittnesbörd. Själva saken, att Gustav III föredrog hovmän och militärer är belagd från annat håll. De skäl som Lars v. Engeström andrar för oppositionen är ju inte särskilt smickrande för honom och hans kamrater. Det gäller sårad fåfänga och reducerade karriärmöjligheter. Det finns ingen anledning att konstruera dylika motiveringar. Hos i varje fall en av de här nämnda, nämligen Johan v. Engeström, kan man nog finna mera djupgående motiv, bottnande i en utpräglad och principiellt färgad motvilja mot maktomvälvningen 1772. ⁶⁵

En undersökning av oppositionen vid riksdagen 1778 ger vid handen att den till minst lika stor del bestod av hattar som av mössor och att de ledande bland mössorna på det hela taget slöt upp kring kungen. En kärntrupp bland kungens anhängare utgjordes av dem som vid riksdagen 1771—72 arbetat för kompositionen och för utjämning. Ser man saken socialt finner man att militärerna spelar huvudrollen vid riksdagen och att ämbetsmännen i den mån de deltar i riksdagsdebatterna i allmänhet återfinnes bland oppositionen. Det gäller framför allt de lägre ämbetsmännen. Med hänsyn till revolutionens karaktär av militärkupp och i betraktande av att Gustav III:s inre politik i mångt och mycket inneburit ett fullföljande av de yngre mössornas program framstår dessa förhållanden som helt naturliga.

⁶⁴ Lars v. Engeström, a. a., s. 12 o. 16.

⁶⁵ L. Krusius-Ahrenberg, SBL 13, s. 632.

EINAR LÖFSTEDT

AV

GERHARD BENDZ

Emilio G. Segrè

* 15/6 1880 † 10/6 1955

Einar Löfstedt var en märklig människa. Inom sin vetenskap var han en av de allra främsta och nådde en internationell ryktbarhet som inte kommit många svenska humanister till del. Lysande utmärkelser föll honom till. För Lunds universitet, vars rector magnificus han var i sex år, utgjorde han en prydnad, liksom för denna Societet, vars praeses han var under åren 1930—1934 och hedersledamot under de sista tio åren av sitt liv. Han röntede också den för en klassiker enastående hedern att utses till en av de aderton i Svenska Akademien (1942). Hedersdoktor blev han vid följande utländska universitet: Aberdeen (1937), Cambridge (1939), Köpenhamn (1945) och Paris (1946).

För all denna ära var han inte likgiltig, men han bar den, liksom sin lärdom, lätt — som man bär en blomma, för att använda hans eget uttryck om hur lärdom bör bäras.

Han var redan genom sitt yttre sällsynt imponerande. Hans raka hållning, hans vackra, starkt markerade anletsdrag med den nästan romerska profilen, de ovanligt skarpa ögonen som samtidigt kunde lysa så vänligt, det eleganta sättet att föra sig, hela hans yttre habitus gjorde starkt intryck. Därtill kom hans skarpa intelligens, hans lärdom och bildning, som lätt röjdes i hans konversation och värtalighet. Men vad som framför allt gjorde Löfstedt så charmerande var hans allmänmänskliga vakenhet, hans livliga intresse för människor, hans vitalitet. Han hade t. o. m. en viss pojkaktighet i sinnet, som ofta överraskade hos en så prominent vetenskapsman. Någon aktiv humorist var han inte — i sina skrifter lämnade han aldrig, i sina tal sällan den sobert allvarliga tonen — men han förstod väl att uppskatta skämt och skämtare.

Det var alltså rakt ingen professorslärd i gammaldags mening, denne elegante världsman, som med behag rörde sig även i helt andra kretsar än de akademiska. Hans estetiska och litterära läggning kom honom att knyta förbindelser med både konstnärer och

författare. Han hade kontakter också med högt uppsatta diplomater och politiker, vilket svarade mot ett icke obetydligt intresse för politik och historia. Överhuvudtaget var Einar Löfstedt en kulturpersonlighet med mycket vid och djup humanistisk bildning och med en rik tillgång av både snille och smak. När den svenska regeringen år 1953 av Europarådet anmodades att skicka en representant till Rom för att tillsammans med fem andra »eminent Europeans» diskutera »the cultural and spiritual problems of Europe, considered in its historical unity», föll valet icke oberättigat på Löfstedt. Meddelegaterna var: från England Arnold Toynbee, från Frankrike Robert Schuman, från Italien de Gasperi, från Holland E. N. van Kleffens och från Tyskland Eugen Kogon. I konferensen deltog dessutom 15 publicister, en för var och en av Europarådets medlemsstater. I denna församling höll de sex huvuddelegaterna var sitt föredrag som inledning till diskussion. Löfstedt talade på anmodan om »the diversity of languages and the community of European ideas and traditions».

Att umgås med Einar Haimon var en högtid och en glädje. Han var verkligt road av umgänge och konversation, var inte ointresserad av detaljer men ställde gärna in dem i väsentliga sammanhang. Fördes samtalen utomhus, lät han ofta blicken fara spejande omkring under tiden, utan att brista i artig uppmärksamhet mot den han talade med. Plötsligt kunde han hejda sig, antingen för att med ett par fingrar om interlokutörens rockknapp mera vädjande inskräpa ett yttrande eller för att något i omgivningen tilldrog sig hans uppmärksamhet, om det så blott var för att beundra kastanjebladens skuggverk på trottoaren i lyktskenet. Måhända kunde han ibland synas alltför medveten. Men detta hade nog mer med äkta ambition att göra än vad det kunde förefalla. Retoriken spelade en stor roll i hans sätt att yttra sig och hans vältalighet var utpräglad akademisk, men det var det för honom naturliga sättet och han behärskade det med oklanderligt mästerskap. Få innehavare av latinprofessuren i Lund torde ha gjort mera rättvisa åt den pompösa benämningen professor i romersk vältalighet och poesi. En icke helt oväsentlig andel i hans vältalighet hade hans säreget melodiskt vackra röst, som den som hört den knappast glömmes. *Music, when soft voices die, vibrates in the memory.*

Men bakom all den yttre grandezzan dolde sig något av en roman-

tikers och drömmares vekhet, därtill också en viss blyghet, för att inte säga inre osäkerhet, som de flesta nog inte anade. Einar Löfstedt fick troligen tillkämpa sig mycket, som utåt föreföll lättvunnet eller rentav konstitutionellt, och fostrade sig till en självdisciplin som väl kan kallas romersk. Han talade gärna, i många olika sammanhang, om det virila, och alltid, såvitt jag kan erinra mig, med denna latinska beteckning för manlighetsbegreppet. Det är osäkert om han i allt uppnådde sitt manlighetsideal, men han gjorde det säkerligen på de viktigaste punkterna. I det sista brev jag mottog från honom, skrivet på senhösten 1954, nämnde han om den krämpa, vars allvar han antagligen förutsåg och som på ett halvår skulle bryta ner den andligt och kroppsligt ännu starke mannen. Han nämnde att han känt en del underliga symptom åt hjärnan som krävde en särskild undersökning, vilken skulle ske om några dagar. Brevet slutar med ett Horatiuscitat: *Durum, sed levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas* (Det är hårt, men lättare blir genom tålamod vad som inte kan ändras). Det omvittnades också från hans sista svåra tid, att han bar sitt öde modigt och utan klagan.

Det fanns hos Einar Löfstedt därjämte en stor fond av tillgivenhet och trofast vänskap som många gånger tog sig rörande uttryck. Han, som kunde förefalla så kylig, deltog intimare med andra människor än man skulle tro och var finkänsligt förstående inför andras problem och svårigheter. Som inspektor i Blekinge nation i två decennier, som universitetsrektor under sex svåra krigsår och även som vice ordförande i 1945 års universitetsberedning hade han många tillfällen att visa detta. Lunds studenter märkte det och uppskattade det, såsom kom till synes i många anföranden från deras sida.

Så mycket Löfstedt än tillhörde Lund och älskade Lund, blev han ändå aldrig helt rotfäst här. Han flyttade också rätt snart efter sin pensionering till Stockholm, där han kom att finna sig tämligen väl tillrätta med grannskapet till Humlegården och Kungliga Biblioteket, med storstadens intrycksrikedom och med ett akademiskt umgänge av annan innebörd än i Lund. I djupet av sitt hjärta var han väl närmast upsaliensare, och när han den 15 juni i år, på 75-årsdagen av sin födelse, i kortege fördes från jordfästningen i Stockholms Storkyrka tillbaka till sin födelsestad, sin barndoms, ungdoms och tidiga mannaålders Uppsala, och gravsattes där, föreföll det meningsfullt, som en hemkomst.

Det vetenskapliga livsverk Einar Löfstedt lämnat efter sig är i sin helhet betydande och till icke ringa del banbrytande. Alltför länge hade latinsk filologi varit statiskt bunden till det klassiska latinet, medan sen- och medeltidslatinet betraktades som dekadenta och ovärdiga utlöpare. Man förstod inte att detta var en självstympning som hämmade förståelsen även för det klassiska latinet. Mot 1800-talets slut skedde en omsvängning i riktning mot en mera historisk syn, enligt vilken varje period har sitt egenvärde och ger sitt bidrag till belysningen även av övriga skeden i språkets historia. Löfstedt blev den som mest energiskt, grundligt och konsekvent anlade det historiska betraktelsesättet.

Redan hans fader, professorn i grekiska vid Uppsala universitet Nor Einar Ansgarius Löfstedt, hade i Sverige börjat introducera den historiska språkvetenskapen, som då höll på att slå igenom i Tyskland. Men Einar Löfstedt d. ä. dog medan sonen ännu var i gossåldern och kan endast indirekt ha påverkat denne. De lärare, som gav Einar Löfstedt d. y. hans grundläggande vetenskapliga utbildning och föredömen var faderns efterträdare som professor i grekiska, O. A. Danielsson, mest känd som framstående etruskolog, och professorn i latin Per Persson. Särskilt av Danielsson mottog han synnerligen starka och djupgående intryck och hyste för honom en mycket stor beundran, såsom bl. a. framgår av hans kärleksfulla minnesteckning över honom i Vetenskapsakademiens årsbok 1935. Åtskilligt av vad han där säger om Danielsson skulle kunnat vara sagt om minnestecknaren själv. Märkvärdigt nog tycker man sig se en tydlig likhet även i markeringen av vissa ansiktsdrag hos läraren och lärjungen.

Utomlands utbildade sig Einar Löfstedt huvudsakligen i Tyskland, särskilt i Berlin och Göttingen hos Johannes Vahlen, Eduard Norden, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff och Friedrich Leo. Vidsträckta och ömsesidigt befruktande internationella kontakter upprätthöll han ivrigt under hela sitt liv, deltog gärna och märktes väl i kongresser och var därvid en utomordentligt värdig och respektingivande representant för svensk vetenskap.

Löfstedt gick till sitt verk systematiskt. Han började tidigt och fortsatte ständigt att i den latinska litteraturen skaffa sig en beläsenhet som mycket snart blev imponerande och efterhand enorm. Den spände över praktiskt taget hela latinets långa historia, från den

äldsta tiden fram till renässansen och längre, d. v. s. över en tidrymd av ett och ett halvt årtusende, och omfattade litteratur av den mest skiftande och för en man som egentligen var litterär finsmakare säkerligen inte alltid enbart uppbygglig art. Han yttrade en gång: »Alla mycket stora begåvningar jag lärt känna, forskare såväl som konstnärer, ha varit väldiga arbetare.» Einar Löfstedt själv måste ha varit en väldig arbetare. Han hade också en ovanligt klar och skarp hjärna och ett ytterligt fint sinne för stilistiska valörer, som gjorde honom sällsynt väl skickad att förstå och tolka en text. Textställen, som äldre tiders utgivare inte förstått och därför med konjekturalkritikens hjälp ändrat, kunde han förklara och försvara, vindicera, han kunde belysa dem med skarpt uppfattade och skickligt valda paralleller och med sin stora överblick sätta in dem i ett större sammanhang. Från sin utgångspunkt kunde han framgångsrikt tillämpa metoden att systematiskt granska textutgivarnas kritiska apparater och ur dem hämta fram mängder av utrensade handskriftliga läsarter som han visade vara riktiga. Metoden var så givande att den hos en utövare med mindre säkert omdöme och mindre kritisk besinning lätt hade kunnat föra till ensidighet och överdrifter. Det kan väl hända att en del av Löfstedts vindikationer inte i längden är hållbara, men detta rubbar inte totalvärdet av hans insats. För det motsatta textkritiska förfarandet, förbättring genom konjektur av den traderade texten, ägde han väl inte samma förutsättning, möjligen i någon mån till hans sorg — i varje fall var hans beundran för mera divinatoriska begåvningar påfallande. Dock har han även på denna väg botat många sjuka ställen i den latinska litteraturen.

Löfstedt hörde emellertid inte till dem för vilka texterna blott är fyndställen för språkvetenskapligt material — »gnagare» kallade han ibland denna typ av forskare — utan han sökte att i dem se dokument om de människor som skrivit dem och om den tid de levde i. Han var filolog i detta ords vidaste och finaste bemärkelse. På sin förmåga av inlevelse i ett litterärt verk och en kulturell epok gav han ett glänsande prov i sin installationsföreläsning i Lund 1913 om »Marcus Aurelius och hans tid», senare tryckt som en av Verdandis småskrifter (nr 201; 1915).

Som en säker filolog och en betydande kännare av senlatinets visade sig Löfstedt redan i sin doktorsavhandling, »Beiträge zur

Kenntnis der späteren Latinität» (1907), och i det ett år senare utgivna arbetet »Spätlateinische Studien» (1908). Och med sin tre år därefter utgivna stora filologiska kommentar till den sydgalliska nunnan Aetherias troligen på 400-talet eller 500-talet på ganska vulgärt latin nedskrivna skildring av sin pilgrimsresa till det heliga landet, »Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae» (1911) med den betecknande undertiteln »Untersuchungen zur Geschichte der lateinischen Sprache», framträdde han med ens som en av samtidens främsta latinister överhuvudtaget och som den allra främste i fråga om senlatinerna. Detta verk av en 31 års man blev banbrytande och grundläggande. För kännedomen om det latinska språkets historia, i belysning utifrån senlatinerna, är det fortfarande en fyndgruva och ett standardverk. Det har också upplevt den för ett filologiskt arbete ovanliga äran att efter 25 år nytryckas i anastatisk upplaga. Det var också främst denna skrift som år 1913 förskaffade honom — i konkurrens med idel äldre och till största delen högt kvalificerade medtävlare, däribland sedermera professorn i latin i Uppsala Håkan Sjögren och sedermera rektorn vid högre allmänna läroverket för gossar å Norrmalm i Stockholm Axel W. Ahlberg — professuren i romersk vältalighet och poesi vid Lunds universitet efter John Magnus Zander. Några ord ur slutomdömet hos en av de sakkunniga i detta professorsärende, professor Per Persson i Uppsala, kan förtjäna att citeras: »Vad slutligen angår doc. Löfstedt, så finner man knappast i de övriga sökandes skrifter sådana *lumina ingenii* som i hans. Löfstedt står efter min uppfattning främst i fråga om originalitet och idériakedom, fin språkkänsla och kritisk skärpa.»

De större arbetena av Löfstedts hand från den tidigare professors-tiden utgöres av textkritiskt-språkliga undersökningar till två betydande senlatinska författare, Tertullianus och Arnobius: »Tertullians Apologeticum textkritisch untersucht» (1915), »Arnobiana. Textkritische und sprachliche Studien zu Arnobius» (1917; »en av de mycket få bland mina tidiga böcker, som jag tänker på utan alltför mycket missnöje», enligt hans eget blygsamma omdöme), »Kritische Bemerkungen zu Tertullians Apologeticum» (1918) och »Zur Sprache Tertullians» (1920).

Löfstedts huvudintresse jämte textkritiken var från början och blev alltmer de syntaktiska och stilistiska frågorna. Hans vida per-

spektiv på dessa ger resningen och spännvidden åt hans manna-ålders stora huvudverk »Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins» i två delar om sammanlagt 900 sidor. Första delens första upplaga utkom 1928, andra delen 1933, första delens andra upplaga 1942. Såsom ett exempel på detta verks betydelse och livskraft kan nämnas att f. n. ytterligare ett nytryck av båda delarna förberedes. Med en rikt fruktbärande kombination av komparativ språkvetenskap och filologi behandlar han här stora och centrala problem såsom kasusfunktionerna, de grekiska influenserna på latinet, frågan om stilarternas inbördes gränser. Icke sällan tas tidigare som axiomatiska betraktade företeelser och regler upp till undersökning och visas innehålla problem av stor räckvidd. Karakteristisk är också förmågan till gränsdragning mellan de olika språk-skikten under ständigt hänsynstagande till deras inbördes samband och de genomgående linjerna. Han har därvid eftertryckligt betonat frändskapen mellan det äldsta och det yngsta folkliga latinet och följt förbindelseströmmen från det förra till det senare, vilken till större delen är underjordisk, d. v. s. ej bevarad till oss i skriftlig form, emedan det enkla, talade språket undanträngdes från litteraturen av det klassiska konstspråket. Här och där går strömmen dock i dagen i de mellanliggande skedena, även i rent klassisk tid. Löfstedt har på så sätt givit ytterst värdefulla bidrag till historisk belysning av så gott som samtliga områden inom den latinska filologin och genom sina forskningar på gränsområdena mellan latinet och de romanska språken skänkt viktiga impulser också åt den romanska filologin. Mer än i något annat av hans verk kan man i »Syntactica» också beundra den fina stilkänslan, det säkra anläggandet av psykologiska synpunkter och den stora klarheten i uppläggningsen.

»Syntactica» kompletterades 1936, särskilt på det semasiologiska området, med arbetet »Vermischte Studien zur lateinischen Sprachkunde und Syntax». Sedan följde en tid, under vilken hans administrativa åtaganden kom den vetenskapliga produktionen att stanna vid smärre uppsatser. Först efter sin pensionering 1945 grep han sig med större kraft åter an med forskning, vilket 1950 resulterade i första delen av »Coniectanea. Untersuchungen auf dem Gebiete der antiken und mittelalterlichen Latinität». Här drar han ut den historiska linjen i hela dess längd. Sitt syfte anger han i förordet så: »es schien mir notwendig, ein nicht allzu geringes Material aus fünf-

zehn Jahrhunderten durchzuarbeiten, um aus der gewaltigen Masse gleichgültiger Spreu einige für die geschichtliche Betrachtung fruchtbare Körnchen herauszugewinnen. Denn dies var die egentliche, weiter zielende Absicht meiner Untersuchungen: eine möglichst anschaulich gestaltete Längsschnitte durch die Latinität der Antike und des Mittelalters zu geben, um dadurch, wenn auch in sehr bescheidenem Ausmass, zum Verständnis jener Sprachentwicklung, ihres Charakters und ihres Zusammenhangs, beizutragen.»

»Coniectanea I» blev hans sista av honom själv avslutade och utgivna verk. Någon andra del hann aldrig bli färdig. Döden förekom oväntat den alltjämt vitale forskaren. I manuskript förelåg då emellertid ett annat arbete, betitlat »Late Latin», som nu förberedes för utgivning. Under sina sista år var han också sysselsatt med att på uppdrag av Svenska Akademien utarbete en minnesteckning över den tysk-svenske 1600-talslärd, skytteanske professorn och latinske vältalaren Johannes Schefferus. En del av denna minnesteckning, omfattande en karakteriserande undersökning av Schefferus' latin, hann av Löfstedt färdigställas och har postumt utgivits. Den börjar med orden »Johannes Schefferus var icke blott till namnet professor i vältalighet» och slutar med dessa: »ett par månader efteråt var han död».

Einar Löfstedts vetenskapliga verk präglas av en mäktig enhetlighet. Det kännetecknas därjämte av skarpsinne, lärdom, säker språkkänsla och en sällsynt förmåga till förenig av exakthet i detaljen med stor vidsynthet. I ordval och uttryckssätt eftersträvade och nådde han den största precision. Hans akribi är beundransvärd: från den nästan legendariska sällsyntheten av tryckfel till skärpan i problemställningar och problemlösningar. Klarhet och elegans, ja, artisteri, utmärker hans framställningskonst. Det tyska språket, på vilket han skrev de allra flesta av sina arbeten, behandlade han med sådan skicklighet och finess, att han i Tyskland kunde anges som stilmönster för de tyska filologerna själva (däremot begagnade han sig endast i ett par tidigare uppsatser av det latinska språk som han kände bättre än någon av sina samtida). Hela hans författarskap röjer en pedagogisk begåvning av ovanliga mått. Den kom ännu mer fram i hans undervisning. Som föreläsare var han föredömlig, som seminarieledare magistral, även om diskussionens livlighet något

dämpades av vetenskapen att han i regel till slut ändå skulle ge den oftast evidenta lösningen. Han hörde inte just till de lärare som lägger allt bekvämt tillrätta för sina elever, utan snarare verkade han genom det eggande exempel han själv gav med sin stränga metod, sitt oavvisliga krav på klarhet och stringens och sin kategoriska uppfattning om det vetenskapliga arbetets höghet och renhet. Det är betecknande för hans mångsidigt stimulerande undervisning, att de avhandlingar i latin, som under hans egid såg dagen i Lund, så långt ifrån är stöpta i en och samma form, att de tvärtom är mycket skiftande till både ämne och utformning. Förvisso kom Löfstedt att bilda »skola», men på ett ganska egenartat sätt. Genom sina skrifter fick han lärjungar utanför Lund, särskilt i Uppsala, vilka fullföljt vissa dominerande linjer i hans forskning genom att fortsätta kartläggningen av den sena kejsartidens och den begynnande medeltidens latin. Hans egna lärjungar i Lund däremot, vilka stod under hans personliga inflytande, inspirerades av rikedom i de impulser, som utgick från läraren, i vitt skilda riktningar. Ingen av dem kunde undgå att ta djupa och bestämmande intryck av hans personlighet och undervisning, men på ett pedagogiskt förebildligt sätt lösgjorde den och befordrade till självutveckling lärjungarnas särarter.

Åt populärvetenskaplig verksamhet skattade han sällan, därtill var hans läggning för exklusiv. När han några gånger framträdde inför en bredare publik i form av radioföredrag om de stora romerska skalderna och historieskrivarna, fångade han den emellertid helt. Men allt sådant kostade honom med hans stora krav på sig själv opropotionerligt mycket arbete. Han var perfektionist och blev därför kanske inte så produktiv som han eljest hade kunnat bli. Men inom sitt valda uppgiftsområde, som var omfattande nog, kom han fullkomningen ganska nära. Hans verk står samlat och betydelserikt kvar efter honom. Och minnet av hans person lyser för dem som upplevde honom. *Sunt aliquid Manes: letum non omnia finit.*

AXEL MOBERG

AV

JOH. LINDBLOM

AXEL MOBERG

* 15/6 1872 † 11/8 1955

”I begynnelsen var Österlandet» är överskriften till en samling manuskript, som efter professor Axel Mobergs bortgång har överlämnats till universitetsbiblioteket i Lund. Österlandet var sedan Mobergs tidigaste studieår huvudföremålet för hans vetenskapliga intresse. En påbörjad teologisk studiebana övergavs för specialisering på Österlandets språk, särskilt arabiskan och syriskan. Den häpnadsväckande språkkunnige Karl Vilhelm Zetterstéen var hans lärare och gjorde honom till docent i semitiska språk. Efter Zetterstéens flyttning till Uppsala uppehöll Moberg professuren i österländska språk såsom vikarie för Esaias Tegnér d. y., som under många år hade sammanhängande tjänstledighet såsom medlem av Bibelkommissionen för den nya svenska bibelöversättningen. År 1908 övertog Moberg vid 36 års ålder professuren efter Tegnér. Han trädde därmed in i en förnämlig lundensisk tradition. Den österländska professionen var vid Lunds universitet under en lång följd av år förenad med den grekiska, till dess den 1812 fick en egen innehavare. Den övertogs då av Matthias Norberg, medan Esaias Tegnér, skalden, tog hand om grekiskan. Berömda namn lysa i den orientalistiska series professorum vid Lunds universitet: Henrik Benzelius, Jakob Jonas Björnståhl, som dock dog, innan han hann att tillträda, Matthias Norberg, Karl Johan Tornberg, koranöversättaren, och Esaias Tegnér d. y. Orientalistiken har alltid varit omhuldad vid svenska universitet. Vår stormaktstids diplomatiska förbindelser med Österns stater väckte till liv ett oanat intresse för denna fjärran värld och öppnade vägar för vetenskaplig forskning på detta område.

Axel Mobergs intresse gällde framför allt Österlandets kultur, historia och politik. Lingvistikens fängslade honom mindre. Det är två verk som mer än andra bära Mobergs namn till eftervärlden: det ena en textkritisk edition av den syriske biskopen Gregorius Barhebraeus' stora syriska grammatik från 1200-talet, det andra en utgåva av ett syriskt historieverk, den s. k. Himjariternas bok. Det

sistnämnda arbetet betecknar ett verkligt lyckokast. En bok- och handskriftssamlare i Stocksund, E. G. Wirén, hade i sin ägo ett syriskt manuskript från 1400-talet. Professor Moberg blev anmodad att närmare granska detta manuskript och fann i dess pärmar fragment av en annan, äldre syrisk handskrift från 900-talet. Det var återstoden av ett historiskt verk, förut okänt i den syriska litteraturen. Fragmenten utgavos och kommenterades av Moberg. Det visade sig att man hade fått i sina händer en mycket värdefull skildring av historiska förhållanden i Sydarabien under 500-talet e. Kr.

Moberg var mycket intresserad av att göra Österlandet känt i vidare kretsar. Med beundransvärd uppföring av tid och kraft ägnade han sig under många år åt en omfattande populärvetenskaplig föreläsningsverksamhet. Även talrika mer eller mindre populärvetenskapliga skrifter och uppsatser utgingo ur hans hand. Han skrev gärna om ämnen sådana som Babels torn, drottningen av Saba, gammaltestamentlig historieskrivning, men också, särskilt under senare år, om nutida österländsk historia och politik. Med otrolig ihärdighet kunde han gå på jakt efter sällsynta verk, som kunde kasta ljus över dunkla punkter i t. ex. Israels nyaste historia. Mobergs berömda pedagogiska skicklighet firade stora triumfer lika väl i föreläsningföreningarnas anspråkslösa lokaler inför en oftast lika anspråkslös publik som i den akademiska katedern inför ett auditorium av teologicofilare, i vilka han tålmodigt sökte inplanta den hebreiska grammatikens mysterier.

Axel Mobergs bild skulle bli mycket ofullständig, om icke också några ord sades om hans insatser i den akademiska administrationen. Under Thyréns rektorat var han prorektor i sju år (1919—1926). Efter Thyrén var han universitetets rektor i tio år (1926—1936). Mellan Nils Flensburg och Sigfrid Wallengren var han Akademiska föreningens ordförande i sex år (1918—1924); Östgöta nations inspektör var han i elva år (1910—1921). Alla dessa uppdrag utförde han i en föredömlig kombination av glädje och samvetsgrannhet. Som rektor var han ytterst arbetsam och noggrann. Han fördjupade sig gärna i urkunder och handlingar och skrev helst själv officiella utlåtanden och inbjudningsskrifter. Som ordförande i konsistorierna kännetecknades han av lugn och reda. I debatten visade han ej sällan prov på stor slagfärdighet. Han var vänlig mot alla och ville allas väl. Under Thyréns rektorat fick han som prorektor ofta träda

in i rektors ställe. Det arbete han sålunda under en lång följd av år fick utföra för universitetets bästa gör honom förjänt av stor tacksamhet. Ej mången av vår generation i Lund har varit en så utpräglad, om jag så får säga akademisk personlighet som Axel Moberg. Jag måste genast tillägga: av lundensisk typ. Dit hör öppenhet för omvärlden, förmåga att övervinna specialiseringens frestelse, trivseln bland icke akademiskt folk av alla samhällsklasser.

Mobergs rika akademiska erfarenhet lärde honom både att uppskatta det akademiska livets glädjeämnen och att genomskåda dess oarter. Han hade en skarp blick för bluff, tvärsäkerhet och självgodhet i alla former. Han såg ironiskt på de akademiska befordringsstriderna. Han visste på förhand att var och en som inte fått vad han önskat anser sig vara föremål för en grym orättvisa. Tyvärr riktade sig hans kritiska blick i allt för hög grad också mot honom själv. Med ett något större mått av självtillit och ett något mindre mått av akademiska arbetsuppgifter hade han kunnat bringa det stora verk över Österlandets historia och kultur till fullbordan, som han sedan många år arbetat på, som till sist växte honom över huvudet, och varav nu blott ett stort, föga genomarbetat material finns samlat i hans litterära kvarlåtenskap.

Moberg var född i Norrköping 1872. Hans fader var lasarettsläkare. I hela 65 år tillhörde han vårt universitet. Vid sidan av sin maka — en sondotter till den store Sven Nilsson — skapade han ett hem i Lund, som särskilt under rektorsåren var en härd för trivsel och gästfrihet. Han avled efter två månaders sjukdom den 11 augusti 1955.

SVEN TUNBERG

AV

GERHARD HAFSTRÖM

SVEN TUNBERG

* 1/2 1882 † 4/12 1954

Professor emeritus Sven Tunberg, ledamot av Vetenskaps-Societeten sedan dess grundande år 1920, avled i Stockholm den 4 december 1954 i en ålder av 72 år. Han var till rot och upphov västgöte. Farfadern var bonde, fadern präst och senare kontraktsprost. Farfadern blev bortåt hundra år gammal och fadern åttio år. Sven Tunberg visade ofta prov på sin kärlek till sitt föräldrahem och sitt västgötska ursprung. Barndomen förmörkades av att hälften av hans stora syskonskara skördades av den tidens folksjukdom — lungsoten. Fadern, som av Sven Tunberg alltid omtalades med vördnad och sonlig kärlek, brevväxlade med honom på latin alltifrån han gick i första klassen i Skara skola — han blev också en ovanligt kunnig latinare.

Tunberg bedrev sina akademiska studier i Uppsala i främst historia och nordiska språk för Harald Hjärne, Otto von Friesen och Adolf Noreen. Han skaffade sig en grundlig filologisk skolning, som ofta kom till användning i hans forn- och medeltidshistoriska undersökningar.

Redan tidigt intresserade sig Tunberg för samhällsorganisatoriska och förvaltningsrättsliga sammanhang. Hans första arbeten voro »De äldsta världsliga privilegierna i Sverige» (HT 1907) och den viktiga undersökningen »Det världsliga frälsets uppkomst i Sverige» (i festskriften till H. Hjärne 1908). 1911 följde gradualavhandlingen »Studier rörande Skandinavians äldsta politiska indelning», vilken avhandling genom hela sin uppläggning betecknar ett framsteg och mönster. Här lämnade Tunberg ett uppmärksammat bidrag till den då livliga diskussionen om häradets och hundarets äldsta historia. Beträffande den sistnämnda utgick han från att ordet »hund» hade en allmänt kollektiv innebörd, begagnad även för att beteckna en »mängd av personer». Från en dylik grundbetydelse skulle hund ha övergått till terminus *technicus* för en viss bestämd offentlig indelning. Hundindelningen skulle i senare tid ha efterträtts av en *hun-*

dare-indelning, men här vore med säkerhet fråga om en blott namnförändring utan någon reell innebörd. Ordet *hundare* skulle ha varit ett lån från nv. Tyskland, där detta ord fått användning såsom distriktsindelning. — Dessa forskningsresultat, vilka länge ansågos slutgiltiga, kunna dock ej längre upprätthållas. Hundaret angav icke någon obestämd mängd personer utan utgjorde ett distrikt om 8 tolfter d. v. s. 96 enheter, bolbyar, vartill kom styrmanshamnans 3 bolbyar och husabyn, d. v. s. tillhopa 100 bolbyar (*hundraår tirätt*). Det är emellertid betecknande för Tunberg som lärare och handledare, att han helhjärtat intresserade sig för och främjade även de forskningar, vilka rubbade grunden för hans egna arbeten.

Bland Tunbergs övriga undersökningar må här nämnas »En romersk källa om Norden vid 1100-talets början» (Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala förhandlingar 1910—12); »Alsnö stadga» (HT 1911), »Västerås riksdag 1527» (UUÅ 1915); samt den stora avhandlingen »Sigismund och Sverige 1597—98». Av epokgörande betydelse för förståelsen av händelserna i samband med Gustav Vasas konungaval sommaren 1523 blev Tunbergs framdragande av de lybeckska rådsherrarna Bernd Bomhouwers och Herman Plönies sändebudsberättelse från Stockholm under tiden maj—augusti 1523 (HH 26: 2, 1920). De vid riksdagen i Strängnäs närvarande lybeckarna visade sig, i sina i dagboksform förda anteckningar, ha lämnat högst beaktansvärda meddelanden rörande den politiska ställningen i Sverige under de kritiska sommarmånaderna 1523.

Bland Tunbergs större arbeten må nämnas »Stora Kopparbergets historia», i formen av »Förberedande undersökningar» I (1922), vidare bandet om »Äldre medeltiden» (1926) i samlingsverket »Sveriges historia till våra dagar» samt slutligen första delen av riksdagshistorien »Riksdagens uppkomst och utveckling intill medeltidens slut» (1931). Vidare må nämnas i samarbetet med lärjungar utgivna »Svenska medeltidsregister 1434—41» (1937).

Under åren 1922—33 var Tunberg redaktör för *Historisk Tidskrift*. Hans strävan att i tidskriften såsom medarbetare samla företrädare för vårt lands olika historiska åsiktsbildningar kunde emellertid knappast förverkligas såsom han själv åstundat. Från 1944 och till sin död var han ordförande i Svenska Historiska Föreningen, ständigt verksam till föreningens bästa och medelpunkten i dess arbete.

År 1918 erhöll Tunberg första rummet till den efter Sam Clason

lediga professuren i historia vid Lunds universitet. Han blev emellertid i stället kallad till förste innehavare av den nyupprättade professuren i historia vid Stockholms högskola. Till hans föreläsningar kom en allt större åhörarskara. Seminarieövningarna fingo en central plats i undervisningen, och under sin aktiva lärarverksamhet vid högskolan var han praktiskt taget alltid närvarande vid seminarierna. Sannolikt var det på denna undervisningsform som han tänkte, då han vid ett tillfälle yttrade, att han ansåge sin lärargärning vara det viktigaste i sin livsuppgift. På seminarierna — med deras efterföljande personliga samvaro i postseminariets form — möttes olika generationer historiker, och de studerande sammanfördes med företrädare för arkiv och bibliotek samt inte minst den krigshistoriska forskningen. Tunberg ansåg det självfallet, att licentiatstudierna skulle resultera i ett flertal undersökningar, helst valda av den studerande själv, och ventilerade på licentiatseminariet. Resultatet uteblev ej heller — under hans tid framlades sålunda vid högskolan ett 40-tal doktorsavhandlingar i historia.

Tunberg var en framstående föreläsare. Han talade alltid utan koncept, och föreläsningarna präglades av klar disposition, logisk och formell skärpa samt naturlig elegans. Härom må vittna följande uttalande av den danske lärdomshistorikern Bjørn Kornerup (i brev 26. 1. 1942): »Jeg kender i Øjeblikket ingen, hvem det er en saa ublandet Nydelse — ogsaa rent rhetorisk — at høre tale og maaske tør jeg i denne Henseende smigre mig med lidt Sagkundskab, da mine Studiers Gang har ført det med sig, at jeg ofta med særlig Interesse har maattet følge Talekunstens Udvikling.»

Stockholms högskola omfattade omkring 1920 blott en juridisk fakultet med full examensrätt och en naturvetenskaplig med examensrätt i vissa ämnen. Någon humanistisk fakultet fanns icke — ej ens som idé hos den dåvarande högskoleledningen. Det fanns endast en obestämd grupp av professorer, vilka i katalogen redovisades under rubriken »lärare i övriga ämnen». Denna grupp var liten, den bestod av de tre representanterna för konsthistoria, litteraturhistoria och historia, Osvald Sirén, Martin Lamm och Sven Tunberg, och den var icke organiserad utan tycks närmast ha betraktats som ett bihang till den naturvetenskapliga avdelningen. Enligt då rådande uppfattning — jag tänker särskilt på högskolans dåvarande rektor Bendixon — borde den icke heller utvecklas efter mönstret av uni-

versitetens humanistiska sektioner utan avses för den forskning och de fria studier, som borde utgöra krönet på huvudstadens bildningssträvanden. Vad som närmast föresvävade var en av kursplaner obunden examensfri fakultet, lämpad för kulturpersonligheter med djupare intressen och vidare vyer, sådana som högskolan ägt i Viktor Rydberg, Oscar Levertin och Torgny Segerstedt.

Men »tres faciunt collegium», som konsthistorikern Osvald Sirén lär ha sagt, när han hälsade Sven Tunberg välkommen i kretsen. I dennes hjärna fanns den humanistiska fakulteten som idé, och de närmast följande trettio årens högskolehistoria rör sig främst om hur denna idé steg för steg blev verklighet. Enligt Sven Tunbergs sätt att se saken måste den unga högskolan i den snabbt växande huvudstaden rusta sig för att kunna bereda främst ortens ungdom de möjligheter till utbildning, som den eljest blott med stora uppoffringar kunde få vid universiteten. Men givetvis förväntades högskolans utveckling också komma att medföra ett uppsving för svensk vetenskap över huvud.

Under åren 1927—1949 ledde Sven Tunberg såsom rektor högskolans öden med sådan framgång, att han vid sin avgång kunde hyllas av en humanistisk fakultet på tjugonio ledamöter — fakulteten hade under hans rektorat vuxit med genomsnittligt en professur om året. Samtidigt hade den naturvetenskapliga fakulteten inte minst tack vare hans insatser likaledes utvecklats mycket. Om hans insats såsom rektor har högskolestyrelsens ordförande, riksmarskalken f. d. juris professorn vid högskolan Birger Ekeberg, uttalat följande: »Bland dem som haft tillfälle att följa högskolans utveckling under dessa år lär ingen tvekan råda om svaret på vem som i alla skiften varit den drivande, ledande och samlande kraften: Sven Tunberg har hållit alla trådarna i sina starka och skickliga händer. — Hans ständigt vakande öga har oavlatligt spanat efter tillfällena att slå ett slag för högskolans intressen, och har högskolan någon gång kommit i skottgluggen, har han genast varit redo att träda i bräsch. Han har under alla dessa år burit en arbetsbörda under vilken de flesta andra skulle ha dignat. Trots detta har man aldrig sett honom trött eller missmodig; alltid har han visat prov på en strålande arbetsglädje, som verkat medryckande på omgivningen. Hans tankar ha räckt till för allt och alla. Högskolans utveckling under Sven Tunbergs rektorat är ett bevis så gott som något för sanningen av satsen

att det personliga är det högsta i historien» («Stockholms högskola under Sven Tunbergs rektorat», 1949, s. 31).

En av hans kolleger, professor Erik Wellander, har om Tunbergs verksamhet som rektor och vetenskaplig administrator till mig skrivit följande:

»Sven Tunberg var en boren ledare. Initiativ saknades aldrig, och den snabbhet med vilken initiativen fullföljdes, om den vittna väl-taligt protokollen. Fakultetens, lärarrådets och styrelsens beslut kommo slag i slag, ofta föregrep fakultetens beslut de följande instanserna. Det har mer än en gång varit ett nöje att följa den snabba utvecklingen. Jag minns en sen vinterkväll i hörnet av Drottninggatan och Rådmansgatan, tre herrar på väg från någon tillställning: Tunberg, Curman och jag. I det hörnet föddes plötsligt tanken på den vidgade humanistiska fond, som nu spelar en så ofantlig roll för de humanistiska studierna i Sverige.»

Sven Tunbergs mål var icke bara en fullständig högskola utan ett universitet i Stockholm. Han var såsom ordförande i Stockholms högskolors rektorskonvent alltifrån deras tillkomst år 1944 den främste företrädaren för tanken att förena högskolorna i huvudstaden med bibehållande av deras traditionella självständighet till ett Stockholms Universitet. Under sin livstid fick han icke se denna plan förverkligad; dess praktiska realism ansågs alltför oförenlig med det konventionella universitetsbegreppet. — Tunbergs organisatoriska intressen omfattade icke bara Stockholms akademiska förhållanden. Inemot halvtannat decennium var han sålunda ordförande i Svenska kommittén för nordiskt akademiskt samarbete, varvid han verksamt bidrog till att skapa en fast grund för det interskandinaviska vetenskapliga utbytet.

Kort efter utbrottet av Finlands vinterkrig antog Tunberg det otacksamma uppdraget att bli chef för Statens Informationsstyrelse. Det var väl hans kända förmåga att finna vägar till samverkan mellan människor av olika åsikter, som föranledde valet. Han visste på förhand, att det skulle försaka honom obehag, vilket också blev fallet. Det var i den formen han ansåg sig böra fullgöra sin värnplikt under de svåra åren. Om Tunbergs verksamhet vittnar förre utrikesminister Christian Günthers brev till honom från Rom den 2 februari 1950, där han bl. a. säger: »I tidningarna har jag läst, att Du nu lämnat Din kära högskola. Jag har då kommit att tänka

på den tid, då jag förmådde Dig att överge den för att åtaga Dig den besvärliga posten som informationsstyrelsens chef under kriget. Du gjorde då regeringen stora tjänster genom att mot Ditt bröst samla de inhemska fiendernas spjut — en föga tacksam uppgift. Jag har alltid beundrat det glada mod och goda humör, varmed Du tog emot — och bemötte! — de dagliga framstötarna från detta håll».

Sven Tunberg behärskade levnadskonstens svåra regler. Trots sina omfattande och krävande arbetsuppgifter var han aldrig jäktad. Man hade känslan av att han städse hade obegränsad tid till sitt förfogande för de personliga samtalens mångfald. Han var sina många vänners och lärjungars trofaste, faderlige vän, vilken alltid var redobogen och oftast fann en utväg. Det torde inte vara någon överdrift att påstå, att en stor del, kanske till och med den större delen av hans lärjungar genom honom fick sin levnadsriktning bestämd.

Sven Tunberg var harmonisk som människa och positiv i sin livsinställning. Men hans optimism var verklighetstrogen — han visste väl att även den akademiska politiken var det möjligas konst, och han tillvaratog varje möjlighet. Han förstod också, för att använda hans eget uttryck, »to lay down» — att bida tiden för att i det rätta ögonblicket med förändrade kombinationer göra en ny framstöt mot det mål han föresatt sig och aldrig lämnade ur sikte. Så växte hans livsverk — »Högskolan» — från termin till termin, från läsår till läsår. Men på mellanstunder, mellan ständiga sammanträden och otaliga rutinärenden, sysslade hans tankar oavblåtligt med historiska problem, företrädesvis från det svenska rikets gryningstid.

Hans kraftkälla var regelbundet friluftsliv — varje dag började med halvannan timmes morgonvandring. Under veckoskiftet och ferier sökte han sig ut till sitt älskade Täljöhus, där han hämtade hälsa och krafter i skog och mark, ofta i förening med hårt kroppsarbete. Under långa skogsvandringar uppdrog han då de närmare riktlinjerna för det andliga nydaningsarbete, som han med okuvlig odlarflit lyckades föra fram till så många betydelsefulla resultat.

Sällan har en akademisk lärare med sådan ömsesidig vänskap och tillgivenhet varit förbunden med sina lärjungar som Sven Tunberg. Hans livsverk tillhör framtiden — hans minne lever vidare och sammanhåller hans lärjungeskara.

HAAKON SHETELIG

AV

HOLGER ARBMAN

HAAKON SHETELIG

* 25/6 1877 † 22/7 1955

Haakon Shetelig var en av de sista av den generation stora skandinaviska arkeologer, som byggt upp vår vetenskap, pionjärerna, som följts av en tråget arbetande skara.

Han föddes den 25 juni 1877 i Christiania, där hans fader var skeppsredare. Sin universitetsutbildning började han med studier i klassisk och norrön filologi samt historia. Genom runforskningen kom han snart över till arkeologien. Som lärare hade han den fantasifulle filologen och runforskaren Sophus Bugge och den mer stadtigt på jorden förankrade arkeologen Oluf Rygh. En tid studerade Shetelig också hos Oscar Montelius i Stockholm. Ej minst Ryghs skolning kan spåras genom Sheteligs hela produktion. Han tyglar sin fantasi hårt, hur hårt förstår man bäst, då man upplevt Shetelig vid personliga, ej sällan ganska sena samtal. Då kunde han släppa loss sin rika fantasi.

Redan innan Shetelig avlagt sin filologiska ämbetsexamen blev han 1901 erbjuden en befattning som förste konservator vid Bergens museum. Det var en stor uppgift för en 24-åring, chefskapet för betydande samlingar från förhistorisk tid, medeltid, renaissance och empire, en allmogesamling från hela Vestlandet och dessutom ett mindre antikkabinett och en etnografisk avdelning. Han flyttade till Bergen och fick en lön på 2400 kronor per år.

Trots det organisatoriska arbete, som följde med den nya befattningen, kunde Shetelig fortsätta sina studier. År 1907 disputerade han på en avhandling »The Cruciform Brooches of Norway» och år 1914 utnämndes han till professor i Bergen.

Sheteligs forskning spänner över vida områden. Sin största insats har han gjort på vikingatidens område. Han deltog i Gabriel Gustafsons utgrävning av Osebergsskeppet, kanske den sällsammaste utgrävning man gjort i Skandinavien, då drottning Åsas rikt sirade lustjakt varsamt blottades i gravhögen i Vestfold, och det visade sig,

att praktfullt ornerade slädar och en hel vagn, sängar och kistor, bildinvävdade bonader och mycket annat bevarats i 1000 år så, som det lades ned i graven. I det magnifikt upplagda verket Osebergfundet, som norska staten givit ut, har Shetelig skrivit de mest betydande kapitlen. Han behandlar graven och skeppet och han fogar därtill en utomordentligt ingående undersökning av skeppsbyggnadstekniken under vikingatiden. Han har också analyserat konsten i Osebergsfyndet. Det har blivit ett klassiskt arbete, en grundläggande översikt av konstutvecklingen i Norge genom ett halvt sekel eller mer.

En annan mycket betydande insats har Shetelig gjort inom vikingatidsforskningen såsom drivande kraft och redaktör för ett stort samlingsarbete över den skandinaviska kolonisationen i Västeuropa under vikingatiden, »Viking Antiquities in Great Britain and Ireland». Kort före hans död fullbordades sjätte och sista bandet, delvis skrivet av honom själv.

Men även om Sheteligs arbeten på vikingatidsforskningens område framstår som hans största vetenskapliga gärning, så har han också inom andra områden varit banbrytande. Shetelig fick tidigt i uppgift att gräva en stenåldersboplats på ön Bømlo utanför Hardangerfjorden och under större delen av sitt liv fortsatte han, med långa avbrott, utgrävningar på denna ö. Det mycket stora materialet från dessa undersökningar fick han aldrig tid att bearbeta och publicera. Genom sina undersökningar av en boplats in under en utskjutande klippa, Ruskenesset, nära Bergen, där fiskare, jägare och jordbrukare bott under bronsåldern, kunde Shetelig egentligen för första gången få grepp om det samfundsliv i Västnorge, som ännu under bronsåldern karakteriseras av en blandning mellan åkerbruk och urgamla fångsttraditioner. Man bör ej heller glömma, att Shetelig i »Primitive tider i Norge», år 1922, gav en ypperlig översikt av Norges stenålder.

Hans stora arbete »Vestlandske Graver fra Jernalderen» (1912) var och är fortfarande en av de bästa regionala studier som finns i Skandinavien över järnåldern. Han framlägger resultaten av sina egna och föregångarnas undersökningar, klart, utomordentligt väl avvägt och med vida utblickar åt olika håll.

Då Shetelig flyttade till Bergen blev han snart fast förankrad i sin nya miljö. Under många decennier var han en av stadens kulturpersonligheter. Han blev styrelsemedlem i Bergens konstförening,

Bildgalleriet, Konstindustrimuseet och Hanseatisk Museum. Som sekreterare i »Det nyttige Selskap» utförde han ett omfattande kulturarbete. Han bidrog bland annat mycket väsentligt till att Gerhard Munthe fick utföra sina fresker i Haakonshallen och Axel Revold i Bergens Börs. Sista gången jag träffade Shetelig i Bergen beskrev han livligt inför den brända Haakonshallens ruiner, hur den skulle återuppstå i sitt medeltida skick, befriad från senare tiders vanprydnader.

Shetelig var en stor humanist och en ovanligt levande människa. Sista världskriget blev en svår prövning för honom. År 1942 förvisades han av tyskarna under ockupationen från zonen i väster till Oslo, en mild dom på grund av hans grå hår. Det var inte lätt för norrmännen att då göra sin röst hörd, men Shetelig gjorde det, bl. a. i en liten artikel i Bergens Tidende den 23 augusti 1941, »Larisa ved Hermos. Et glimt av gresk byliv fra perserkrigene.» Han skildrar bland annat lydernas konung Krösus men »anderledes gikk det da perserne ble herrer. Den nye verdensmakt fra det indre Asia styrte kong Krösus, og de greske byene ble en for en erobret med hård hånd och måtte underkaste seg på strengere vilkår. Særlig bittert kjentes kongens ingrep i tilvant frihet og selvstyre. Persene var på den tiden enda primitive krigerfolk, i religion, livsformer og hele sitt åndelige vesen vidt forskjellig fra grekerne. Det frie, borgerlige statsliv i greske byer har vært dem fullkommen fremmed og uforståelig, og måtte efter persernes syn stanses ved en strammere nyordning. Overalt i de greske byerne insatte da perserne tyranner, eller de sørget for at en eller annen mektig borger fikk en slags eneherkerstilling. Disse småtyranner tjente som persernes leiesvenner, deres makt hvilte utelukkende på persernes herredøme, og de tenkte derfor bare på å fremme persiske interesser (og sine egne) og holde alle friere strømminger nede.» Det är en kulturhistorisk skildring av två erövringssepoker, som ligger vitt skilda i tiden. Det kan också vara ett prov på Sheteligs återhållsamma, fina stilkonst.

Efter kriget återvände Shetelig till Bergen; där hörde han hemma, där hade han utfört sitt livsverk och han kände sig som ett med staden. Han dog där den 22 juli 1955.

Sedan ungdomen hade Shetelig mycket nära förbindelser med

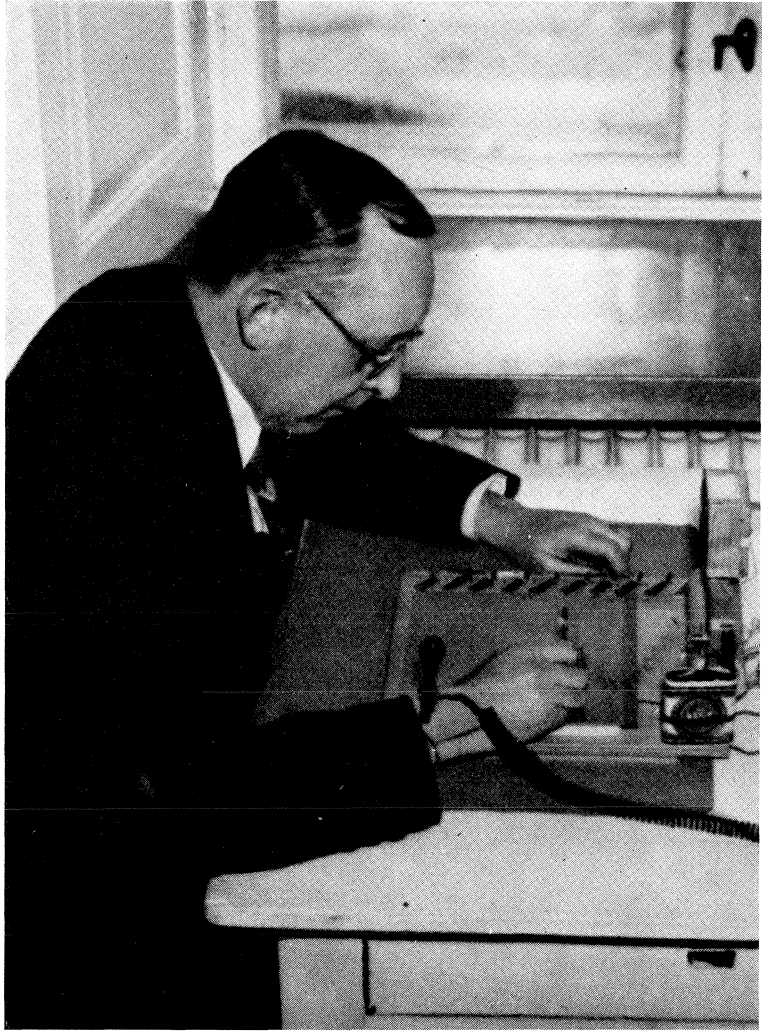
Sverige och dessa upprätthöll han hela livet igenom. Nästan alla svenska arkeologer, av Sheteligs egen generation eller yngre, har väl upplevt Sheteligs hjärtlighet, levande intresse och stora hjälpsamhet då man kommit till Bergen eller då man träffat honom på annat håll.

Han invaldes 1921 som medlem i Vetenskaps-societeten.

RUDOLF ANDERBERG

AV

HERMAN SIEGVALD

RUDOLF ANDERBERG

* 6/1 1892 † 10/5 1955

När professorn i psykologi vid Uppsala universitet Rudolf Anderberg den 10 maj detta år avled, hade han inte uppnått pensionsåldern. Mycket tyder på att han dukade under för den moderna sjukdomen stress. Denna konstituerar i icke oväsentlig mån »the doctors disease» och »the managers disease» samt hotar uppenbarligen att i allt flera fall bli även »the professors disease».

Som innehavare av den odelade professuren i psykologi och pedagogik under åren 1931—1948 hade Anderberg en utomordentligt tyngande arbetsbörda, och även professuren i enbart psykologi var mycket pressande för honom. Anderberg var ytterst plikttrogen och en mycket utpräglad perfektionalist i allt — som institutionsföreståndare, forskare, undervisare och tentator. Han gjorde det aldrig lätt för sig eller skonade sig själv på något område. Han förstod inte att utnyttja den själens försvarsmekanism, som ligger i förmågan att genom klokt slarv i oviktiga ting och rationellt utnyttjande av andras arbetskraft på områden där så är möjligt göra förhållandet mellan anspråksnivå och prestationsnivå rimligt även för en professor i våra dagar. Därför slet han ut sig i förtid, vilket är att beklaga ur många synpunkter.

För många professorer är ju tiden för egen forskning numera synnerligen starkt begränsad, eftersom redan administrations-, undervisnings-, handlednings- och tentamensarbetet kräver mer än normal arbetsdag. Därför innebär tjänstetiden för många närmast en vetenskaplig uppladdning. Allt fler professorer längta också efter pensionsåldern i den förhoppningen, att de då med krafterna åtminstone någorlunda i behåll skola få möjlighet att »skriva av sig» och på så sätt hinna ordna sin andliga kvarlåtenskap. Detta var även Anderbergs älsklingstanke, och vid vårt sista sammanträffande diskuterade vi mest hans planer på att efter uppnådd lägsta pensionsålder bosätta sig här i Lund och slutföra en del vetenskapliga arbeten. Därigenom hade i själva verket hans »livscirkel» kommit

att slutas på ett vida lyckligare och mera naturligt sätt än vad nu blev fallet.

Större delen av sin akademiska lärargärning utförde Anderberg vid Uppsala universitet, men hela sin vetenskapliga utbildning erhöi han vid Lunds universitet, där han också verkade som docent och t. f. professor under en följd av år. Därför tedde det sig så naturligt och riktigt för honom att återvända hit och utnyttja sina sista år och sina sista krafter för vetenskapligt arbete i hägnet av detta universitet.

Anderberg var född i Ystad 1892 och tog studentexamen där. Vid Lunds universitet studerade han först matematisk-naturvetenskapliga ämnen men gick sedan över till psykologi och pedagogik samt matematisk statistik. Dessa studier resulterade i filosofisk ämbetsexamen 1914 och filosofie licentiatexamen i pedagogik 1917. Redan vårterminen följande år var han färdig med sin doktorsavhandling och förordnades till docent i psykologi och pedagogik, vilken befattning han innehade till 1927.

Som lärare och handledare i psykologi och pedagogik hade Anderberg den stora förmånen att ha professor Axel Herrlin, som just introducerat den experimentella psykologien i Sverige och med ytterst små medel inrättat ett experimentalpsykologiskt laboratorium här i Lund. Axel Herrlin var starkt påverkad av den tyska psykologien, sådan denna utformats av Wundt, Fechner, Stumpf, Helmholtz, Ebbinghaus och Georg Elias Müller. Anderberg tog synnerligen starka och för hela livet bestående intryck av professor Herrlin både som personlighet och forskare, och hela hans gärning bär en omisskännlig prägel härav. Ja, han tyckes t. o. m. ha haft svårt för att lösgöra sig från sin inriktning på den klassiska tyska psykologien, vilken ytterligare befästes under ett studieuppehåll hos Müller i Göttingen 1915. Visserligen orienterade sig Anderberg senare mot amerikansk psykologi, men han slöt sig därvid närmast till Edward Lee Thorndike, som också var starkt påverkad av den klassiska tyska psykologien. Utmärkande för denna var en synnerligen sträng forskningsmetodik, oerhörd grundlighet, stor försiktighet i slutsatserna samt förkärlek för experiment och statistisk behandling av undersökningsresultaten. Allt detta präglar i själva verket så gott som hela Anderbergs vetenskapliga produktion.

Såsom samtliga sakkunniga vid tillsättningen av professuren i

pedagogik vid Uppsala universitet 1931 framhöllo, var Anderberg en mycket flitig experimentator, och detta förblev han livet ut. Det skulle föra alldeles för långt att här redogöra för alla de arbeten, som utgöra resultatet av dessa experiment, men jag skall beröra hans viktigaste forskningsområden inom psykologien. Dessa äro sex, nämligen trötthets-, övnings- och inlärningsproblemen, intelligensforskningen, psykotekniken och psykofysiken.

Redan i doktorsavhandlingen »Kvantitativ bestämning av ett kortvarigt arbetes inverkan på ett efterföljande. Bidrag till trötthetsproblemet» (1918) visar sig förf. besitta framstående experimentell skicklighet, ovanlig kritisk skärpa och för den tiden stor kunnighet i statistiska metoder och deras tillämpning på psykologiska undersökningsresultat.

Detsamma kan sägas om »Bidrag till övningsproblemet» (1920), där förf. bl. a. visar, att man inte med säkerhet kan sluta från rangfördelningen vid försökens början till rangfördelningen vid deras slut, så snart den individuella perfektibiliteten är olika, vilket den i praktiken alltid är.

Jämte det psykologiska arbetet »Intervalluppfattning och referenssystem» från 1952 utgör »Repetition och omedelbar reproduktion. Experimentella undersökningar över hel- och delmetoderna» (1925) enligt mitt förmenande Anderbergs bästa psykologiska arbete med ny fruktbar problemställning, skickligt samordnade experimentserier och säkert underbyggda värdefulla slutsatser angående inlärnings-tekniken.

Inom intelligensforskningen har Anderberg i flera arbeten tagit upp rent teoretiska spörsmål till ingående behandling och därvid fört forskningen avsevärt framåt. Vidare har han utarbetat en ny individualtestskala och flera nya grupptestskalor, vilka samtliga kommit till flitig användning i olika sammanhang. Det allra sista av sina arbeten »Intelligens och gruppstillhörighet» (1954) ägnade han också åt detta forskningsområde.

Anderberg började tidigt intressera sig för psykotekniska och arbetspsykologiska frågor. För studium av dessa problem besökte han 1919 psykologiska och psykotekniska institutioner i Berlin och Leipzig. Han erhöll också tid efter annan uppdrag att utarbeta psykologiska anlagsprov för anställningssökande inom flottan, statens järnvägar och olika industrier samt för radiotelegrafister, kran-

maskinister, spårvagnsförare och spårvagnskonduktörer m. fl. För dessa uppdrag, som han städse genomförde med största skicklighet och noggrannhet, har han redogjort i ett stort antal avhandlingar och artiklar i bl. a. »Ingenjörsvetenskapsakademiens handlingar», »Statens järnvägars publikationer» samt in- och utländska tidskrifter och handböcker.

Såsom praktisk pedagog var Anderberg verksam dels vid olika läroverk, dels som folkskolinspektör i Trelleborg 1927—1931. Han har också författat två större arbeten i pedagogik, nämligen »Grunddragen av det svenska tekniska undervisningsväsendets historia» (1921) och »Psykologiska problem och pedagogiska reformtankar» (1931), som kommit ut i tre upplagor. Sistnämnda arbete utgör ett försök till värdering av den s. k. nya skolan i belysning av experimentopsykologiens, främst minnesforskningens rön. Tyvärr anlägger förf. ett alltför kyligt, snävt och dogmatiskt betraktelseesätt, varför framställningen inte gör de moderna pedagogiska strömningarna full rättvisa, även om åtskilliga kritiska erinringar äro helt riktiga och nog så värdefulla.

Vid Uppsala universitet har Anderberg med ospart nit och stor skicklighet skapat en synnerligen välordnad och välskött psykologisk institution. Vidare har han som mångårig ledamot av universitetets drätselnämnd tack vare sitt praktiska handlag och det sinne för ekonomiska realiteter, som var så starkt utmärkande för honom, nedlagt ett ovanligt energiskt, målmedvetet och framgångsrikt arbete.

Då jag under en följd av år haft Anderberg som akademisk lärare och vid flera tillfällen arbetat i de vetenskapliga team, som han så gärna organiserade, har jag en rätt klar uppfattning även av hans personlighet. Han var å ena sidan synnerligen fordrande men å andra sidan nästan gränslöst hjälpsam och välvillig. Han var omutligt rättfärdig i åsikter och ståndpunkter men nästan omöjlig att rubba, sedan han efter ingående prövning kommit till en viss uppfattning. Han skydde inte strid men kämpade alltid redligt för vad han ansåg vara rätt. Därför måste man städse respektera honom, även om man inte alltid kunde biträda hans uppfattning. Hans vänskap var värd att äga, ty den var ärlig och trofast.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1954—1955

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

Beskyddare

H. M. KONUNGEN

Bortgångna hedersledamöter

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $\frac{9}{9}$ 1843,
† $\frac{4}{11}$ 1921.
- THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $\frac{25}{1}$ 1842,
† $\frac{13}{5}$ 1927.
- TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $\frac{13}{1}$ 1843, † $\frac{21}{11}$
1928.
- V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $\frac{22}{12}$
1848, † $\frac{25}{9}$ 1931.
- MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $\frac{24}{5}$ 1846, † $\frac{24}{2}$ 1934.
- KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $\frac{2}{3}$ 1851, † $\frac{18}{3}$ 1935.
- MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $\frac{11}{11}$ 1866, † $\frac{21}{9}$ 1936.
- EVANS, SIR ARTHUR JOHN, professor, f. $\frac{8}{7}$ 1851, † $\frac{11}{7}$ 1941.
- WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, f. $\frac{21}{6}$ 1864, † $\frac{19}{7}$ 1945.
- HIRN, YRJÖ, professor, f. $\frac{7}{12}$ 1870, † $\frac{24}{2}$ 1952.
- CROCE, BENEDETTO, senator, f. $\frac{25}{2}$ 1866, † $\frac{20}{11}$ 1952.
- HECKSCHER, ELI FILIP, professor, f. $\frac{24}{11}$ 1879, † $\frac{23}{12}$ 1952.
- LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, f. d. præses, f. $\frac{15}{6}$
1880, † $\frac{10}{6}$ 1955.

Hedersledamöter

- NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 1874, 41.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. præses, Lund,
f. $\frac{2}{4}$ 1873, 43.

Styrelse

Praeses: HOLGER ARBMAN (1954).

V. praeses: CARL FEHRMAN (1955).

Sekreterare: HANS NILSSON-EHLE (1954).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1933).

Medlemmar: GERHARD BENDZ (1945), THORSTEN BERGH (1948),
GUNNAR WIGSTRAND (1949), JOHN SVENSSON (1954), JERKER ROSÉN
(1955).

Suppleanter: NILS GÖSTA SANDBLAD (1953), NILS STJERNQUIST (1954),
BERTIL EJDER (1955).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1937), ÅKE PETZÄLL (1945), JOHN
SVENSSON (1950), NILS GÖSTA SANDBLAD (1952).

Suppleanter: GERHARD BENDZ (1944), HANS NILSSON-EHLE (1953).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1934), KARL GUSTAV LJUNGGREN
(1941), ÅKE PETZÄLL (1945), HOLGER ARBMAN (1954).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882,
† $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^5/_6$ 1858, † $^6/_11$
1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^2/_12$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869,
† $^{24}/_8$ 1929.

ENGSTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$ 1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^8/_2$
1865, † $^{16}/_5$ 1930.

- V. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna, f. $1/10$ 1844, † $27/7$ 1930.
- HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $6/9$ 1876, † $14/4$ 1931.
- SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $7/9$ 1868, † $17/5$ 1936.
- SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $21/10$ 1860, † $5/6$ 1939.
- WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $13/5$ 1862, † $9/11$ 1939.
- LUNDAHL, NILS, fil. d:r, f. $23/5$ 1858, † $16/6$ 1940.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, f. $15/10$ 1887, † $9/4$ 1941.
- COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna CEDERSTRÖM, f. $16/3$ 1859, † $28/8$ 1941.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, f. $17/1$ 1871, † $28/10$ 1941.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. d:r, f. $15/12$ 1861, † $22/1$ 1943.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, f. $24/12$ 1882, † $21/6$ 1946.
- LUNDBERG, SVEN EMIL, bergsingenjör, direktör, f. $21/8$ 1889, † $24/3$ 1947.
- LUNDBLAD, NILS WALDEMAR, hovrättsassessor, direktör, f. $7/12$ 1888, † $25/9$ 1947.
- MUNKSGAARD, EJNAR JOHANNES, forlagsboghandler, dr. phil., f. $28/2$ 1890, † $6/1$ 1948.
- THOTT, GUSTAF OTTO TAGE STIG, greve, hovjägmästare, f. $29/1$ 1885, † $4/7$ 1948.
- SAHLIN, BO CARL HENRIK, med. lic., direktör, f. $24/7$ 1901, † $18/2$ 1949.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna, f. $23/9$ 83, † $18/12$ 1951.

Stiftande ledamöter

- BERGER, SVANTE EDWIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $13/5$ 71, 20.
- V. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands Rydaholm, f. $15/8$ 75, 20.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. d:r, advokat, Malmö, f. $4/3$ 86, 21.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg, f. $6/9$ 70, 25.
- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, generalska, Landskrona, f. $24/2$ 07, 32.
- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. d:r, assurancesdirektör, Malmö, f. $25/6$ 88, 33.

- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $18/1$ 97, 34.
- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f. $28/11$ 88, 40.
- EHRNBERG, GÖSTA THEODOR, direktör, Simrishamn, f. $26/5$ 95, 42.
- BERGH, THORSTEN CHRISTIAN HOWARD, jur. o. fil. kand., konsul, Malmö, f. $1/10$ 01, 43.
- WIGSTRAND, GUNNAR, ingenjör, Åkeholm, f. $11/1$ 03, 44.
- WEHTJE, ERNST JONAS, tekn. d:r, direktör, Malmö, f. $17/7$ 91, 45.
- WIBERG, JOHN ÅKE TRULS, överintendent, Stockholm, f. $30/3$ 02, 46.
- NEVSTEN, ANDERS EDVARD, byggmästare, Malmö, f. $18/3$ 85, 47.
- HJELME-LUNDBERG, JOHN, konsul, Tenhult, f. $26/5$ 02, 50.
- CRAFOORD, HOLGER ALF ERIK, direktör, Lund, f. $25/7$ 08, 52.
- LUNDEQVIST, GÖSTA EVALD ANDREAS, civilingenjör, direktör, Malmö, f. $3/10$ 92, 53.
- THOTT, GRETA LINNÉA, grevinna, Holmeja, f. $25/2$ 08, 53.
- HAMMARSKIÖLD, SVEN LUDVIG, direktör, f. d. hovrättsråd, Malmö, f. $14/12$ 01, 54.
- BENDZ, OLOF GREGOR MORTIMER, godsägare, Vallberga, f. $15/9$ 04, 54.
- BERGER, CARL MAGNUS, direktör, Halmstad, f. $18/3$ 15, 54.
- SANDBERG, IVAR NILS GOTTHARD, direktör, Eslöv, f. $28/7$ 81, 54.
- SANDBLOM, GRACE, f. SCHAEFER, professorska, Lund, f. $13/5$ 07, 54.
- BERGENGREN, AXEL GÖRAN MAGNUS, civilekonom, Lund, f. $16/6$ 21, 55.
- HANSEN, EINAR ANTON, direktör, Malmö, f. $14/11$ 02, 55.

Seniorer

- BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $4/8$ 67, 20.
- KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f. $7/7$ 73, 22.
- ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $3/7$ 74, 25.
- FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $13/8$ 75, 25.
- HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $5/11$ 76, 21.
- EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $8/1$ 77, 25.
- THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $10/2$ 78, 20.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $28/11$ 78, 20.
- ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, Stockholm, f. $7/5$ 79, 20.
- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $29/8$ 79, 20.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $16/4$ 79, 25.

- SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, München, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
EIDEM, ERLING, f. d. ärkebiskop, Uppsala, f. $\frac{23}{4}$ 80, 20.
TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{8}{12}$ 80, 23.
KONOPCZYNSKI, LADISLAUS ALEXANDER, professor, Krakow, f. $\frac{26}{11}$ 80, 24.
KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $\frac{28}{2}$ 81, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $\frac{14}{10}$ 81, 20.
LANDQUIST, JOHN, professor, Stocksund, f. $\frac{3}{12}$ 81, 21.
LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f. $\frac{13}{11}$ 81, 20.
MATTHIESSEN, HUGO ALBERT, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $\frac{19}{12}$ 81, 20.
NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{15}{4}$ 82, 23.
LINDQVIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $\frac{5}{4}$ 82, 33.
LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $\frac{7}{6}$ 82, 34.
JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Köpenhamn, f. $\frac{29}{1}$ 82, 33.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{5}$ 83, 20.
BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, fil. d:r, Åkarp, f. $\frac{27}{7}$ 83, 27.
PALMÉR, JOHAN, docent, lektor, Lund, f. $\frac{3}{12}$ 83, 28.
PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $\frac{7}{11}$ 83, 27.
NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f. $\frac{12}{3}$ 84, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $\frac{8}{4}$ 84, 20.
SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $\frac{31}{8}$ 84, 35.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $\frac{24}{4}$ 85, 20.
LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{8}{5}$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $\frac{10}{9}$ 85, 20.
ANDERSON, WALTER, professor, Kiel, f. $\frac{10}{10}$ 85, 32.
JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $\frac{1}{1}$ 85, 35.
MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Lund, f. $\frac{4}{1}$ 86, 20.
VASMER, MAX, professor, Berlin, f. $\frac{28}{2}$ 86, 30.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $\frac{19}{8}$ 86, 20.
NORDAL, SIGURÐUR, minister, Köpenhamn, f. $\frac{14}{9}$ 86, 36.
BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $\frac{11}{10}$ 86, 22.
BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $\frac{4}{10}$ 87, 32.

- FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $1/11$ 87, 37.
 CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $18/12$ 87, 25.
 FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $17/3$ 88, 33.
 JAEGER, WERNER, professor, Cambridge, U. S. A., f. $30/7$ 88, 27.
 CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, överbibliotekarie, Lund, f. $3/2$ 89, 25.
 HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $9/3$ 89, 24.
 Rooth, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $24/4$ 89, 33.
 GALSTER, GEORG, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $17/5$ 89, 44.
 PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f. $1/6$ 89, 35.
 AHNlund, NILS GABRIEL, professor, Stockholm, f. $23/8$ 89, 36.
 KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $5/10$ 89, 20.
 SAURAT, DENIS, professor, London, f. $21/3$ 90, 24.
 KAILA, EINO SAKARI, professor, Helsingfors, f. $9/8$ 90, 41.
 BRÖNSTEDT, JOHANNES BALTHASAR, professor, Köpenhamn, f. $5/10$ 90, 37.
 ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f. $10/12$ 90, 36.
 HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, docent, Lund, f. $31/12$ 90, 37.
 JOSEPHSON, RAGNAR, professor, f. d. præses, Lund, f. $8/3$ 91, 29.
 LUNDHOLM, OSCAR HELGE, professor, Durham, U.S.A., f. $15/5$ 91, 45.
 RUIN, HANS WALDEMAR, professor, Lund, f. $18/6$ 91, 40.
 BRILIOth, YNGVE TORGNY, ärkebiskop, Uppsala, f. $12/7$ 91, 30.
 THOMSON, ARTHUR NATANAEL, universitetskansler, Stockholm, f. $6/11$ 91, 27.
 NORDMAN, CARL AXEL, statsarkeolog, Helsingfors, f. $28/1$ 92, 45.
 BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $23/5$ 92, 32.
 KJELLBERG, SVEN TORSTEN, museiintendent, Lund, f. $22/6$ 92, 44.
 HAMMERICH, LOUIS LEONOR, professor, Köpenhamn, f. $31/7$ 92, 36.
 WERIN, ALGOT GUSTAF, professor, Lund, f. $19/10$ 92, 25.
 OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, rektor, Göteborg, f. $10/7$ 93, 34.
 FRIIS, ASTRID, professor, Köpenhamn, f. $1/8$ 93, 46.
 RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $6/9$ 93, 35.
 PLEIJEL, HILDING ATHANASIOS, professor, Lund, f. $19/10$ 93, 35.
 LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, professor, Uppsala, f. $13/12$ 93, 34.
 SIEGVALD, HERMAN SIGBAN, professor, Lund, f. $13/2$ 94, 48.
 CARLSSON, NILS GUNNAR, professor, Stockholm, f. $7/3$ 94, 26.

- COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala, f. $^{22}/_7$ 94, 36.
- TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $^{22}/_7$ 94, 31.
- OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $^6/_8$ 94, 39.
- LINDQUIST, IVAR ARTUR, professor, Lund, f. $^{31}/_5$ 95, 25.
- PIPPING, HUGO EDVARD, professor, Helsingfors, f. $^{12}/_6$ 95, 44.
- ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, professor, Lund, f. $^{31}/_3$ 96, 34.
- RUBOW, PAUL VICTOR, professor, Köpenhamn, f. $^9/_1$ 96, 30.
- SKAUTRUP, JENS PETER ANDREAS, professor, Aarhus, f. $^{21}/_1$ 96, 46.
- KORNERUP, BJÖRN, överarkivarie, Köpenhamn, f. $^8/_5$ 96, 39.
- HOLTSMARK, ANNE ELISABETH, professor, Oslo, f. $^{21}/_6$ 96, 49.
- BARR, KAJ, professor, Köpenhamn, f. $^{26}/_6$ 96, 49.
- HØEG, CARSTEN, professor, Köpenhamn, f. $^{15}/_{11}$ 96, 41.
- THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, professor, Stockholm, f. $^{14}/_{12}$ 96, 32.
- KNUTSSON, KNUT PETER, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm, f. $^5/_3$ 97, 28.
- ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $^1/_6$ 97, 37.
- OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $^{25}/_{10}$ 97, 35.
- GJERSTAD, ERIK PAUL EINAR, professor, Lund, f. $^{30}/_{10}$ 97, 41.
- DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $^{10}/_{12}$ 97, 38.
- VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Växjö, f. $^{30}/_5$ 98, 37.
- AMUNDSEN, LEIV, professor, Oslo, f. $^{30}/_5$ 98, 49.
- BØGGILD-ANDERSEN, CARL OLOF, professor, Aarhus, f. $^{20}/_6$ 98, 46.
- STEEN, SVERRE, professor, Oslo, f. $^1/_8$ 98, 46.
- BAYER, RAYMOND, professor, Paris, f. $^2/_9$ 98, 47.
- ASPELIN, GUNNAR, professor, Lund, f. $^{23}/_9$ 98, 29.
- SKARD, EILIV, professor, Oslo, f. $^{19}/_{10}$ 98, 51.
- HARRIE, IVAR OLAV, chefredaktör, Stockholm, f. $^{18}/_3$ 99, 32.
- ANDERSSON, CARL INGVAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $^{19}/_3$ 99, 31.
- HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $^{30}/_6$ 99, 38.
- POSTAN, MICHAEL, professor, Cambridge, f. $^{24}/_9$ 99, 51.
- HJELMSLEV, LOUIS TROLLE, professor, Köpenhamn, f. $^3/_10$ 99, 48.
- SVEINSSON, EINAR ÓLAFUR, professor, Reykjavik, f. $^{12}/_{12}$ 99, 45.
- BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, f. d. praeses, Lund, f. $^{27}/_5$ 00, 30.
- HANNERBERG, CARL DAVID, professor, Lund, f. $^{29}/_7$ 00, 52.
- FRISK, JÖNS IVAN HJALMAR, professor, Göteborg, f. $^4/_8$ 00, 44.

WIESELGREN, PER VÄINÖ, lektor, Kristianstad, f. $\frac{4}{8}$ 00, 47.
 STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{13}{8}$ 00, 35.
 MÄGISTE, JULIUS, professor, Lund, f. $\frac{19}{12}$ 00, 53.

Arbetande ledamöter

a. Inländska

WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $\frac{3}{3}$ 01, 30.
 SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $\frac{11}{8}$ 08, 36.
 ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Lund, f. $\frac{23}{12}$ 02, 36.
 LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, Lund, f. $\frac{6}{12}$ 06, 37.
 JARRING, GUNNAR VALFRID, utrikesråd, Stockholm, f. $\frac{12}{10}$ 07, 37.
 AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, professor, Lund, f. $\frac{22}{12}$ 06, 38.
 HANELL, KRISTER, docent, lektor, Lerum, f. $\frac{8}{8}$ 04, 38.
 KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, professor, Lund, f. $\frac{28}{1}$ 01, 39.
 LOMBARD, ALF, professor, Lund, f. $\frac{8}{7}$ 02, 40.
 PETZÄLL, ÅKE, professor, Lund, f. $\frac{3}{7}$ 01, 40.
 JOHANNISSON, TURE GUSTAF, professor, Göteborg, f. $\frac{26}{9}$ 03, 41.
 ARNGART, OLOF SIGFRID, professor, Lund, f. $\frac{15}{4}$ 05, 42.
 BENDZ, CLAËS GERHARD MORTIMER, docent, Lund, f. $\frac{16}{10}$ 08, 43.
 SVALENIUS, IVAN HÅKAN, docent, lektor, Lund, f. $\frac{7}{9}$ 06, 44.
 RYDBECK, MONICA AUGUSTA ELISABETH CHRISTINA, docent, antikvarie,
 Stockholm, f. $\frac{11}{11}$ 06, 44.
 DAHLBERG, ANDERS TORSTEN, professor, Göteborg, f. $\frac{18}{8}$ 06, 44.
 AHLSTRÖM, GUSTAF GUNNAR, docent, London, f. $\frac{25}{11}$ 06, 45.
 ROSÉN, JERKER INGMAR, professor, Lund, f. $\frac{6}{5}$ 09, 45.
 SVENSSON, JOHN ALFRED, docent, Lund, f. $\frac{5}{2}$ 04, 45.
 QUENSEL, CARL-ERIK, professor, Lund, f. $\frac{9}{10}$ 07, 46.
 FALK, KNUT-OLOF, professor, Lund, f. $\frac{19}{4}$ 06, 46.
 ARBMAN, HOLGER, professor, Lund, f. $\frac{8}{9}$ 04, 46.
 SVENSSON, SIGFRID OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{1}{6}$ 01, 47.
 CAVALLIN, SAMUEL JOHAN, docent, lektor, Lerum, f. $\frac{27}{9}$ 03, 47.
 PFANNENSTILL, BERTIL ALGOT, docent, Lund, f. $\frac{22}{2}$ 09, 48.
 MALMBERG, BERTIL, professor, Lund, f. $\frac{22}{4}$ 13, 48.
 WIKANDER, OSCAR STIG, professor, Uppsala, f. $\frac{27}{8}$ 08, 48.
 NILSSON-EHLE, HANS GREGOR GUNNAR, docent, lektor, Lund,
 f. $\frac{17}{7}$ 10, 49.
 SANDBLAD, NILS GÖSTA, docent, museiintendent, Lund, f. $\frac{2}{9}$ 10, 49.

- CARLSSON, STEN CARL OSCAR, docent, Lund, f. $14/12$ 17, 49.
 LINDBLAD, GUSTAF MARTIN ESAIAS, docent, Lund, f. $26/2$ 11, 50.
 ALTHIN, CARL-AXEL GUSTAF, docent, Lund, f. $12/2$ 15, 50.
 FEHRMAN, CARL ABRAHAM DANIEL, docent, Lund, f. $3/2$ 15, 50.
 KORLÉN, HANS GUSTAV VILHELM, professor, Stockholm, f. $27/1$ 15, 50.
 GERLEMAN, JOHN GILLIS HARRY, professor, Lund, f. $27/3$ 12, 51.
 LUNDSTRÖM, SVEN GUNNAR, docent, Lund, f. $30/1$ 14, 51.
 EK, SVEN THEODOR, docent, Lund, f. $17/5$ 04, 52.
 EJDER, GUSTAF ÅKE BERTIL, docent, Lund, f. $2/11$ 16, 52.
 WESTIN, GUNNAR TORVALD, docent, Lund, f. $29/10$ 11, 52.
 BJÖRCK, TOR ERLAND STAFFAN, professor, Göteborg, f. $5/8$ 15, 52.
 NILSSON, SVEN AUGUSTINUS, professor, Uppsala, f. $9/11$ 14, 52.
 EHNMARK, ERLAND JACOB, professor, Lund, f. $1/10$ 03, 53.
 STJERNQUIST, NILS NILSSON, professor, Lund, f. $29/8$ 17, 53.
 SCHAAR, CLAES GÖRAN GUSTAV VIKTOR, docent, Lund, f. $18/5$ 20, 53.
 WELINDER, PER EMIL CARSTEN, professor, Lund, f. $28/4$ 08, 54.
 EDLUND, SVEN GÖRAN, docent, Lund, f. $12/1$ 09, 54.
 REGNÉL, HANS OTTO, docent, Lund, f. $30/1$ 19, 54.
 AHLÉN, TAGE ROBERT, professor, Lund, f. $24/8$ 04, 55.
 HAFSTRÖM, ADOLF GERHARD G:SON, professor, Lund, f. $27/3$ 04, 55.
 BENSON, SVEN ARCHER, docent, Lund, f. $22/1$ 19, 55.
 MORITZ, MANFRED, docent, Lund, f. $4/6$ 09, 55.
 NORMANN, CARL-EDVARD, docent, Lund, f. $26/1$ 12, 55.
 SALLNÄS, BIRGER INGEMAR, docent, lektor, Lund, f. $4/2$ 12, 55.
 STENEBERG, KARL ERIK, docent, Lund, f. $21/5$ 03, 55.
 WELIN, ERIK ALGOT, docent, Lund, f. $24/12$ 07, 55.

b. Utländska

- MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $15/6$ 01, 32.
 BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $31/8$ 03, 34.
 L'ORANGE, HANS PETER, professor, Oslo, f. $2/3$ 03, 40.
 KOCH, HANS HARALD HAL, professor, Köpenhamn, f. $6/5$ 04, 41.
 CLARK, SIR KENNETH MC KENZIE, museidirektör, London, f. $13/7$ 03, 42.
 MOLTKE, ERIK, cand. mag., Köpenhamn, f. $4/4$ 01, 43.
 ELLING, CHRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $14/11$ 01, 45.
 SCHREINER, JOHAN CHRISTIAN, professor, Oslo, f. $25/5$ 03, 45.
 AFZELIUS, ADAM GUSTAF, professor, Aarhus, f. $20/4$ 05, 46.

- KAKRIDIS, JOHANNES, professor, Saloniki, f. $17/11$ 01, 47.
 SYMÉ, RONALD, professor, Oxford, f. $11/3$ 03, 48.
 GUSTAFSON, ALRIK, professor, Minneapolis, U.S.A., f. $23/4$ 03, 48.
 WEBSTER, THOMAS BERTRAM LONSDALE, professor, London, f. $3/7$ 05, 49.
 CHRISTENSEN, AKSEL ERHARD, professor, Köpenhamn, f. $11/9$ 06, 50.
 KAPSOMENOS, STYLIANOS GEORG, professor, Saloniki, f. $29/11$ 07, 50.
 JANZÉN, ASSAR GÖTRIK, professor, Berkeley, Calif., U. S. A., f. $22/8$ 04, 51.
 DIDERICHSEN, PAUL, professor, Köpenhamn, f. $16/8$ 05, 51.
 POULSEN, VAGN HÄGER, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $25/8$ 09, 51.
 DIANO, CARLO, professor, Padova, f. $2/2$ 02, 53.
 HALD, KRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $9/9$ 04, 53.
 v. WRIGHT, GEORG HENRIK, professor, Helsingfors, f. $14/6$ 16, 53.
 VIRTARANTA, ERKKI PERTTI ILMARI, fil. d:r, ordboksredaktör, Helsingfors, f. $20/5$ 18, 53.
 BILLESKOV JANSEN, FREDERIK JULIUS, professor, Köpenhamn, f. $30/9$ 07, 54.
 GLOB, PETER VILHELM, professor, Aarhus, f. $20/2$ 11, 54.
 ZILLIACUS, JOHAN HENRIK, professor, Helsingfors, f. $23/1$ 08, 54.
 STAIGER, EMIL, professor, Zürich, f. $8/2$ 08, 54.
 DE BOÛARD, MICHEL, professor, Caen, f. $5/8$ 09, 54.
 FINK, TROELS MARSTRAND TRIER, professor, Aarhus, f. $18/4$ 12, 55.
 NAERT, PIERRE, docent, Lund, f. $29/5$ 16, 55.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1954—1955

Till stiftande ledamöter har under arbetsåret kallats civilekonom Göran Bergengren, Lund, och direktör Einar Hansen, Malmö.

Som inländska arbetande ledamöter har upptagits professor Carsten Welinder samt docenterna Sven Edlund och Hans Regnéll, samtliga i Lund.

Som utländska arbetande ledamöter har upptagits professorerna F. J. Billeskov Jansen, Köpenhamn, Peter Glob, Aarhus, Henrik Zilliacus, Helsingfors, Emil Staiger, Zürich och Michel de Boüard, Caen.

Vid högtidssammanträdet den 20 november 1954 föreläste professor Ernst Söderlund, Stockholm, över ämnet »1700-talsteorierna om statsskuldens nytta».

Dessutom har på inbjudan av Societeten föredrag hållits:

Den 30 mars 1955 av docent Carl Fehrman, Lund, över ämnet »Hjalmar Gullberg och myten om Orfeus» och

den 24 oktober 1955 av professor Erland Ehnmark, Lund, över ämnet »Själavandringensläran hos Platon».

Vidare företog Societeten den 19 maj 1955 en utflykt till nyrestaurerade medeltidskyrkor i Sydsåne, varvid kyrkorna i Äspö, Bollerup, Tosterup och Benestad demonstrerades av professor Arbman och fil. lic. Erik Cinthio. Dessutom demonstrerades runstenen vid Tullstorps kyrka av professor Ivar Linquist och stensättningen vid Svarteläge av professor Arbman.

Av trycket har under arbetsåret utgivits:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

46. Nils Gösta Sandblad, Manet. Three studies in artistic conception.

47. Sven Edlund, Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad.

48. Sixten Belfrage, Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet.

Årsbok 1954.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning har den 20 november 1954 utdelats:

till docent Gerhard Bendz för omkostnader för arbetet »Emendationem zu Caelius Aurelianus», 200 kronor,

till docent Krister Hanell för omkostnader för arbetet »Das Opfer des Augustus an der Ara Pacis», 200 kronor,

till docent Claes Schaar för omkostnader för arbetet »Some types of narrative in Chaucer's poetry», 200 kronor,

till docent Gunnar Westin för omkostnader för arbetet »Riksförståndaren och makten — politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512-17», 200 kronor,

till docent Nils Gösta Sandblad för omkostnader för arbetet »Manet», 185 kronor,

till docent Sam. Cavallin för fotokopior till en upplaga av patristiska texter från Arles, 150 kronor, och

till docent Sven A. Nilsson för omkostnader för arbetet »Karl XII i Turkiet», 115 kronor.

Ur samma anslag har den 22 november 1955 utdelats:

till docent Claes Schaar för kostnader för renskrivning av arbetet »Studies in Chaucer», 200 kronor,

till docent Gerhard Bendz för fotostatkopior av Cassius Felix: De medicina, 77 kronor, samt

till docent Hans Nilsson-Ehle för kostnader för renskrivning av del av arbetet »Nuove aggiunte al vocabolario romanesco» (i samarbete med Pietro Belloni), 85 kronor.

Societetens resestipendium har under arbetsåret med 1500 kronor utgått till professor Sture Bolin för studier av mynt- och myntfyndmaterial i Västtyskland, Nederländerna, Belgien och Frankrike.

Lund den 26 november 1955.

Hans Nilsson-Ehle

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÅKENSKAPER
ÅR 1954

Balanskonto den 1 januari 1954

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	292.922: 50	Grundfond	203.000: —
Förlagsbevis	24.400: —	Dispositionsfond	22.728: 21
Aktier	13.075: —	Resestipendiefond	21.974: —
Banktillgodohavanden	11.215: 11	»Skånsk senmedeltid och renässans»	46.466: —
Kassa	265: 60	Olga och Thorild Dahlgrens fond	21.595: —
		AB C. W. K. Gleeerups fond	11.115: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000: —
	Kronor 341.878: 21		Kronor 341.878: 21

Vinst- och Förlustkonto år 1954

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	9.602: 50	Stämplor, courtage m. m.	95: 56
Kursvinst å »	125: —	Diskonto å årsavgifter	824: 94
Räntor å förlagsbevis	1.000: —	Sekreteraren	1.000: —
Utdelning å aktier	1.000: —	Författararvode	100: —
Räntor å banktillgodoha- vanden	301: 53	Föreläsare	500: —
Inträdesavgifter	4.000: —	Forskningsbidrag	1.249: 44
Årsavgifter	15.000: —	»Skånsk senmedeltid och renässans»:	
»Skånsk senmedeltid och renässans»:		Tryckning	11.330: 50
Bidrag	1.200: —	Inbindning	1.110: —
Tryckningsbidrag	8.000: —	Skriftserien:	
Försäljning	949: 41	Tryckning	19.863: 53
Skriftserien:		Övriga utgifter	2.361: 60
Tryckningsbidrag	11.500: —	Fondökningar under året	16.881: —
Försäljning	1.782: 48		
Fondminskningar	855: 65		
	Kronor 55.316: 57		Kronor 55.316: 57

Balanskonto den 31 december 1954

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	297.922: 50	Grundfond	218.000: —
Förlagsbevis	19.525: —	Dispositionsfond	22.578: 56
Aktier	32.570: —	Resestipendiefond	22.730: —
Banktillgodohavanden	7.316: 64	»Skånsk senmedeltid och renässans»	45.760: —
Kassa	569: 42	Olga och Thorild Dahlgrens fond	22.338: —
		AB C. W. K. Gleerups fond	11.497: —
		Grevinnan von Hallwylsfond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs fond	5.000: —
	<hr/>		<hr/>
	Kronor 357.903: 56		Kronor 357.903: 56

Malmö den 31 december 1954

Thorild Dahlgren

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS OCH
AKTIER DEN 31 DECEMBER 1954

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten.....	3	1/2 1937	2.000	2.000:—
» »	3	1/8 1937	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/12 1941	25.000	25.000:—
» » (3. försvarslånet)	3,5	15/8 1942	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/3 1943	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/4 1943	20.000	20.000:—
» »	3,5	1/11 1943	25.000	25.000:—
» »	3,5	15/12 1944	10.000	10.000:—
» »	4	10/11 1954	5.000	5.000:—
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1/8 1937	5.000	4.000:—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3	1/11 1934	5.000	4.200:—
» » »	3	15/11 1937	21.000	21.000:—
		1. ser.		
» » »	3	15/11 1937	24.000	23.937: 50
		2. ser.		
» » »	3	1/2 1939	10.000	9.987: 50
		1. ser.		
» » »	3,5	15/1 1944	10.000	10.000:—
		1. ser.		
» » »	3	15/4 1945	5.000	4.975:—
		1. ser.		
» » »	3	15/4 1945	10.000	9.987: 50
		2. ser.		
» » »	3	15/4 1946	2.000	2.000:—
		1. ser.		
Svenska Bostadskreditkassan	3,6	15/1 1942	10.000	10.000:—
Stockholms Intecknings Garanti AB	3	1/12 1934	5.000	4.975:—
Stockholms stad	3	15/3 1945	10.000	9.975:—
» »	3	31/10 1946	10.000	10.000:—
AB Stockholms Spårvägar.....	3	1/9 1947	10.000	9.950:—
Bergvik & Ala Nya AB	3,5	1/5 1930	1.000	960:—
Rottneros AB	3	1/11 1945	5.000	4.975:—
Sandvikens Jernverks AB	3,25	1/11 1947	10.000	10.000:—
Allmänna Svenska Elektriska AB	3,5	15/1 1948	15.000	15.000:—
Hjälta AB	3,25	1/5 1948	10.000	10.000:—
» »	3,25	1/4 1949	5.000	5.000:—
			Kronor	297.922: 50
Förlagsbevis:				
Sandvikens Jernverks AB	4	1/10 1948	15.000	14.625:—
Korsnäs AB	4	1/11 1948	5.000	4.900:—
			Kronor	19.525:—
Aktier:				
50 st. Höganäs-Billesholms AB, stam			5.000	8.000:—
250 st. Svenska Sockerfabriks AB			15.000	17.400:—
30 st. AB Svenska Handelsbanken, stam			3.000	7.170:—
			Kronor	32.570:—

Malmö den 31 december 1954.

Thorild Dahlgren

REVISIONSBERÄTTELSE

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societets i Lund räkenskaper för år 1954 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer samt funnit samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 10 mars 1955.

Carl-Erik Quensel

Bertil Malmberg

INNEHÅLL

ARTIKLAR:

ALF NYMAN (Lund): Viktor Rydberg och den paulinska teologins system	3
BIRGER SALLNÄS (Lund): Kring källorna till revolutionen i Stockholm 1772	53
BIRGER SALLNÄS (Lund): Oppositionen vid 1778 års riksdag	81

MINNESORD:

GERHARD BENDZ: Einar Löfstedt	103
JOH. LINDBLOM: Axel Moberg	115
GERHARD HAFSTRÖM: Sven Tunberg	121
HOLGER ARBMAN: Haakon Shetelig	129
HERMAN SIEGVALD: Rudolf Anderberg	135

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND:

Styrelse, nämnder, ledamöter	143
Verksamhetsåret 1954—1955	152
Räkenskaper	155
Revisionsberättelse	158

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisie. 1921. 30:—
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. 10:—
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. 10:—
4. *James Harrington's Oceana*, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924. 20:—
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. 16:—
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927. 12:—
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. 12:—
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. 14:—
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. 6:—
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. 6:—
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *Mår Olauus Petri Phase*, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. 25:—, Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. 6:—
12. *Gudmundi Olai Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. 12:—
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931. 7:—
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. 10:—
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. 7:—
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. 15:—
17. *Ingvär Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. 15:—
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. 20:—
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. 12:—
20. Smärre dikter av *Lejonkulans dramatiker* utgivna av *Erik Noreen*. 1937. 12:—
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. 19:—
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i *Lejonkulans dramatik*. 1938. 12:—
23. *Walter Åkerlund*. Studier över *Ynglingatal*. 1939. 7:—
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösa-stenen. 1940. 20:—
- 25: 1. *Jesper Swedbergs Lefwernes Beskrifning* utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. 50:—
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. 9:—
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — Minucius Felix. 1941. 14:—
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. 15:—
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945. 20:—
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946. 17:—
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948. 12:—
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644—1699. 1948. 8:—
33. *Thede Palm*. Trädskult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948. 8:—
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949. 13:—
35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951. 13:—

36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs). 1951. 12:—
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois). 1951. 8: 50.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275—1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275—1281). 1952. 13:—
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951. 15:—
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952. 20:—
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526—1594). 1952. 15:—
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953. 15:—
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature). 1954. 12:—
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954. 20:—
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i FINDERUP. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at FINDERUP. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping). 1954. 18:—
46. *Nils Gösta Sandblad*. Manet. Three Studies in Artistic Conception. 1954. 24:—
47. *Sven Edlund*. Undersökningar rörande Kalmarprovets prognosvärde beträffande underåriga elevers skolmognad. With a summary in English. (On the prognostic value of the Kalmar readiness test). 1955. 15:—
48. *Sixten Belfrage*. Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die literarische Tätigkeit Carl Carlsson Gyllenhielms). 1955. 18:—

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation). 1947. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658). 1949. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658). Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658—1679. 1950. Pris häft. 25 kr., hfr bd 48 kr.
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landbok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landbok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.

Årsbok 1920—1953. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945.)